

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2020:
  - Henrik Wivel
  - Lars Bukdahl
  - Vesa Rantama
  - Tomi Riitamaa
  - Úlfhildur Dagsdóttir
  - Hans H. Skei
  - Therese Eriksson
- Svenska riksdagens enkammarreform
- Islands konstmuseum
- Konstnären Axel Törneman
- Intervju med Monika Fagerholm

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2021 • Häfte 2

NORDISK TIDSKRIFT 2/2021

INNEHÅLL

Artiklar

Tema Litteraturen i Norden 2020:

Kärlighet i Coronaens tid. <i>Henrik Wivel</i>	133
Vi har köbt sovande påskeliljer i Netto. Dansk skönlitteratur 2020. <i>Lars Bukdahl</i> .	137
Ljusbokens år – och föremålet slår tillbaka. Den finländska litteraturen 2020. <i>Vesa Rantama</i>	145
Fortsatta avsked, belysande biografier, starka romaner och spännande debuter. Den finlandssvenska litteraturen 2020. <i>Tomi Riitamaa</i>	153
Tvåtusentjugo störningar och en måne. Isländsk litteratur under ett märkligt år 2020. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	161
Et år med usedvanlig mange gode romaner. Litteraturen i Norge 2020. <i>Hans H. Skei</i>	169
Mitt emot debutanterna står elefanterna. Svensk litteratur 2020. <i>Therese Eriksson</i> .	179
Svenska riksdagens enkammarreform. <i>Fredrik Sterzel</i>	187
Islands konstmuseum – En skattkista för den isländska konsthistorien. <i>Harpa Þórsdóttir</i>	197
Axel Törneman – Ett färgstarkt och expressivt konstnärskap. <i>Marianne Nordenlöw</i> .	205

NT-Intervjun

Romanen är en värld med många berättelser. Samtal med Nordiska rådets litteraturpristagare 2020 <i>Monika Fagerholm</i> . <i>Henrik Wilén</i>	213
* * *	

För egen räkning

Sverige, Norden och förhållandet till kriget. <i>Bengt Lindroth</i>	221

Krönika om nordiskt samarbete

Minskad kulturbudget bidrar inte till ett mer hållbart och integrerat Norden. <i>Anders Ljunggren</i>	225
* * *	

Letterstedtska föreningen

Nordiska värderingar. Den tredje Letterstedt-föreläsningen. <i>Guy Lindström</i> . .	229
Marthe Urzander in memoriam (1927-2020) <i>Lena Wiklund</i>	231
* * *	

Bokessä

Tvesynet – ikke skjeløjet. Nyt storværk om forfatteren og Nobelpristageren <i>Henrik Pontoppidan</i> . <i>Poul Houe</i>	233

Kring böcker och människor

Voksenåsen – Historien om en nasjonalgave. <i>Jarle Skjørestad</i>	239
En minister före sin tid. Ulla Lindströms liv och arbete. <i>Björn von Sydow</i> . . .	241
En politikers uppgång och fall. Mona Sahlins biografi. <i>Lars J Eriksson</i>	243
Ilkka Suominen – Företagsledaren som blev politiker. <i>Guy Lindström</i>	245
Løgn og latin i de islandske sagaer. <i>Bo Tao Michaëlis</i>	248
Viktig og velskriven biografi om Ole Henrik Magga. <i>Jan Kløvstad</i>	250
* * *	

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om

Litteraturen i Norden 2020. <i>Louise Hertzberg</i>	252
Sammanfattning	255
Tiivistelmä	256

ISSN 0029-1501

Tryck: Tellogruppen AB, Söderköping

HENRIK WIVEL

KÆRLIGHED I CORONAENS TID

Er det nordiske samarbejde andet end noget, der med jævne mellemrum hyl-des i skåltaler, når repræsentanter for Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd mødes? Pandemien med Covid 19 i 2020 og 2021 har vist, at det er det faktisk. For her har nordiske borgere kunnet opleve, hvad det vil sige, når det nordiske samarbejde *ikke* fungerer, ja ligefrem ophører på grund af de nordiske landes forskellige strategier i forhold til bekæmpelse af pandemien. Det sidste snart halvandet år har været præget af mistillid, misforståelser og ligefrem drakoniske tiltag de nordiske lande imellem. Det har forårsaget den værste krise i nordisk samarbejde siden 1954, hvor landene gik sammen om den nordiske pasunion, der i mere end 60 år har betydet, at nordiske borgere kunne rejse frit imellem de nordiske lande uden pas.

De mest destruktive indgreb har været de ensidige grænselukninger imellem de nordiske lande både i foråret 2020 og i efteråret-vinteren 2020-21, der satte pasunionen ud af kraft. Ja, mere end det. Grænselukningerne smadrede reelt årtiers forsøg på integration, specielt mellem Norge og Sverige og Danmark og Sverige. Da Øresundsbroen stod færdig i 2000 kom der realitet bag mere end 70 års tale om Øresundsregionen som et samlet hele af erhvervs-, uddannelses-, forsknings- og kulturliv, hvor regionen kunne vokse sammen og rumme et – også globalt set – stort vækstpotentiale. Arbejdskraftens frie bevægelighed betød de følgende år, at adskillige danskere bosatte sig i Skåne og adskillige svenskere arbejdede og tog uddannelse i Danmark. Noget tilsvarende har i årtier bundet Norge og Sverige sammen på tværs af grænsen i Oslo og Göteborgs regionen og videre nordpå mod Värmland, hvor både handel, kultur og arbejde har fungeret på tværs af grænsen, der i lykkelige øjeblikke kunne synes imaginær og fortidig.

Covid 19 restriktionerne, som de forskellige nordiske lande vedtog, dokumenterede, at grænserne var reelle, og forskellighederne mellem de nordiske lande levede op til gamle, nedgroede og trivielle fordomme. Ud over, at de nødretslige love, de forskellige nordiske landes parlamenter tvang igennem, var betænkelige i forhold til de grundlovssikrede demokratiske rettigheder, viste de sig også uhensigtsmæssige i forhold til den frie bevægelighed og den konsensus som det nordiske samarbejde fungerer bedst på. Intet virker længere selvfølgelig, og det kan tage årtier at få udviklingen tilbage på sporet og tilliden genoprettet. Det, der virkede som en pandemisk undtagelsestilstand, kan meget vel gå hen og blive en reel tilstand, en ny normal med paskontrol og grænsebomme og almen mistillid. Læg dertil, at der ifølge flere forskere

synes at være ringe epidemiologiske grunde til grænselukningerne. Snarere blev der, alt som den negative udvikling eskalerede, i højere grad tale om en nationalistisk symbolpolitik og en ideologisk skyggedans – uden partner. De forskellige nordiske regerings signal om ansvarlighed har det forløbne halvandet år virket som en besværgelse, der reelt i forhold til nabolandene i Norden tager sig ud som uansvarlighed.

Har nordiske borgere af uopsættelige og nødvendige grunde skulle krydse grænserne, har de skullet gå i selvisolation på hoteller, i bocentre eller i bedste fald i egen bolig. Handlingen virker symbolsk på hele situationen i Coronaens tid. Ikke alene tvinges de enkelte borgere i isolation i forhold til deres naboer, venner og bekendte, for slet ikke at tale om kære, nej de nordiske lande har fra politisk hold valgt at gå i selvisolation. Hver i deres nationale boble af selvtilstrækkelighed. Engang kunne man rejse frit i Norden. Ja, det var dengang fornuften rådede og ikke den pandemiske panik.

Markant stigning

Man kan derfor blive helt taknemmelig over litteraturen. For den respekterer ikke grænser, men rummer og tematiserer universelle værdier og lader oplevelser og indsigter flyde frit mellem i dette tilfælde de nordiske lande. Coronaens tid har været læsningens og lytningens tid. Hvor store dele af det øvrige kulturliv er blevet tvunget i dvale og selvisolation, har litteraturen blomstret. Koncert-, teater-, biograf- og kunstliv har været lukket ned i lange perioder med omfattende restriktioner over for museer og kulturhuse med adgang forbudt. Men forfatterne har haft tid og rum til at skrive, deres inspiration er – i hvert fald i sidste ende – afhængig af isolation og den nødvendige skrivers og afstand. Og forlagene har haft tid til at arbejde ordentligt med redaktion og manuskriptarbejde, layout og markedsføring. Og læserne har haft tid til at læse og tilegne sig de både historiske og eksistentielle erfaringer, der bliver ekstra nødvendige under en angstprovokerende pandemi.

Der er enslydende indberetninger fra de nordiske lande: Der er sker en markant stigning i salget af både printbøger, e-bøger og lydbøger under Covid 19s tid med de omfattende nedlukninger. Takket være Corona-pandemien har 2020 været et usædvanlig stærkt læseår med et væld af fagbøger og romaner med det helt store episke udtræk. De første resultater fra et nyt forskningsprojekt ved Københavns Universitet, der har undersøgt danskernes læsevaner under pandemienes nedlukninger, dokumenterer dette. Under nedlukning og isolation har danskerne læst væsentligt mere, end de plejer. Både af faglitteratur og skønlitteratur. De har haft mere tid til sig selv og dermed også til litteraturen, der tilegnes bedst i enenum. Læsningen er blevet prioriteret, det gælder

også højtlesningen i børnefamilierne. Projektet, der bærer titlen ”Lockdown Reading: The Experience of Reading During Covid-19 Lockdowns”, viser endvidere, at danskerne har brugt læsningen ikke blot til underholdning og adspredelse, men også til at få et større historisk perspektiv på situationen under pandemien, der jo ikke er uden fortilfælde. Og endelig og måske aller-vigtigst: få et eksistentielt perspektiv i en tid præget af stor uvished, rådvildhed og klaustrofobi. Litteraturen er blevet en nødvendig partner i Coronaens tid, en egentlig tilknytning i en tid, hvor de mellem menneskelige relationer har ligget i dvale, for slet ikke at tale om de mellemstatslige. En af forskerne bag projektet, postdoc Johanne Gormsen Schmidt siger: ”Læsning er ikke bare en luksus, vi tager, når vi har overskud i hverdagen, men en basal aktivitet, som vi griber til, når vi føler os udsatte og står i en uoverskuelig situation”.

I dybet af en bog

Der er blevet læst litterære klassikere, der beskriver tidligere pandemier som Giovanni Boccaccios *Dekameron* og J. P. Jacobsens novelle ”Pesten i Bergamo”, men som det fremgår af dette nummer af *Nordisk Tidsskrift*, er der også blev skrevet og læst et væld af romaner, poesi og faglitteratur, der ikke har direkte med pandemien at gøre, men rummer almene historiske og eksistentielle problematikker. Faktisk bød 2020 angiveligt kun på en skønlitterær bog, der direkte tog udgangspunkt i Covid 19-situationen, den islandske poet *Linda Vilhjálmsdóttirs Kyrralífsmýndir*, mens *Karl Ove Knausgård*s seneste roman *Morgenstjernen* kan siges at beskæftige sig med en usynlig fjende, der bemægtiger sig en række personers liv og skaber en ildevarslende stemning i naturen omkring dem.

De seneste mange års forudsigelser om bogens død og litteraturens marginalisering har i hvert fald hvad angår 2020-21 vist sig at være overdrevne. Pandemien har vist nødvendigheden af litteraturen og bøgerne, analogt og digitalt, og vist at der er stort behov for læsning, lytning og fortællinger i en tid præget af frygt og tiltag, der truer den enkeltes frihed og basale rettigheder. Da åbner litteraturen for et frirum, hvor læseren kan trække vejret uden mundbind og finde vej ind til andre menneskers følelser og fortællinger og den dybe puls, der sikrer liv og overlevelse. Mennesket vil gerne vække sig selv og medmennesket til live, uanset at døden kan tårne sig op som en iskold gravsten, der blokerer for livet, tilknytningen og nærheden blandt mennesker. Som Hans H. Skei her i *Nordisk Tidsskrift* citerer den norske lyriker *Karoline Brændjord* for i digtsamlingen *Jeg vil våkne til verden*:

Jeg legger en hånd på graven. Jeg kjenner etter puls. Bare det minste som kan dunke mot hånden. Som et spurvebryst under nysnø eller et bilde i dypet av en bok.

Sådan kan længslen efter litteraturens puls beskrives. Det er kærlighed i Coronaens tid.

LARS BUKDAHL

VI HAR KØBT SOVENDE PÅSKELILJER I NETTO Dansk skønlitteratur 2020

Det er en dårlig tradition at indlede gennemgangen af årets danske skønlitteratur 2020 med at begræde og mindes de digtere, der er gået bort, der brude slet ikke være betydelige digtere at begræde, nogensinde! Det vil sige gået bort mellem sidste års deadline, der sidste år var henne i september, og årets deadline, som er her i juni, og jeg jo ikke, selvom jeg godt ville, fortie 2021's døde, fordi det er alt rigeligt, at Pia Juul forlod os 30. september 2020 lige efter deadline, kun 58 år gammel. Pia Juul ejede som både poet og prosaist, men især som poet, hos dobbeltagenter kommer poesien altid først, en helt unik, underligt yndefuld og yndefuldt underlig stemme, vis og legesyg, sikker og svimmel. Jeg kan ikke holde op med at citere hendes bidrag til jubilæumsnummeret af *Hvedekorn*, 3-4, 2020. Hvor hun svarer på et af sine 37 år gamle debutdigte:

Ja, min lille skat! Sådan var det og/ sådan er det, men nu er det værre,
det er ikke/ ét hug nu, det er mange, og stiksår, og jeg er ikke delt i
to men tusind nu/ Hver dag hver time hvert øjeblik/ er der noget jeg
genkender mindes og krymper mig og skammer mig og/ lopper mig/
ændrer intet men fortsætter dette besynderlige/ liv, og længes efter de
selvsamme ting uden at være klogere, uden at/ uden

I 2021 har vi allerede mistet den geniale børnebogsforfatter (og voksenromanforfatter og *back in the day* også poet – hos dobbeltagenter kommer poesien altid først) Louis Jensen, og for få dage siden den generationskammeratlig lige så geniale poet (og kortprosaist og skrønefortæller og børnebogsforfatter – men hos dobbeltagenter kommer poesien altid først) *Eske K. Mathiesen*. Begge bidrog og til jubilæumsnummeret af *Hvedekorn*, her er Louis Jensens lille, spidst fabulerende serie, (som faktisk ikke var hans debut, den fandt sted to numre før, redaktørens fejl!) fra 1970:

Naaleøjjet/ 1/ foran/ naaleøjjet/ er der kø/ paa begge/ sider/ det gør det
ikke lettere// 2/ kom/ gennem/ naale/ øjet// og/ og saa mig om// maa ha
kravlet den forkerte vej// 3/ er/ det/ muligt/ at fare vild i et naaleøjje// 4/
dine naaleøjne/ elskede/ klarer jeg aldrig// født kamel

Eske K. Mathiesen udsendte en regelret digtsamling i 2020, *Omveje*, bortset fra at de ikke overholder reglen om, at Mathiesen-samlinger enten indeholder muntre (kortproasiske) grotesker eller glasklare (i den grad poetiske) idyller, bogen indeholder begge slags plus nogle helt regelløst fjantede konkretismer, Her er en idyl, fuldt hjerteligt underfundig, i moderne storbylandskab *starring*

påskeliljer – blomster og fugle og småkryb er altid stjerner, i lang højere grad end digterjeget, i Mathiesens poesi.

Det er ved at være forår/ i Aarhus, Vi har købt/ soven- de påskeliljer i Netto,/ men hvor er de dog længe/ om at springe ud. Det er/ de langsomste påskeliljer,/ jeg har set. NU er det/ anden dag, jeg utålmodigt sidder/ og venter, har endda nynet/ "Påskeblomst, hvad vil du her?"/ for den. Og det spør- ger den/ tilsyneladende også sig selv om.

Louis Jensen var tillige en lang- som påskelilje, efter et tiår som arkitekt og fritidsdigter fandt han sig selv som (i løbet af kort tid

professionel) børnebogsforfatter i 1980'erne, og det samme var Eske K. Mathiesen, der efter en rig rumsteren i *Hvedekorn* debuterede i bogform i 1977 med samlingen "Spætternes have" og først oplevede et gennembrud i al glitrende i beskedenhed i 90'erne, sigende sidelæns gennem hans antileksi- konartikler i karnevalsleksikonnet "Brøndums encyklopædi", 1994.

Juul, Jensen og Mathiesen, det lyder som et poetisk advokatfirma, og det er det måske også, der advokerer for poesien ved at praktisere den, tidsløst og idiosynkratisk på samme tid.

For de gamle og alt for unge der faldt

Der burde have været mange mange flere debutanter at gøre stads af i 2020 – og vi tidsspringer atter: det blev der i 2021, mange, mange, allerede inden halvdelen af året er gået – men der var nogle, og i hvert fald tre yderst forskellige, ægte unge debutdigtsamlinger:

1. *Jakob Lassens Som var en solstråle fanget i en spejlsal*, helt sprøde og skrøbelige, mere eller mindre krøllede eksistensglimt:

Februar slår krystaller i sindet/ eller er det i vævet?/ vintergækker står som hvide lys/ i muldens mørkemættede sprækker/ min bror fylder seksten og kan alt selv/ jeg sner inde/med min kærlighed til ham.

2. I *Christoffer Thunbo Pedersens Gennem dage af hyld og tjørn* er billederne helt anderledes visionært fortættede, men sådan sneboldagtigt kastet *all over the place*:

valmuekirke, der løsner sit sprog fra min arm/ væk mig fra cirklernes
vanvid// mellem to syn som en sprække i muren/ er der plads til min
sammenfoldede bøn/ tiger hvilende i sneens lys/ abe stille under reg-
nen// mine celler er søm på et bræt/ en krukke vand med sværme af
haletudser/ et gyldent mel der sigtes over et spejl/ tusinde små masker
indkapslet i dråber af rav// valmuekirke vær min sjæl/ abe stille vær
min sjæl

Sarvigsk syret!

3. *Anna Rieders Hindebæger* er den af de tre, der opleves som mest akut og lovende talentfuld, det er digte skrevet indefra og udenom en psykiatrisk indlæggelse med en utrolig fin, storøjet empati for både sig selv og de andre, sin egen og de andres såkaldte sygdom:

de røde bær på grenene bliver sorte/ sorte træer/ jeg er en allike der ikke
venter på nogen/ fjerne dytblå og jeg vil gerne hjem/ jeg tager et bad
og opdager at tiden har ændret sig// vi hængte fuglekugler på træerne//
valmuerne, de trækker vejret igennem mig/ hænderne ligger på de blå
lagner, jeg venter på at blive vækket/ det er én der hedder anita der skal
gøre det/ blomsterne smerter i brystet/ metroen kører forbi bag hækken
På gensyner til de tre!

De gamle og halvunge, der står

Med Jensen og Mathiesen borte, som født 1943 og 1944 tilhører den ualmindeligt stærke 1970'er-generation, føler man ekstra ømhed for de heldigvis mange og fleste medlemmer af generationen, som er tilbage og som stadig med fuld power er poesiproducerende, og jo ikke mindst *Peter Laugesen*, først blandt ligemænd (og knap så mange ligekvinder) og blækbror med Dan Turèll, 1947-1993, generationens første og mest celebre forsvundne. Laugesen udgav i 2020 samlingen *Vadehave*, der er skrevet ved Vadehavet, og selvfølgelig bliver det hav hos Laugesen haver, som man kan vade på, for hvis nogen poetisk kan gå på vandet er det ham, tale helt enkelt om alting og tale som alting om det helt enkle, her er et digt, der godt kunne være en homage til den på nedskrivningstidspunktet stadig levende Eske K. Mathiesen:

Fjerne alt det/ der står i vejen/ men det er jo alting// Fjerne alt det/ der
står i vejen/ for ingenting/ så viberne og rørene og de himmelblege
vandstrøg/ – kan stå hvor de står// uden at forestille noget/ uden at
forestille noget andet// uden at forestille// Det er forestillingen/ der
ødelægger teatret

Yderligere 1970'er-digtere på toppen af deres spil, som det hedder på engelsk, der lod høre fra sig i løbet af året, ud over jo Mathiesen selv som citeret ovenfor, var *Per Aage Brandt* med *Lorem ipsum dolor sit*, *Sten Kaalø* med *Okay*, *Peter Nielsen* med *Inden årtiderne; regnlys* og *Niels Simonsen* med *Det panteistiske blækhus* og som det mest bevægende værk, *Knud Steffen Nielsens Min kontrabog*, hvor poetens sædvanlige forfinet forsludrede undvigelsesmanøvrer må vige eller flænges måske snarere til fordel for helt nøgen finurlighed:

Vi spiller lidt Matador// Scanningsfotoet og jeg// Jeg vil købe
Rådhuspladsen./ Men om jeg mangler en tyver./ eller en million, det
er det samme./ Hverken mere eller mindre// Og sælger den måske med
tab./ Hvis der ellers var noget at sælge

Den i dobbelt forstand store digtbog var *Ursula Andkjær Olsens Mit smykke-skrin*, hvis det ikke var mere rigtigt at behandle bøger af Andkjær Olsen som deres helt egen rapsodis grublende genre. Den grublen, bogen rapsoderer sig igennem med sine bløde, ledemotiviske (anti-)systemer, er akkurat grublen over at komme til skelsår og alder:

undlade at lade alderen udføre sit arbejde/ misbruge alderen ved at
undlade at lade den udføre/ sit umådelige arbejde/ forbyrde sig mod
den ved at undlade at lade den udføre// sine udgravninger af grundsten,
tronsal, spir// alt det vokser som et slot indeni/ den dag spiret bryder ud
gennem issen/ det bløde punkt/ hvis det stadig er blødt/ den dag slipper
livet ud i luften igen/ hvor det hører til

En anden poetisk original, *Rasmus Nikolajsen*, gik helt ned i format og endda traditionelt format i sine *Barnevognshaiku* for at matche emnet og skriveprocessen, der nemlig er én og den samme: Poesi om at vandre rundt med barnevogn i byens gader og parker skrevet mens der bliver vandret rundt med barnevogn i byens gader og parker, lys tvangskoncentration, her tre stk. i sekvens:

Indimellem er/ der slet ingen forskel på/ træet og vinden” ”Regndråberne
slår/ ned på træernes blade./ Plirrende øjne” ”En krage knækker/ en nød
mod asfalten. En/ anden spiser den

Ros skal også bogpoesi af *Shadi Bazeghi*, *Caspar Eric*, *Simon Grotrian* (der ikke lader sin død i 2019 lægge hindringer for nye udgivelser), *Jens Kæmpe*, *Cecilie Lind*, *Sternberg* (*Jesper Sternberg Nielsen*), *Martin Glaz Serup*, *Nicolaj Stochholm* og det skønne pseudonym (for vistnok Peter Højrup) *Emilio Alvarez* have.

Føljetonerne fyger

En på samme tid betryggende og sindsoprivende tekst ankom i min mailbox for fjorten dage siden; afsenderen var det gode mail-projekt hvermandag.dk, der hver mandag sender et frisk stykke skønlitteratur ud til sine abonnenter. Teksten var denne gang et uddrag fra tredje bind af *Solvej Balles* romanføljeton i pro-

klamerede syv bind *Om udregning af rumfang* hvis to første bind, der udkom med et halvt års mellemrum i februar og oktober 2020 som *Pm udregning af rumfang I* og *Udregning af rumfang II*, velsagtens var årets største litterære begivenhed, på grund af selve den kunstneriske ambition og viljestyrke. Det er jo ikke en regel, at der skal gå et halvt år mellem hvert bind, fordi der gjorde det mellem bind I og II, men det burde det være, og i så fald er tredje bind jo håbløst forsinket her først i juni, og derfor er det betryggende at kunne læse, at det faktisk er på vej. Foran selve uddraget har Balle lavet sit eget korte referat af de to første bind og en intro til bind III, som vi praktisk nok kan nøle her:

Under en kort rejse er Tara Selter blevet fanget i en enkelt dag, den attende november, der gentager sig. Efter først at være rejst tilbage til byen Clairon-sous-Bois, hvor hun bor, og til sin mand, der som alle andre hver morgen mener, at det er den attende november for første gang, rejser hun ud og forsøger at skaffe sig årstider og på den måde få tiden til at gå. Hun rejser mod nord for at få vinter, og senere mod syd for at få sommer, men intet kan hjælpe hende ud af novemberdagen. Til sidst ender hun i Düsseldorf, hvor hun pludselig møder Henry Dale, en sociolog, der er taget afsted for at deltage i en konference, men som i stedet er landet i den samme gentagelse som Tara Selter.

Bind I bliver en undersøgelse af kærligheden og parforholdet, samhørighed og ensomhed. Først er Tara og hendes mand fælles om at opklare mysteriet, siden bliver Tara en skjult iagttager af mandens evigt og gladelig gentagne dag. Bind II bliver den særeste, mest elementære, filosofiske fabel om at tvinge det indespærrende nu i bevægelse, som det kan være svært at oversætte allegorisk, Indtil man kommer i tanke om, at vi alle sammen i det her Corona-år har følt, at hver dag var den samme, der ikke kunne komme ud af stedet, fordi alting var lukket ned og alle var lukket ude og lukket inde, det spejlvendte af situationen i bind II, hvor der på samme dato rejses jorden rundt, i vores virkelighed skifter datoerne, men vi har været tvunget til at opholde os det samme sted og reducere alle aktiviteter. I den forstand er bind I og II den eneste reelle og realistiske samtidsroman i 2020 og den klarest og skarpest og i sin duvende klarhed og skarphed smukkeste skrevne. Til sidst i bind II tror Tara, at hun efter præcist 365 identiske dage og på besøg i Paris atter kan vende tilbage til kalenderen, hun håber af alle kræfter på, at normaliteten kan finde sted, ligesom vi alle sammen gør i skrivende nu:

Jeg har sat mig i sengen med papirer foran mig, og det føles som om der er gået hul på min attende november. Som om der er en udvej, men det er ikke længere en af de udveje, jeg havde forestillet mig. Jeg ved ikke, hvad der sker. Der er ikke andet at gøre end at vente og se, hvad natten bringer./ Den attende november er ved at være forbi. Der er gået et år, og jeg er parat til give plads til den nittende. Jeg lader dagen stå åben. Jeg følger med dagen. Jeg flyder med den, hvor den vil hen. Jeg lader mig føre med strømmen. Nu svømmer jeg. Dykker.

For at det ikke skal være løgn, blev et andet syvbindsværk lanceret og indledt blot en uge efter udgivelsen af første bind af "Om udregning af rumfang", nemlig *Asta Olivia Nordenhofs* længe ventede opfølger til hendes pågående og mirakuløst gode digtsamling "det nemme og det ensomme", 2013, som så – og hvem skulle dog have troet det – viste sig af være en romanserie om mordbranden på passagerfærgen *Scandinavian Star*, der er lige prosaisk målrettet, som digtsamlingen var poetisk distræt; skriftkvaliteten er den samme selvfølgeligigt tindrende. Planen er, at fortælle både om en række enkeltskæbner, som dybt eller perifert er involveret i mordbranden, og om mordbranden som et eksemplarisk, dæmonisk udslag af kapitalismen. Der både indledes sitrende og holdes revolutionær brandtale. Fortælleren træder frem (og tilbage) som et ømt, klogt, vredt alter ego, der på bogens første sider ligesom indgives eller bare hjemses af hovedpersonerne, Kurt og Maggie, som de forgæves forsøger at lappe hinanden sår på sjælen

En dag de sad på kajen, sagde han, at det måske alligevel fra start havde været forkert med hans kone. Ulla var så anderledes end Maggie, sejl og koldblodet, nok slet ikke den rette for ham. Men så lukkede hans ansigt helt i en for Maggie, der ikke kendte til ægteskabet eller bare et langvarigt forhold, ukendt smerte. Jeg kan virkelig ikke tillade mig at gå fra hende, jamrede han, og Maggies had til denne Ulla flammede op. Men hun udtrykte sig forstående og lyttede tålmodigt til al den snak, som hun hverken forstod eller respekterede, og så gik det som regel sådan, at Kurt igen åbnede sit smukke ansigt for hende./ Du er vild, du er så vild, gentog han. Var der et sted, et lille aflukke i Maggie, der godt forstod, at de var ved at gøre hende til en myte, det ville blive umuligt at efterleve, ville hun ikke kendes ved det.

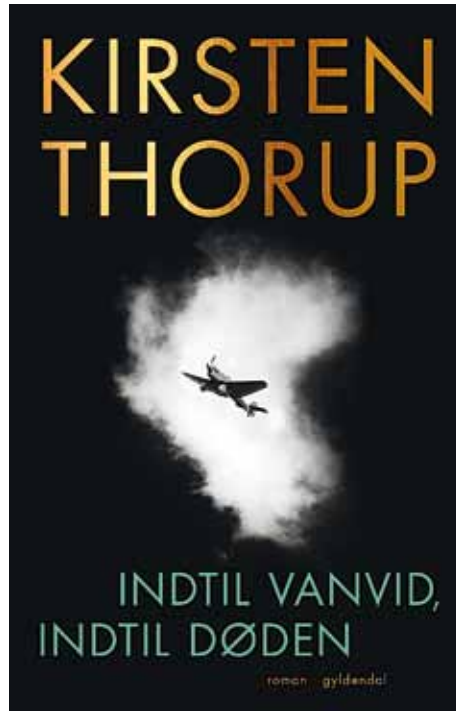
Jeg citerer så generøst, fordi det er så dejligt at blive mindet om, at bogen rent faktisk er så åndssvagt og (for en romandebutant (der også er en suveræn poet)) urimeligt og overlegent suveræn, som jeg var nået frem til ikke helt at tro på, at den faktisk var, men det er den rent faktisk. Og jeg kan hårdt nok ikke fortælle om andet bind i næste årskavalkade, for det udkommer først i januar 2022 under den forjættende titel "Djævlebogen", og foreløbig har vi ikke fået lov til noget *sneak peak*, men så er der da i det mindste garanti for at heller ikke det bogår kommer til at være helt til rotterne, selv ikke hvis udrulningen af "Om udregning af rumfang" holder pause (efter dog forhåbentlig i det mindste bind III her lige om lidt, ikke også Solvej!?)

Romaner hersker og regerer

Altså spændingsromaner påstår jo, at de er spændende, og krimier og thrillere og hvad de ellers kan finde på at kalde sig, som der hvert år er en hel masse af, som sælger mest og står forrest i boghandlerkatalogerne, og som jeg så godt som aldrig finder nogen god grund, i anmeldelser, omtaler, forfatterry,

til at læse og dermed omtale i denne oversigt. Og jo fordi den litterære kvalitet, der er spænding – og selvfølgelig er det også en litterær kvalitet, blandt temmelig mange andre – og som genren definerer sig ved at levere, reelt er fraværende i de reelle bøger som andet end mølædte skabeloner og konventioner.

Spændende i enhver forstand, også den mest elementært neglebidende- og -tyggende og – udspyttende, er *Kirsten Thorups* roman *Indtil vanvid, indtil døden*, selvom spænding aldrig har været en kvalitet, man har forbundet med hendes bøger, fordi det hidtil ikke har været en kvalitet hun har været interesseret. Og det er hun måske heller ikke denne gang, spænding, HØJspænding, er bare

et uundgåeligt, lykkeligt resultat af det æstetiske valg, at romanen hovedkulds i så godt som afsnits-ubrudt nutid skal følge sin unge hovedperson Harriet, enke efter en dansk jagerpilot i tysk tjeneste, som hun i 1942, forfatterens fødeår, rejser til Tyskland og indlogerer sig hos et dansk-tysk par højt på strå i nazi-partiet og får et frysende og højdramatisk indblik i hjemmefrontens grusomheder. Sjældent har en historisk roman følt så akut nærværende.

Der er også masser af nærvær, men af en mindre (men til sidst af en lige så) actionpræget art i *Ida Jessens* lige så murstenstykke og lige så anti-historiske historiske roman *Kaptajnen* og *Ann Barbara* om de virkelige Kaptajn Ludwig von Kahlen, der Don Quijote-heroisk forsøger at opdyrke det mest udpinte stykke jyske hede, han kan finde, og den fiktive, pludselige husholderske Ann Barbara, som han slår de fornemme pjalter sammen med. I forhold til "Indtil vanvid, indtil døden" (og flere af Jessens anderledes lumsk realistiske fiktioner) er det en langt mere traditionelt fortalt affære, og det sætter paradoksalt nok en grænse for, hvor gennemgribende ellers traditionelle kvaliteter som indlevelse og konkretion og akkurat spænding kan sætte sig igennem.

Eksperimentet i Thorups roman ligner ikke et indgreb og føles ikke som et koncept, fordi det er selve romanens definerende formprincip (og fordi eksperimentet er: FART PÅ). Anderledes i to andre fremragende romaner fra 2020,

Hans Otto Jørgensens Dead man walking / Mamrelund, hvor den lakoniske, glimtvist indignerende beretning om en landmands konkurs suppleres af små, kortprosaagtige, pseudo-leksikalske zooms ind i den fortløbende hverdag, og *Niviaa Korneliussens Blomsterdalen*, hvor en unge pige langsomme, men sikre drift mod at tage sit eget liv afbrydes med de mindste, skarpe glimt af parallelle selvmorderskæbner. Samtidsrealiteter bliver også stærkere illumineret, når det sker med passioneret og minutiøs originalitet. Jævnfør også *Ida Marie Hedes* eksploderende mursten *Suget eller Vasker du vores fuckfingre med dine tårer?*, der er en lille historie om at flytte fra byen til forstæderne, der muterer ud i alle retninger, grottekst og satirisk fabulerende med skriftens ubændige energi som eneste lov. Eller jævnfør *Svend Åge Madsens Fremtidsspejl*, hvis fodnotebehængte spejling af alle mulige tidlige Svend Åge Madsen klart føles som en mere rimelig virkelighedsversionering end alskens *breaking news*.

Jeg bliver nødt til at fremhæve noget prosa (og åh, jeg var rent ved at glemme *Olga Ravns* prosa-poesi-hybrids-monstrum *Mit arbejde*, om at føde og amme og have barn og alt muligt andet i alle mulige tonarter), der ikke er tykt (eller som syvbindværkerne truer med at blive utroligt tykt!), der små, fineste romaner og tekstsamlinger af blandt andre *Kristian Byskov, Rakel Haslund Gjerrild, Sidsel Falsig Pedersen, Ursula Scavenius, Amalie Smith, Jonas Suchanek, Jens Smærup Sørensen* og *Malte Tellerup*. Jeg vælger at fremhæve *Kenneth Jensens* kortprosaiske roman *Håbet*, opfølger til *Tragedie plus to gange ni*, hvis det er socialrealisme, man har bruge for, og det er det jo nogen gange, så er den her i koncentreret lykkepilleform, kulørt og kantet og glanssort humoristisk. Hvis det er anti-socialrealisme man har brug for, og det er det nok alligevel tiere, i hvert fald for nogen af os, kan man ty til *Peter Adolphsens Små historier 3*, opfølger omsider til "Små historier 2" fra 2000, de mindste og skæveste apokalypter i byen. Fx denne, som i al sin kækt bevidsthedsudvidende og spektakulære korthed næsten er i stand til, for et øjeblik i hvert fald, at døve den nagende sorg over alle de forbandet døde, store digtere:

Solen er en ni-armet gud ved navn Gulfanørouk. Dens hoved er en gigantisk ildkugle, Med tommefingertykke reb holder den planterne tøjrede, mens den snurrer rundt om sig selv. Jordens reb, der var fæstnet et sted i Stillehavet, blev fundet en skønne dag i det 21. århundrede. Man undrede sig såre; dykkermissioner blev gennemført, og helikoptere dirigeret hen til stedet, men en ende på rebet eller en forklaring på fænomenet fandt man ikke. En dag tog en østats-diktator, i hv is territorialfarvand rebets fæstningspunkt befandt sig, en rask beslutning og sendte et marinefartøj ud for at "overskære klodens navlestreng og indstifte en nye ære af frihed," som han formulerede det på den statslige tv-kanal samme aften. Samtidig indløb meddelelsen om, at jorden fjernede sig fra solen i høj fart. Få timer senere stod det klart, at planeten hvirvlede ud i den evige nat. Gulfanørpuk stod vantro tilbage med et slapt reb i en af hænderne.

Slå den, pandemi!

VESA RANTAMA

LJUDBOKENS ÅR – OCH FÖREMÅLET SLÅR TILLBAKA

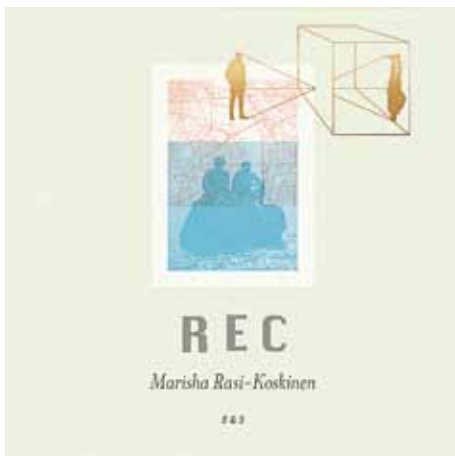
Den finländska litteraturen 2020

Den finskspråkiga litteraturdebatten 2020 förde tankarna till det kända citatet av Marshall McLuhan: ”The medium is the message”. Ljudboksmarknaden växte starkt och blev en allt viktigare faktor för hur branschens framtid kommer att se ut och för första gången påverkade detta också litteraturdebatten. Året präglades även av coronaviruset som betydde inställda evenemang men som också förde med sig en liten, två procent stor, ökning i bokförsäljningen. Samtidigt mer än fördubblades (66,1%) ljudboksförsäljningen vid en jämförelse mellan de första kvartalen 2019 och 2020.

Strax före årsskiftet uttryckte författaren Laura Lindstedt sin oro över ljudbokens ökade popularitet (*Helsingin Sanomat* 29.12. 2019). Lindstedt menar att de uttryckssätt som är typiska för den fysiska boken hotas av en ökad konsumtion av ljudböcker. Även läsandets tid bestäms av i vilken takt läsaren läser boken: ”Börjar författarna medvetet eller omedvetet skriva sina verk så att de passar för munnen? Om ett jag (författaren) talar koncist till dig (läsaren) så fungerar texten även då den läses högt, vilket betyder att autofiktionstrenden knappast kommer att förvinna inom en överskådlig framtid. Idealet om berättelsen som någonting som framförs vid en lägereld kommer säkert också att stå på sig. Hotade kan däremot vara komplexa narrativa strukturer, ombytliga perspektiv, polyfoni, långa och vindlande satser och meningar samt / - - - / språkets visuella element.”

Berättelsernas dominans på marknaderna och i människorelationer kritiseras också av *Kari Hotakainen* i hans komiska dystopiroman *Tarina* (Berättelsen). I Hotakainens bok har landsbygden blivit ett Rekreationsområde vars föredetta invånare förflyttats till städerna. Historien man har att berätta påverkar hur lätt man får bostad, och om man inte har någon berättelse alls är det mer eller mindre säkert att man hamnar på gatan. ”*Tarina*” är denna populära författarens argaste roman och en av hans mest experimentella böcker. Den berättade sin egen berättelse bra: uppläst som ljudbok av den kända skådespelaren Antti Holma och till salu i alla förstadshypermarketer sålde denna berättelsekritiska bok i tiotusentals exemplar.

I årets mest betydelsefulla roman finns alla de litterära element som Lindstedt betraktar som utrotningshotade för närvarande. *Marisa Rasikoskinens* omfattande *Rec* tilldelades Tulenkantajapriset för exportlitteratur samt Runebergspiset. Också ”*Rec*” gjordes till ljudbok, men att den inte fungerar som ljudbok väckte uppmärksamhet till och med i dagspressen. ”Ett klarspråkigare berättande började över sju minuter efter att jag börjat lyssna”

skrev Jussi Lehmusvesi (*HS* 23.1.2021) och han fortsatte: "Mitt beslut att avbryta lyssnandet gjordes lättare av att det finns ett par hundra tusen andra böcker som väntar på att lyssnas i samma applikation."

I tryckt form är "Rec" emellertid en tour de force, en ovanlig över 600 sidor tjock bok som lyckas förena en fragmentarisk experimentalitet med thrilleraktigt sug och det psykologiska greppet hos en utvecklingsroman från

1900-talet – uppdaterat till neoruvetenskapernas ålder. Romanen är arrangerad i rum, som en arkitektur det är meningen att man skall vandra åt olika håll i – en lösning som håller på att bli allt vanligare i den mera ambitiösa finskspråkiga prosan. Till exempel *Laura Laaksos* fina *Pilvenpiirtäjä* (Skyskrapan) består av skikt och blir ett hus i vilken arkitekthuvudpersonen bor och samtidigt planerar.

"Rec" berättar om en egenartad vänskap som håller genom åren. Lucas är en tretton år gammal pojke när han lär känna Cole vars familj bär på en stor skam. I källaren bor Coles identiska tvilling Nik som Lucas får träffa om han lovar att inte avslöja hemligheten. I mötena med Nik finns ofta just den känsla av fara som man brukar efterlysa av litteraturen.

Den vuxna Lucas reser till Cole som befinner sig i ett icke namngivet östeuropeiskt land. Tillsammans har de gjort en film fylld av våld, en illa sedd kultklassiker, som komprimerar skulden och traumat de delar. Det originella sätt på vilket dessa teman behandlas med hjälp av en fragmentarisk romanform förenar Laaksos och Rasi-Koskinens böcker – hos Laakso definierar traumat moderns och barnets relation, hos Rasi Koskinen vänskapen.

Det bärande temat i "Rec" är inspelandets bedräglighet, något som även har samhällseliga konsekvenser: eftersom allt omkring oss registreras, spelas in, allt mer tror vi kanske att vi har en allt direktare kontakt med verkligheten. "Rec" föreslår att det kan vara precis tvärtom och åtminstone romanens egen konstiga spegelvärld undviker enkla tolkningar. Ju fler inspelningar, desto mera tolkningsbart krimskrams.

År 2020 gavs det också ut andra viktiga finskspråkiga romaner som motsatte sig ljudbokens tendens till enkla meningsbyggen och enkelt berättande. *Anu Kaajas* tredje bok *Katie-Kate* fick mest uppmärksamhet av dessa och tilldelades Kalevi Jänntipriset för författare som är under 40 år gamla. Uppmärksamheten boken fick påverkades av att den förenar två teman som är mediasexiga: pornografi och kungligheter.

Huvudpersonen Katie-Kate, ett slags kombination av Kate Middleton och glamourmodellen Katie Price, blir i boken sexleksak för en rojalistfamilj i London. Hon tänker sig att detta arrangemang är tillfälligt, så som allt annat i hennes liv: Katie-Kate är ett slags tom meningsbärare som uppfylls av produktmärken och begär. Hennes prat är sammansatt av citat från intervjuer med kändisar i tabloider, vilket ytterligare understryker verkets störande och förfrämligande helhetsintryck.

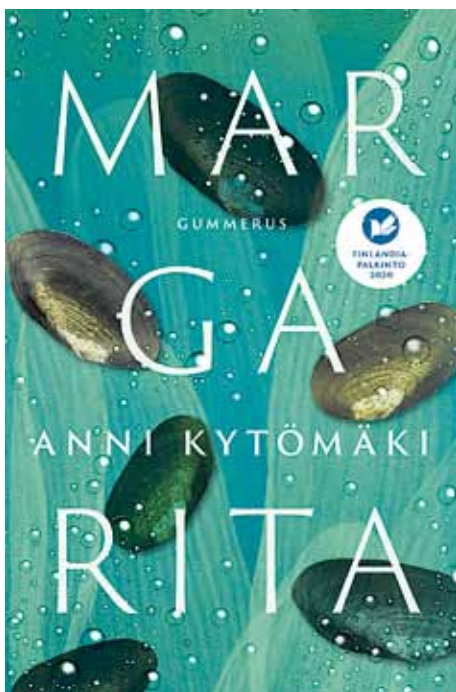
De kungliga och den offentlighetstörstiga underklassen är båda delar av samma smutsiga patriarkala spel i vilket rörelseutrymmet för en självständig kvinna är litet. Genom att inrama tabloidsmörja till en konstnärlig ambitiös roman skrev Kaaja årets mest egenartade feministiska verk.

Katja Raunios andra roman *Sinun päiväsi koittaa* (Din dag skall komma) är en spekulativ feministisk hyperfiktio i vilken Finland och Europa har fått en helt ny historia. Gemensamt med Kaajas roman har den en parodisk lek med olika högtidliga och högspråkliga språkregister bakom vilkas det är lätt att se brutala maktsträvanden och retorik som bidrar till bjärt ojämlikhet. I bådas romanvärld finns en strävan att försöka tona bort kön och klass, vilket bara gör dem mera synliga. Den centrala händelsen och skiljelinjen mellan de europeiska länderna utgörs av ett inbördeskrig i Lettland, ett krig som utspelar sig i ett alternativt 1990-tal. Detta inbördeskrig är styrt av storindustrins intressen. Huvudperson i romanen är Finlands statsminister Anton Harmaja (son till tidigare statsministern Kustaa Harmaja) som tack vare sina släkterationer haft tillgång till maktens korridorer. Boken är en satirisk alternativhistoria som ställer frågan om hur världen skulle se ut utan en framgångsrik jämlikhetsrörelse.

Föremål för Anton Harmajas sanna kärlek är Judas Berglund, en journalist med arbetarklassbakgrund. Men i en konservativ värld måste homosexualitet till och med i en brevväxling döljas bakom dekorativa fraser. Raunio för stilen till och med längre än Kaaja: I Harmajas stilistiska utsvävningar går det att känna igen genrer allt från antikens pastoraler till Den unga Werthers lidande.

Den mera traditionella historiska romanen har under de senaste åren varit en av de mest populära genrerna i Finland. Det utkommer många romantiska romaner men även romaner som utforskar den självständiga kvinnans roll. Ofta handlar det om böcker som utspelar sig på 1900- och 1800-talen eller längre bakåt i tiden. I den prisbelönta mainstreamfiktionen är de intressantaste författarna de som nästan omärkligt utvidgar den historiska fiktionens teman på sätt som gör att den även kommer att behandla viktiga samtidsfrågor. *Anni Kytömäki* har haft en viktig roll då hon berett plats för naturskyddsfrågor och naturen som självständig aktör i den värld av läsromaner i vilken människorelationer och sociala frågor vanligtvis dominerar. Hennes tredje roman *Margarita* fick Finlandiapriset och var därmed årets mest omtalade och sålda roman.

Bokens huvudperson Senni, som arbetar som massör på en badinrättning för borgerskapet, nästan dör till följd av en graviditet. Hon flyttar från

landsbygden till Helsingfors för att studera till sjukskötare och arbeta med unga poliopatienter. För att vara en historisk roman är kärleksberättelserna i "Margarita" okonventionella: Senni är en blyg och självständig huvudperson som det är svårt att inlemma i en könsroll eller kategorisera utgående från samhällsposition.

Kytömäki har specialiserat sig på historiska romaner som är över 500 sidor långa och ytterst noggranna. Av dessa är "Margarita" den hittills mest övertygande. Den utspelar sig i ett efterkrigsfinland på 1940- och 1950-talen och visar priset den orörda naturen betalade för den ekonomiska tillväxten efter kriget. Som symbol figurerar den nuförtiden ytterst

hotade flodpärlmusslan *Margaritifera margaritifera* som första ryggradslösa djur fridlystes vid tidpunkten då romanen tar slut, 1955. Den samhällskritiska höjdpunkten i romanen utgörs emellertid av en beskrivning av möjligheten att få abort på 1950-talet. Något som inte alltid gick att få ens vid extrem livsfara. Sennis kamp med det ofödda barnet som hon döper till "statens barn" är i en tid då högerkonservatismen är på frammarsch en isande påminnelse om hur mycket och hur förrädiskt lätt jämlikheten kan gå tillbaka.

En annan beaktansvärd historisk roman i vilken efterkrigstiden och återuppbyggandet berättas ur en ny synvinkel är *Tommi Kinnunens Ei kertonut katua-vansa* (Sade inte ångra sig). Kinnunen har sedan 2014 gett ut fyra romaner av vilka tre har kandiderat för Finlandiapriset och därmed fått den bredare publikens uppmärksamhet. I hans senaste roman beger sig fem kvinnor efter andra världskriget på vandring tillbaka från Norge till Finland. Tyskarna har flytt och kvinnorna får ett hårt bemötande i hemlandet på grund av att de gjort sällskap med förrädare. Kvinnornas resa belyser finländsk krigshistoria i vilken skammen för samarbetet med nazityskland har draperats i och dolts med diverse diskutabla teorier om ett från Tyskland separat krig mot Sovjetunionen. Men framförallt berättar den här romanen om samhället efter kriget, ett samhälle där kvinnorna var redo att ta en större roll än tidigare.

På helt egna fantastiska spår i genren historiska romaner hittar vi *Heikki Kännö*. Han anammar den europeiska esoteriska spänningsromanens tradition.

Kännös tredje, och hittills bästa, roman *Runoilija* (Poeten) innehåller inte en enda hänvisning till Finland. Istället omberättar denna exceptionellt ambitiösa roman faustmyten och använder sig av dels historiska dels fiktiva romanpersoner. Friedrich Nietzsche och Richard Wagner är standardnummer i Kännös romaner och den förstnämndas berömda sammanbrott i Turin och den därpå följande mentala ohälsan är i centrum för *Runoilija*. Den faustiska dealen i boken gör emellertid den fiktiva poeten Aurelian Benn vars otroliga resa genom Europa är alldeles för invecklad för att refereras här.

Där den historiska romanen arbetar med nationella teman på den nationella marknaden är den litteraturexport som ökat starkt sen 2010-talet beroende av mera universella teman. I den bemärkelsen kunde Kännös roman vara följande överraskare på översättningsmarknaden. Frågan om den europeiska traditionens relation till nazismen växer nästan obemärkt fram ur den spännande intrigen och är framförd på ett genuint intressant och originellt sätt. Man skulle gärna kunna tänka sig att även läsare från andra språkområden skulle få ta del av den här boken.

En bok som var väntad även utanför Finland är *Emmi Itärantas Kuunpäivän kirjeet* (Måndagens brev). Itäranta är känd som författare till spekulativ fiktion, bland annat "Teemestarin kirja" (Témästarens bok). I "Kuunpäivän kirjeet" blickar hon framåt mot en tid då människan bebod stora delar av solsystemet. Det handlar om allt annat än en framgångssaga för samtidigt är jorden till stora delar obeboelig. "Kuunpäivän kirjeet" granskar således också vår egen tids miljökris och i bokens två centrala personer utkristalliseras två möjliga försök till svar på den: huvudpersonen Lumi Salo har lärt sig helarens yrke och de traditionella mytologier som knyter an till det. Hennes partner Sol Uriarte är etnobotanist och orubblig anhängare av en vetenskaplig världsbild. I romanen skriver Lumi brev till Sol och söker efter ledtrådar till var hen befinner sig i solsystemet.

Ett försynt användande av den spekulativa fiktionens metoder inom mainstreamlitteraturen – eller att genrerna sammansmälter – utspelar sig i *Tiina Laitila Kälvenmarks* fina *H2O* som bygger en coetzeeaktig idéroman kring miljökrisen. Boken utspelar sig i en skandinavisk kuststad där polska arbetare bygger en vall för att dämma den stigande

havsnivån. Huvudpersonen Hesters styvfar Jacek, som är döende, är en av dem. Det egentliga temat i boken är Hesters dissociativa personlighetsstörning (DID) och skildringen av bipersonerna som självständiga gestalter är ovanligt lyckad. Boken ansluter också tillsammans med Laaksos och Rasi-Koskinens böcker till den tunga skörden av traumlitteratur. Trauman verkar vara ett tema som blivit allt mera samhälleligt och en företeelse som förenar många olika ämnen. Därför är det inte svårt att förutspå att denna trend kommer att fortsätta de närmaste åren.

Inom den kortare fiktionen utkom det för första gången på länge glädjande många bra böcker, till exempel en av våra skickligaste samtidsförfattares *Harry Salmenniemis* tredje novellsamling *Uhrisyndrooma* (Offersyndromet). Till miniatyrromanen som genre ansluter sig med stilkänsla och känslighet *Jyri Vartiainen* vars tredje roman *Kolme kesää* (Tre somrar) är en vacker skildring av hur det är att växa upp i en småstad när man tillhör en sexuell minoritet i en miljö där den unga människan saknar ett språk för att beskriva sin egen identitet.

Poeten *Eino Santanens* första prosaverk, den experimentella novellsamlingen *Rakas kapitalismi pilkku* (Kära kapitalism) hörde till årets viktigaste samhällskritiska böcker. Den är en på en gång hejdlös och kafkaaktigt skrämmande granskning av plattformsekonomi, algoritmer, peptalk och växande ojämlikhet. Novellen ”Trickle Down Chicken” berättar om en performancekonstnär vars karriär börjat med samhällskritiska verk men som numera arbetar med att uppträda på firmajulfester i en kycklingdräkt och plocka smulor som faller från borden. Textens dramatik uppstår av breven han skickar till programbyrån och i vilka han framgångslöst försöker få betalt för sina uppträdanden. Santanens noveller är, i likhet med den informationskapitalism han kritiserar, utsatta för ett antal störningar som kan avbryta läsandet, till exempel därför att läsaren använt den tecknemängd han betalats för. Felen som skalar sig visar effektivt hur systemet i den samtida verkligheten krossar användaren, hur vi än intalar oss att det inte är så.

Essäer

Först år 2020 blev #metoo på allvar ett ämne inom essäistiken och litteratordiskussionen i Finland. Det kan vi tacka framför allt två böcker för: *Juhani Branders Miehen kuolema* (Mannens död) som behandlar toxisk maskulinitet ur ett mansperspektiv med rösten hos en författare som vuxit upp i en maskulultur som stryrs av tävlingsmentalitet och idrott. *Anu Silfverbergs Sinut on nähty* (Du har blivit sedd) fokuserade å sin sida på den manliga blickens värld: vilken har kvinnans roll varit i de filmer som kvinnor vuxit upp med sedan 1980-talet? Båda böckerna gav upphov till skälvinningar utanför litteraturvärlden: här var någonting man länge känt till men inte haft ord för. Framför allt Silfverbergs bok talade om att bli sedd och besedd med skönlitterär intimitet men samtidigt också med exakta begrepp.

Inom essän frodas även en experimentalitet som är användbar för att undersöka sexualitet, framför allt då upplevelsen av den inte är klart avgränsad. Den finskspråkiga lyriska essän tar alltså stora kliv: *Taneli Viljanens* fina *Varjoja, usvaa* (Skuggor, dis) är ett paradexempel på en bok i vilken ämne och stil perfekt smälter ihop. Viljanen skriver om ickebinäritet, om upplevelsen när ens eget kön inte överhuvudtaget passar in i den dominerande kulturens definitioner. Den offentlighet detta kan få är inte heller den självklart befriande: ”Är det att man gör någonting synligt, så att det kan delas, oundvikligen våld?/ Om mitt kön är hemligt, är det då beskyddat? / Är det farligt att försöka förstå det?”

En annan pärla inom den lyriska essän hörde 2020 i likhet med Silfverberg till filmessäns elit. *Helmi Kajastes* lilla bok *Rakenna, kärsi, unhoita* (Bygg, lid, förgät) undersöker banden mellan arkitektur och film och berättar samtidigt om hopp och förtvivlan med en exakthet som är gränsöverskridande: ”Att bygga är hoppingivande, men att förhoppningen infrias är alltid osäkert. - - En övergiven byggnad är besvikelse och full av melankoli.”

Poesin

Beaktansvärt inom den finskspråkiga poesin 2020 är att den estrad- och spoken wordkultur som frodats i över tio år nu även manifesterar sig i bokform. *Elsa Tölli* som uppträtt i fem år gav på eget förlag ut diktsamlingen *Fun Primavera* som kan ses som ett första försök att på finska undersöka hur uppträdande poesi kan se ut i bokform. Den klippboksaktiga, med zine-estetik lekande och härifrån och därifrån tagna boken som flaggar glitter var en uppriktad uppenbarelse och precis rätt hem för Töllis dikter. Det handlar om en lekfullt performativ självsäker men sårbar poesi som är förankrad i diktjaget.

Aura Nurmi som också är en känd estradpoet gav ut sin andra bok *Leijonapatsailla* (Vid lejonstatyerna). Boken är en diktsvit om en fattig familjs liv i sommarstaden Hangö vid millennieskiftet. Nurmis dikter beskriver en ung arbetarklasskvinnas upplevelse av en värld i vilken män talar moraliserande till unga flickor och samtidigt tafsar på dem och antastar dem. Nurmi är en ny direktare samhällelig röst i den finskspråkiga poesin där dessa ämnen tidigare har behandlats mera som abstrakta experiment.

Årets bästa diktsamlingar behandlar på något plan information; det enorma flödet av stimuli som poesin jämfört med prosan verkar ha en överlägsen förmåga att förvandla till konst. *Matti Kangaskoskis Johdatus pimeään* (En introduktion till mörkret) som fick Den dansande björnenpriset är strukturerad som en filosofisk undersökning i vilken världens varande och hur den uppenbarar sig för våra sinnen undersöks: ”Jag ser på den stora yttervärlden och det händer i mitt huvuds mörker”. Paradoxen är att mörkret, den slutna skallen och hjärnbarken, möjliggör färgernas och intryckens fyrverkeri. Kangaskoski for-

mar språket till sitt eget, använder kreativa neologismer men även maskinartade kommandon med vilka han gestaltar såväl samtid som mera eviga frågor.

Virpi Vairinens tredje diktsamling *Kaikki tapahtuu niin paljon* (Allting händer så mycket) gestaltar relationen mellan informationsteknologi och sorg, ensamhet och förlust – och är på så sätt som gjord för den pågående pandemin. En närståendes död och den sorg som följer kan till och med ge upphov till en dröm om teknologisk omnipotens: ”Ibland skulle jag vilja gå tillbaka till stunden då jag ännu inte visste det jag nu vet, vända om, som att återgå till en tidigare version av en fil”. Med sina noggranna minimalistiska dikter lyckas Vairinen visa att teknologi är någonting som är djupt mänskligt: ”värdena ditt aktivitetsarmband ger är upphetsande, den avverkade distansen, den tagna duschen”.

Den originellaste debutantpoeten 2020 var utan tvekan *Sini Silveri* vars fantastiska *Titaanidisko* (Titandiskoteket) uppdaterar naturlyriken till naturförstörelsens och antropocenens tid då den ”vilda naturen” inte mera är det man tidigare förstått med den; inte överhuvudtaget orörd eller ren. Paradoxalt nog är naturen i ”Titaanidisko” ändå vildare än kanske någonsin tidigare i poesin: ”Det är fullt – ryckande som uppstått av behov, i munnen dregel, tänder och märken. På marken litervis med glass. Ett ställe där gudarna strippar hårdhänta delar med hundra händer av jaget...”

Poesiåret var glädjande också därför att några av de mera erfarna poeterna publicerade viktiga böcker. *Olli Heikkonen*, *Vilja-Tuulia Huotarin* och *Kristiina Wallin* som alla debuterade i början av 2000 talet gav 2020 ut sina hittills bästa böcker. *Heikkonens Rajalliset maat* (De begränsade länderna) har det 30-åriga kriget som klangbotten för vår tids hatprat och lyckas med det så precist som bara poesi kan: ”--- alla såg, vad den / hade, ett vildsvins leende, en oxes dator / och förhistoriska hörntänder. - ”

Huotarinens Omantunnon asioita (Samvetsfrågor, Siltala) innehåller prosadikter som ger ett för genren rätt konventionellt intryck, men boken lyckas framkalla ett rikt personhistoriskt skikt och gestalta vänskap på ett fräscht sätt. För diktjaget, som kommer från inlandet i Finland, är att bo på Island en transformativ upplevelse: ”Jag kan inte flytta platsen som jag kommer ifrån. Men havet”.

Havs- och vattenpoesi är en pågående mikrotrend i den finskspråkiga poesin som skakas av ekokriserna ännu hårdare än den omgivande världen. Wallins bok *Meduusameri* (Medusahavet) är denna trends höjdpunkt tillsvidare. ”Meduusameri” tar sig an ämnet turvis med dagboksanteckningar turvis med höglyriska drag och lyckas fånga den stigande och sjunkande havsytan som berör allting på den här planeten: ”att i stenarnas och trädens minne finns havets salta rörelser.”

Översättning från finska:
Peter Mickwitz

TOMI RIITAMAA

FORTSATTA AVSKED, BELYSANDE BIOGRAFIER, STARKA ROMANER OCH SPÄNNANDE DEBUTER

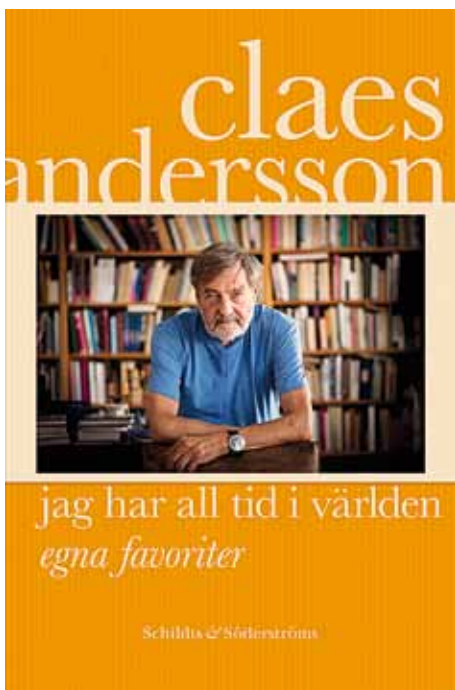
Den finlandssvenska litteraturen 2020

Det finlandssvenska litteraturåret 2020 började i moll och slutade i dur, skulle man kunna säga. Den 20 januari 2020 tog vi avsked av giganten Jörn Donner, och i slutet av oktober fick vi hylla Monika Fagerholm som tilldelades det prestigefyllda Nordiska rådets litteraturpris för sin fantastiska roman ”Vem dödade bambi?” (2019) vid rådets pandemianpassade och digitala prisgala i isländsk regi. Den som är intresserad kan läsa mera om Donners sista och Fagerholms senaste böcker i förra årets finlandssvenska litteraturöversikt (NT 3/2020).

Däremellan tvingades vi ta avsked av ytterligare en litterär storhet. Den 24 juli avled den prisade och hyllade poeten och författaren Gösta Ågren i en ålder av 83 år. Sedan debuten 1955 med diktsamlingen ”Kraft och tanke” hann österbottningen Ågren publicera närmare 50 verk under sju decennier; flertalet diktsamlingar men också romaner, prosaböcker, dramatik, facklitteratur och debattböcker. 1971 disputerade Ågren också vid Stockholms universitet med den litteraturvetenskapliga avhandlingen ”Kärlek som i allting bor” om poeten Dan Anderssons liv och diktning.

1988 tilldelades Gösta Ågren Finlandiapriset för diktsamlingen ”Jär”, första delen i diktrilogin med samma namn. Vidare har Ågren tilldelats bland annat Tollanderska priset (1986), Pro Finlandia-medaljen (2006), Svenska Akademiens Finlandspris (2011) och Bellmanpriset (2019). I januari 2020 utkom hans sista bok *Dikter och slutsamtal*. Som titeln låter ana skriver Ågren sig fram mot det annalkande slutet, mot döden.

Ett sista, postumt, farväl från författaren, psykiatrikern, jazzpianisten och politikern Claes Andersson (1937–2019, läs mer i förra årets litteraturöversikt) fick vi också under sommaren med samlingsverket *Jag har all tid i världen. Egna favoriter*. Under sin sista tid i livet gick Andersson igenom sin enorma poetiska produktion från ett halvt sekel, och valde ut de dikter han själv uppskattade mest. På hösten utkom också Riitta Kylänpääs biografi *Ett nyfiket sinne. Claes Anderssons liv* i översättning av Hanna Lahdenperä. Den utmärkta och läsvärda biografien – den första över Andersson – bygger på flertalet intervjuer med Andersson själv, hans partners, vänner och barn, samt på närläsningar av hans verk och arkivstudier.

Tikkanen i dubbelbelysning

Ytterligare ett av den finlandssvenska litteraturens förnämsta författarskap återaktualiserades under hösten, i form av ett slags dubbelbelysning utifrån olika vinklar. Att det är svårt att bli profet i sitt eget land har Märta Tikkanens författarskap tidigare varit ett lysande exempel på. Medan succéer som "Män kan inte våldtas" (1975) och "Århundradets kärlekssaga" (1978) kom mitt i den andra vågens kvinnokamp och gjorde Tikkanen till en lysande författarstjärna i Sverige, övriga Norden, Tyskland och annorstädes, möttes hennes böcker länge av ett minst sagt blandat mottagande hemma i Finland.

Bilden har dock succesivt kommit att ändras, och under de senaste åren har Märta Tikkanens status och popularitet hemma i Finland ökat. Numera betraktas hon även på hemmaplan rättmätigt som ett av de största finlandssvenska författarskapen i tiderna.

Men Märta Tikkanens författarskap har också, med några få undantag, förblivit märkligt utforskat.

Fram tills nu.

Under hösten utkom i princip samtidigt inte bara den första utan två biografier, en på vardera av de större finlandssvenska förlagen.

Bibliotekarien *Siv Storå* är jämnårig med Tikkanen och har följt hennes författarskap från första början. Deras vägar korsades tidigt, vänskap uppstod, och deras brevväxling genom åren utgör en del av materialet till Storås *De oerhörda orden. En bok om Märta Tikkanens författarskap*.

Det handlar om en traditionell författarbiografi med en vetenskaplig approach där Storå tydligt redovisar sina källor löpande i texten inom parenteser. Upplägget är strikt kronologiskt, även om texten också innehåller en del tillbakablickar och framåtspaningar.

Storå inleder med att relativt utförligt skildra Märta Tikkanens bakgrund och uppväxt, för att sedan belysa hennes formativa år – "författarskolorna" som enligt Storå gjorde henne till författare eller åtminstone lade grunden till

att Tikkanen småningom valde att slå sig in på författarbanan; studentåren, tiden som skribent på *Hufvudstadsbladet* och de första åren som lektor i svenska och sedermera rektor vid Arbis i Helsingfors.

Huvuddelen av biografien ägnas emellertid Märta Tikkanens böcker, eller snarare samspelet mellan liv och dikt: ”En författarskapsbiografi är inte i första hand en personbiografi. Men eftersom motiven i de flesta av Märta Tikkanens böcker har nära samband med hennes egen livsvägs olika skeden, har jag i många fall dröjt vid kopplingarna mellan liv och dikt; enligt min mening fördjupar de läsoplevelsen”, skriver Storå i inledningen.

Och visst har hon rätt i det, Storå. Tikkanen har visserligen hämtat största delen av sitt litterära stoff ur sina egna livserfarenheter, men hennes böcker reduceras ändå aldrig till navelskådande autofiktion – även om en inte ringa del av kritiken på hemmaplan tidigare ville göra detta gällande. Nej, att de ämnen och teman som Tikkanen odlat i sitt författarskap har burit på en stor dos allmängiltighet, liksom att hennes livserfarenheter som kvinna delats av mångtaliga medsystrar, vittnar det mottagande hennes böcker i tiderna fått utanför Finland om. Tikkanen kom snabbt att bli en feministikon, inte minst i Sverige men också i övriga Norden och annorstädes.

Vid sidan av närläsningen av Tikkanens böcker lägger Storå stor vikt både vid böckernas tillkomstshistoria och vid deras reception. Framför allt belysandes av och diskussionen kring ovan relaterade skillnader i mottagandet är synnerligen intressant och hör till biografins främsta förtjänster.

Johanna Holmströms utgångspunkt är en helt annan. Hon är ett par generationer yngre än Tikkanen, och själv hyllad författare. ”Det kom ett anbud, så enkelt är det. Jag blev tillfrågad om jag hade lust att skriva Märta Tikkanens biografi och jag tackade efter en stunds tvekan ja”, skriver Holmström om bakgrunden till *”Borde hålla käft.” En bok om Märta Tikkanen*.

Hennes tidigare förhållande till Tikkanen hade också präglats av en genomgående paradox: ”Hur kan en kvinna vara feminist, kalla sig själv feminist,

kämpa för kvinnors rättigheter och jämställdhet, men ändå vara fånge i sitt eget liv med en kontrollerande man och offra så otroligt mycket för något så futtigt som kärleken?” frågar sig Holmström inledningsvis.

Det här förhållandet präglar tonen i boken. Holmström och Tikkanen träffas hemma hos den senare ett antal gånger, och mellan djupintervjuerna närläser Holmström Tikkanens författarskap. Förtroligheten och respekten finns där, men Holmström förhåller sig inte okritiskt till Tikkanens utsagor, utan reflekterar, ifrågasätter, vänder och vrider, väver in sina egna erfarenheter.

Den största frågan är: hur göra med elefanten i rummet? Elefanten är naturligtvis Henrik Tikkanen (1924-1984), Märtas make med vilken hon levde tillsammans under ett trettioårigt himlastormande år, fyllda av passion och kärlek, konstnärligt och intellektuellt utbyte, men också av gravt missbruk och medberoende, bråk och svek. Helst skulle Holmström lämna Henrik därhän och låta boken fokusera helt på Märta, men hon upptäcker snart att det inte går: en bok om Märtas liv och författarskap inbegriper också Henrik, så interfolierade var de, i liv och dikt och konstnärskap.

Medan Storås biografi är av det mera traditionella slaget, är Holmströms av modernare snitt. Hon skriver in det egna jaget i berättandet, kopplar Märtas erfarenheter till sina egna, och oftast fungerar det bra – även om det ibland blir väl mycket av den varan; framför allt den avslutande epilogen som tar ett tydligt avsteg från biografins ämne känns något malplacé.

Där Storås språk och stil ställvis drar åt det stramare och torrare hållet, är Holmströms språkbruk slängigare och stilen djärvare, men också mera medryckande. Att Holmström är den vassare stilisten av de två råder det ingen tvekan om; däremot handskas Storås varsammare med materialet och håller sig striktare till ämnet, vilket gör hennes bok lättare att följa ur vissa aspekter.

Den inledande oron för att de båda biografierna skulle upprepa varandra i allt för hög grad kommer under läsningens gång på skam. Ämnesmässig överlappning är naturligtvis oundviklig, de behandlar ju ändå samma person och författarskap. Men det faktum att de gör det utifrån två så skilda utgångspunkter och författartemperament innebär att de olika synsätten och perspektiven på stoffet kompletterar varandra, med sina respektive brister och förtjänster. Dubbelbelysningen ger en sällsam dynamik till berättelsen om Märta Tikkanens så rika författarskap och liv.

Än höstens stora litterära skandal i Svenskfinland? Utgivningen av Holmströms biografi föregicks nämligen av ett storgräl. I sista stund stoppades publiceringen av Tikkanens intressebevakare, tillika dotter. Boken drogs tillbaka och Holmström var tvungen att skriva om vissa avsnitt. Bråket handlade främst om några namngivna personer och beskrivningar av en viss kärleksrelation, som sedermera anonymiserades i den utgåva som väl publicerades.

Hot stuff, kan man tänka, varför annars sådant omak och hemlighetsmakeri? Och visst, förlagan till älskaren i Märta Tikkanens roman "Storfångaren" (1989), vars namngivning eller anonymisering i Holmströms biografi med största sannolikhet var det som bråket främst handlade om, tycks verkligen vara en veritabel hotshot. Vem det var framstår i all tydlighet för den som vill se, Holmströms sanningen att säga halvhjärtade anonymisering till trots.

Tycka vad man vill om skvallret och försöket till hemlighetsmakeri, men på något sätt känns det helt givet att en bok om Märta Tikkanen kantas av storm och litterär skandal, med tanke på att så många av hennes egna böcker gjorde just det i tiderna. Det visar om inte annat att hennes liv, historia och författarskap också fortsättningsvis berör i högsta grad.

Skärgården och slätten

Bland flera läsvärda romaner i årets bokflod sticker två stycken ut som extra starka. Den ena är *Kjell Westös Tritonus*, en skärgårdsberättelse om sorgsna män vid vatten.

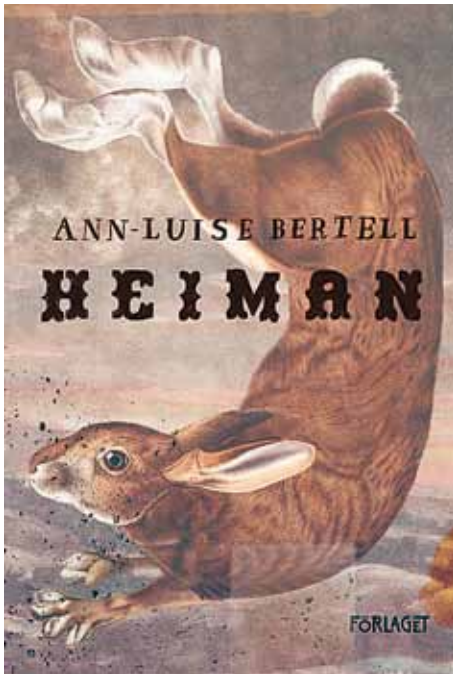
Stjärndirigenten Thomas Brander är på dekis. Hans (yngre) flickvän Krista har tröttnat och lämnat honom för en annan (yngre) dirigentalang, vars karriär i motsats till Branders är på väg uppåt. Det ständiga flängandet över världen i arbetets tecken börjar ta ut sin rätt, mardrömslika minnesbilder från en terroristattack hemsöker honom med jämna mellanrum, och kontakten med den vuxne sonen är inte den bästa. Brander har låtit uppföra ett skrytbygge, Casa Tritonus, i Ravais i skärgården dit han flyr för att få lugn och ro. Där träffar han hobbymusikern Reidar Lindell, en man i samma ålder som fastnat i sorgen efter sin bortgångna hustru. De nyblivna grannarna inleder en trevande vänskap. På flera sätt är de varandras antiteser till lynne och sätt, men i passionen för musiken hittar männen ändå en gemensam nämnare, och vänskapen djupnar efterhand – med vissa begränsningar, medelålders män kan naturligtvis inte bara öppna upp och ogarderat prata om känslor, ånej.

Kjell Westö fångar den osäkra manligheten och den trevande vänskapen på kornet. Med "Tritonus" rör sig författarskapet också i nya jaktmarker och litterära landskap. För första gången i romanform släpper den store Helsingforsskildraren Westö huvudstaden helt, och "Tritonus" är också något så ovanligt som en Westö-roman som utspelar sig i den omedelbara nutiden.

Den karga skärgårdsmiljö som Westö målar upp är långt från de solindränkta finlandssvenska skärgårdsidyller som tidigare presenterats i exempelvis Tove Janssons "Sommarboken" eller Monika Fagerholms "Underbara kvinnor vid vatten". Och den stora världen letar sig in i den lilla, naturligtvis, var man än råkar befinna sig. Det här är Westö en mästare på att gestalta, hur tidens strömningar och världshändelser inbegriper i och påverkar människornas vardag – de mindre, privata, sammanhangen och de större glider sömlöst in i varandra.

Tritonus, även kallat "Djävulens intervall", är namnet på ett musikaliskt intervall där tonrelationen ansetts vara så oharmonisk att det under medeltiden ansågs ogudaktigt och förbjöds av kyrkan. I romanen med samma namn gestaltar Kjell Westö på ett suveränt och ödesmättat sätt hur livet kan skava och skorra falskt och disharmoniskt hur privilegierade vi än är.

Från det sydfinländska skärgårdslandskapet rör vi oss till den österbottiska slätten. *Ann-Luise Bertells* nya roman *Heiman* nominerades till såväl Runebergspriset som Finlandiapriset – de två största litterära priserna i Finland – och det med all rätt; romanen är en av årets absolut starkaste.

I begynnelsen blir bröderna Elof och Ivar, ännu bara små pojkar, föräldralösa då fadern går bort i tuberkulos året efter moderns bortgång. Det ligger på sjuårige Elofs ansvar att sköta om så att han och lillebror får sig något litet till livs, att inte låta elden i spisen brinna ut, att se till att de överlever. Sociala skyddsnät existerar knappast, grannarna har nog med sitt och snarare än att hjälpa gossarna ser de till att som hjärtlösa opportunisterna länsa deras bohag. Till slut förbarmar sig mormodern över pojkarna, och de flyttar hem till hennes gård i en annan österbottensk by.

Tillvaron ser tillfälligt något ljusare ut, men olycka på olycka förföljer framför allt Elof även i deras nya hem.

Det är tungt och sorgligt så det förslår. Bertell bygger upp en närmast arkaisk stämning i ett mörkt, kallt, påvert och obarmhärtigt Österbotten. Det är tidigt 1930-tal, inbördeskriget halvtannat decennium tidigare figurerar fortfarande som ett öppet sår i den mentala världen såväl som i den materiella, och fattigdomen är utbredd. Alltsammans är till en början så tungt och sorgligt och mörkt, olyckorna så frekventa att de är nära att förvandlas till stapelvaror, svåra att engagera sig i. Det är nästan som att även själva berättelsen blir lidande av syrebrist på grund av all den hopplöshet som frodas.

Men läsaren som tar sig vidare genom det tunga blir snart rikligt belönad: ”Heiman” utvecklas efterhand till en svidande vacker roman. Vi får följa Elof på väg in i vuxenlivet, miljöerna byts ut och de nya erfarenheterna går inte enbart i moll. Inte för att sorgligheterna försvinner, men också ljuset och glädjen får spelrum i Elofs värld vad det lider. I framtiden skymtar hoppet om lycka och frid, och med detta börjar även texten syresättas och andas på ett helt annat sätt än i början. Efter att han klarat sig ur vinter- och fortsättningskrigen med livet i behåll, om än knappt, står det gamla heimanet, hemgården, tryggt och väntar på Elof djupt rotat i den österbottniska myllan. Också kärleken väntar, oanat, runt hörnet. Är det rentav möjligt att finna lyckan och tryggheten igen, att hitta heim, på riktigt?

Formmässigt är ”Heiman” ett böljande epos bestående av korta och koncentrerade scener och kapitel, där mycket av berättandet sker mellan raderna. Bertell förmår skapa en rik språkvärld som kan vara lakoniskt återhållsam men samtidigt vindlande vacker och poetisk:

Elofs ögon fastnade på landskapet där utanför fönstret, månen lyste på träden och snön, allt var så utsägligt stilla. Är det ohyggliga det vackraste på jorden? Har vi bara missförstått, eller saknar vi någon viktig bit i hur vi tänker? Finns det någon del av oss som är vaken, fast vi sover? Någon del av oss som känner månens baksida?

Spännande debuter

Det finlandssvenska bokåret 2020 bjöd också på flera spännande debuter, som visar att den litterära återväxten står sig stark. Inte minst tycks den österbottniska myllan fortsatt utgöra en bördig grogrund för litterär talang.

En närmast sensationellt mogen romandebut stod *Ulrika Hansson* för med *Jaktlaget*. Langsjön och dess stränder i den lilla österbottniska byn invaderas sedan några somrar tillbaka av måsar. De boende längs sjön och byns jaktlag tröttnar småningom på att ingen lyssnar på dem, och tar till slut saken i egna händer. Det handlar om toxisk maskulinitet, dysfunktionella familje-

förhållanden, tillhörighet och utanförskap, vänskap och kärlek, hembygdens trygga famn och den sociala kontrollens avigsidor.

Att ”Jaktlaget” faktiskt är Hanssons debut märks inte alls; stilen är ytterst tonsäker och språket helt renons på drag som ibland brukar kunna vidhänga debuter. Hansson behöver inte göra sig till; med tonsäkert språköra, träffsäker psykologi och trovärdigt tecknade karaktärer för hon berättelsen i hamn lika tryggt som en aldrig så väletablerad och erfaren författare – och belönades för detta inte överraskande bland annat med en Runebergsprisnominering.

Från Österbottens slätter till det pulserande Berlin rör sig diktjaget i *Lina Bondes* djärva debutdiktsamling *tecknar snö*, där ett språkligt experimenterande smälter samman med det kroppsliga, med lust, sex, sökande, längtan och tillhörighet.

En annan träffsäker österbottnisk debut stod *Axel Åhman* för, känd från humorgruppen KAJ. I novellsamlingen *Klein* samsas det vardagliga med det skruvade, det sorgliga med det underfundigt humoristiska, i berättelser om manlighet, toxisk maskulinitet, vänskap och uppväxt.

Också ståuppkomikern *Josefin Sonck* tog med sig humorn in i litteraturen då hon förra året rörde sig från humorscenen till skrivandets värld med debutromanen *Jag måste sluta tänka på Patrik Lundgren*, en tragikomisk och samhällskritisk inblick i det moderna prekariatets tillvaro i mediestockholm ur det smått labila berättarjagets synvinkel.

Fram och åter mellan Stockholm och Helsingfors, mellan det svenska, finska och finlandssvenska, rör sig i sin tur berättaren i *Edith Hammars* hyllade debut med seriealbumet *Homo Line* – en ”Tom of Finland för 2020-talet”. De grafiska illustrationerna ackompanjeras av text om hemlängtan och hatkärlek i förhållande till båda huvudstäderna.

Åländske *Sebastian Johans*, slutligen, debuterade med emigrant- och återvändareposet *Broarna*, som till form och stil påminner en del om Ann-Luise Bertells ovan diskuterade ”Heiman”. Även Johans låter sitt epos flöda fram i korta, koncentrerade och förtätade scener och kapitel, små pusselbitar som fogas samman till en helgjuten berättelse; stilen är lågmält återhållsam och lakonisk.

Carl och Ida-Levina kommer från samma by i Saltvik på den åländska landsbygden. Var för sig och på olika håll lämnar de kring sekelskiftet 1900, liksom många andra ålänningar och nordbor, hembygden för att söka lyckan i Amerika. Småningom korsas deras vägar, kärlek uppstår och de får barn. En son dör emellertid i en olycka och blir ensam kvar i en grav i Amerika när föräldrarna småningom återvänder till Åland.

Johans finstämda debutroman blev hyllad av kritikerna – ”Äntligen fick Åland sitt utvandrarepos” skrev exempelvis *Nya Ålands* recensent Jan-Erik Berglund – och det är lätt att hålla med. ”Broarna” nominerades också som Ålands bidrag till Nordiska rådets litteraturpris.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR

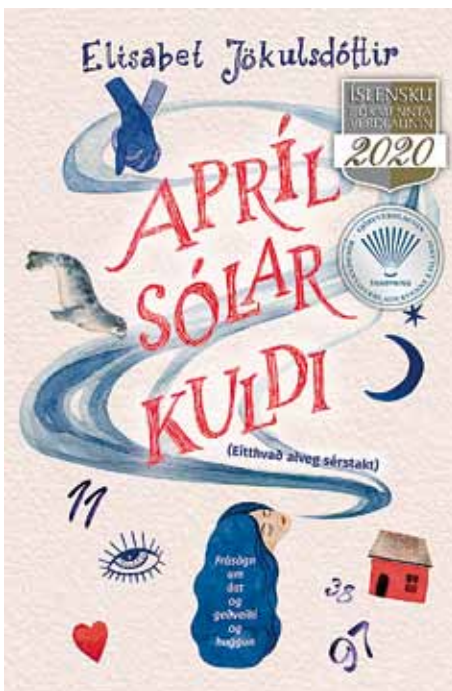
TVÁTUSENTJUGO STÖRNINGAR OCH EN MÅNE

Isländsk litteratur under ett märkligt år 2020

I

Truflun ("interferens", "störning") var titeln på ett videoverk som visades på kulturfestivalen Vetrarhátíð i februari. Reykjavíks mest kända landmärke, Hallgrímskirkja, upplystes då av underliga linjer och mönster som svepte fram över byggnaden. Verket var inte bara vackert utan upplevdes också som en sorts störning, och var därför väldigt passande för den verklighetsstörning som kännetecknat det gångna året. Hallgrímskirkja är också källan till den perceptionsstörning som förekommer i *Steinar Bragis* roman *Truflunin*, en science-fictionberättelse som skildrar hur det plötsligt uppstår ett mystiskt fenomen i centrala Reykjavík. Det är en sorts interferens som består i att ett "utrymme" bildas i stadens centrum och klyver dess verklighet i två delar. Bland annat rubbas tiden innanför "interferensen" där den går mycket långsammare än utanför. Därför fortskrider skildringen på två tidsplan som har någon sorts skärningspunkt i kyrktornets mystiska energi. Steinar Bragis starka berättelse lyckas väl fånga de många olika verklighetsstörningar som skapas av den moderna teknologin, i synnerhet effekterna av elektronisk övervakning, men tappar lite fart på upploppet. Medan Steinars roman först och främst är existentiell med starka inslag av cyberpunk, använder sig *Alexander Dan* av fantasyberättelsens form i *Hrímland: Skammdegisskuggar* för att skildra förtryck och rasism, men också maktens och maktmissbrukets många sidor. Som i Steinar Bragis "*Truflunin*" har centrala Reykjavík två liv i Alexanders häxpunkberättelse (jfr. steampunk), som utspelar sig i en parallellverklighet där magi/häxeri är en självklar del av tillvaron. I *Hrímland* (dvs Island) är den potenta nordiska magin en naturkraft som mer konventionella utövare av magi räds. Alexanders bok är på många sätt en mer traditionell roman än Steinar Bragis eftersom "*Skammdegisskuggar*" skriver sig rakt in i "weird tales"-konceptet, bortsett ifrån att sättet att utnyttja arvet från de isländska folksagorna är riktigt originellt, precis som i hans förra roman "*Vættir*" (2018). Nämnas bör att två av huvudpersonerna heter som två berömda folksagehjältar och båda har tydliga gemensamma drag med sina förebilder men är samtidigt vällyckade moderna versioner av dem. På samma gång presenterar Alexander en mycket särpräglad bild av det nutida Island. Båda dessa romaner utgör imponerande och ovanliga bidrag till den samtida isländska romankonsten, var och en på sitt sätt. Steinar Bragi är redan berömd för sina originella och

ofta bryskt överraskande böcker, medan Alexander Dan kommer ur en sorts fringe-kulturella kretsar. Han är också musiker vilket tydligt präglar hans roman.

Som alltid är det emellertid barn- och ungdomsböckerna som bäst lyckas tillägna sig fantasyformatet. *Vampírur, vesen og annað tilfallandi* är som titeln antyder en vampyrberättelse, skriven av Rut Guðnadóttir. Hon är president Guðni Th. Jóhannessons dotter, och det här är hennes debut i litterära sammanhang. Boken fick Isländska barnbokspriset, där anonyma, ej tidigare publicerade manus tävlar. En annan prisbelönt bok var *Blokkin á heimsenda* av Arndís Þórarinsdóttir og Hulda Sigrún Bjarnadóttir där global uppvärmning utgör fond. *Kristín Björg Sigurvinsdóttir* var en annan nykomling som väckte uppmärksamhet. I hennes bok *Dóttir hafsins* berättas om en värld under vattenytan bebodd av havsmänniskor. *Skógurinn* är sista boken i *Hildur Knútsdóttirs* trilogi. De tidigare hette "Ljónið" (2018) och "Nornin" (2019). Här tar Hildur läsaren med sig in i en alldeles ny fantasyvärld som bara har antytts i de tidigare böckerna. Liksom i "Nornin" inbegriper verket också en skarp kritik av den globala uppvärmningen. Den här boken, och faktiskt hela trilogin, har fått välförtjänt ros och placerar sig utan tvekan bland de senaste årens mest betydande

romaner. Saga och äventyr genomsyrar också barnboken *Grísaffjörður* av serietecknaren *Lóa Hjálmtýsdóttir*. Boken är ett särdeles trevligt exempel på hur det märkliga och förunderliga finns lite varstans i vardagen, om vi bara är redo att upptäcka det – och låta oss ledas av det.

Också i *Eldarnir: Ástin og aðrar hamfarir* av *Sigríður Hagalín Björnsdóttir* finns fantasin i vardagen, här i ett tänkbart skräckinjagande scenario; ett vulkanutbrott på Islands sydvästra hörn som lägger Reykjavík i ruiner. *Hlín Agnarsdóttir* tar hjälp av de typiska inslagen i science-fictionlitteratur för att kritisera de äldres situation i samtiden i romanen *Hilduleikur*. I det samhälle som skildras gör man allt för att hitta en bekväm lösning på problemet med en misskött äldreomsorg genom att införa begreppet "avlivningsålder".

Elisabet Jökulsdóttir fick Isländska litteraturpriset för sin självbiografiska roman *Aprílsólarkuldi*. Där skildrar hon på sitt speciella vis hur det är att leva med en psykisk sjukdom. Berättelsen börjar med att den unga kvinnan som 20-åring mister sin far och sedan får läsaren följa med på en besynnerlig resa i plågade själers inre. Psykisk ohälsa är ett populärt tema i litteraturen och det är inte någon enkel match att skildra den i en läsbar text. Här lyckas Elisabet med just det konststycket; att fånga sina egna själsliga strider och låta dem få ett utlopp. Som i så många självbiografiska romaner skildras även hos Elisabet slitet med själva skrivandet, och här särskilt i förhållande till fadern, som var en berömd dramatiker. Elisabet har varit en produktiv författare i många decennier men hennes tidigare verk har till största delen varit självutgivna och befunnit sig i litteraturetablissemangets periferi, även om de både uppnått popularitet och vunnit respekt.

II

Självbiografiska minnen präglar också *Sólveig Pálsdóttirs Klettaborg*. *Sólveig* är från början skådespelare men har under de senare åren också blivit känd för sina kriminalromaner. *Snerting* av *Ólafur Jóhann Ólafsson* och *Fjarvera þín er myrkur* av *Jón Kalman Stefánsson* är romaner som handlar om yttre och inre resor, i synnerhet om att låta sig driva omkring i minnen. I *Dýralíf* av *Auður Ava Ólafsdóttir* finner man också en sorts minnenas väv. En ung kvinna ärver sin moster, som är hennes namne. De är dessutom båda barnmorskor. Kvinnan hittar en låda med mosterns skrivna alster av vitt skiftande slag. Mest omfattande är ett manuskript om djur och de faror som hotar naturen. Samtidigt behandlas mödrars och barnmorskors roller genom tiderna, och mitt i lägenheten – och också boken – finns en stor målning av jungfru Maria med barnet vid bröstet. Outhärdliga minnen och en dramatisk, ouppklarad händelse i det förflutna utgör grunden till *Halldór Armands* roman *Bróðir*. *Halldór* anses av många vara en av de intressantaste författarna som kommit fram de senaste åren och han har bland annat blivit uppmärksammas för sina

krönikor om aktuella samtidsfrågor. En annan ung författare som väckt stor uppmärksamhet är *Jónas Reynir Gunnarsson*. Hans *Dauði skógar* är en till ytan sett okomplicerad roman som berättar om död och skog. En liten skog som planterats till minne av döda föräldrar försvinner i ett jordskred på grund av översvämning och i efterspelet till denna händelse kommer det ena och andra upp i ljuset. Jónas Reynir utnyttjar språket särdeles väl för att skildra såväl kampen mellan som symmetrin i liv och död. I synnerhet är det dock olika slags död som står i fokus.

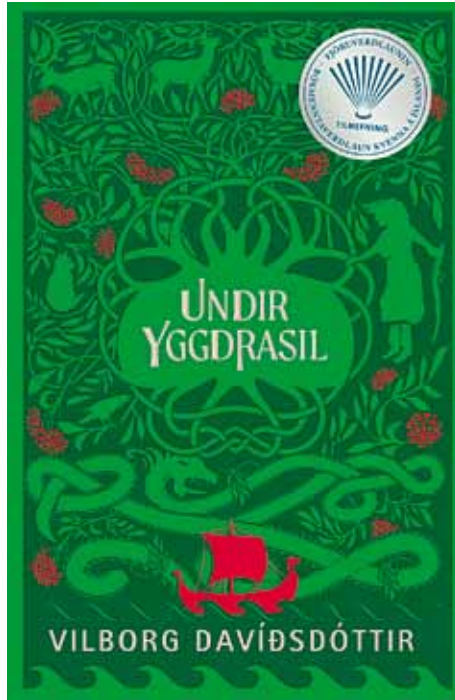
De historiska romanerna gjorde sig särskilt bemärkta det här året. Fyra kvinnliga romanförfattare tog sig an ämnet kvinnors liv och situation på Island genom tiderna: *Blóðberg* av *Póra Karítas Árnadóttir*, *Aldrei nema kona* av *Sveinbjörg Sveinbjörnsdóttir*, *Hansdætur* av *Benný Sif Ísleifsdóttir* samt *Konan sem elskaði fossinn* av *Eyrún Ingadóttir*. Den sistnämnda romanen bygger på *Sigríður í Brattholts* levnadssaga. Denna kvinna har fått en plats i historien genom att hon kämpade emot att Gullfoss, en av Islands vackraste och mest älskade naturpärlor, skulle förstöras av ett kraftverk. *Bjarni Harðarson* skrev sista delen i sin trilogi som har kopplingar till det gamla biskopssätet i Skálholt. Trilogins titlar är "Í skugga drottins" (2017), "Í Gullhreppum" (2018) och *Síðustu dagar Skálholts* (2020). Bjarni skildrar några fattiga arrendebönders släkthistoria och deras kamp mot biskopsämbetets makt. I sin artikel om Bjarnis verk pekar litteraturvetaren Atli Antonsson på att Bjarni, som bor på södra Island och har skrivit mycket om området, är ett gott exempel på en lokalt förankrad berättare ingående i en tradition av isländska folklivsforskare som har specialiserat sig på sitt eget geografiska område. *Kristín Steinsdóttir*s roman *Yfir bænum heima* utspelar sig däremot närmare vår tid. Här använder sig författaren av sina och andras minnen från kriget och ockupationen, så som dessa händelser framstod för gemene man i en liten by i Seyðisfjörður på östra Island. *Gata mæðranna* av *Kristín Marja Baldursdóttir* utspelar sig ännu senare i tiden, på 60-talet i Reykjavík, och handlar om en ung flicka från landet som måste skapa sig ett liv i huvudstaden.

Vilborg Davíðsdóttir gav ut sin tionde historiska roman. Hennes stoff har framför allt utgjorts av nordisk medeltid och vikingatiden. *Undir Yggdrasil* är i viss mån en fortsättning på trilogin om landnamskvinnan Auð den djuptänkta: "Auður" (2009), "Vígroði" (2012) och "Blóðug jörð" (2017), men står ändå som helt och hållet självständigt verk. Auðs sondotter, Þorgerður Þorsteinsdóttir, är berättelsens huvudperson, men till skillnad från sin farmor är hon inte kristen. Här berörs följaktligen kampen om värderingar, om världsbild och inte minst om självständighet och självbestämmanderätt, vilket alltsammans är frågor som hör ihop med religionskonflikter. Som tidigare ligger Vilborg tätt på de historiska källorna även om den poetiska friheten självklart utnyttjas. Vilborg väver

vackert samman dikt och faktiska källor och det här verket är hennes bästa hittills. Det är därför ytterst passande att mitt i verket står den nordiska mytologins världsträd, Yggdrasil. Asatron utgör ett centralt tema, vari ingår den speciella nordiska magin; sejden.

III

Dauðabókin av Stefán Máni handlar om ungdomskultur, vänskap, kärlek, droger och svek, skickligt skildrat med särskild betoning på olika sidor av sociala medier. Sedan tidigare har Stefán Máni en särställning inom den isländska kriminalromanen. Det har också *Lilja Sigurðardóttir* som i *Blóðrauður snjór* fortsätter att arbeta med det persongalleri

hon började bygga upp i "Gildran" (2015). Här är det inte ett mord utan en kidnappning som utgör brottet, och anspelningarna på det norska Hagen-fallet är uppenbara. *Ragnar Jónasson* återvänder till Siglufjörður i *Vetrarmein*. Ari, som nu har blivit polischef, utreder ett självmord som naturligtvis omges av många oklarheter. *Stella Blómkvist* blir indragen i en mängd olika förvecklingar i *Morðin í Háskólabíó*: gamla bortglömda brott begångna mot unga flickor, och faror som lurar i samtiden förbundna med rasism. *Yrsa Sigurðardóttir* berättar återigen en spökhistoria i *Bráðin*, men ändå blandad med en rejäl kriminalhistoria. Boken utspelar sig på södra Island, bland annat på en gammal radarstation som utgör en dramatisk fond för händelserna. Den före detta ministern *Katrín Júlíusdóttir* fick ett debutantpris för sin första kriminalroman, *Sykur*, och där utnyttjar hon självfallet sin kunskap om livet i politiker-kretsar när hon skriver om att utreda ett mord på en framstående medarbetare vid finansdepartementet. Den förra mottagaren av samma debutantpris, *Eva Björg Ægisdóttir* gav ut sin tredje kriminalroman, som liksom de tidigare utspelar sig på Akranes, en liten stad som ligger inte långt från Reykjavík. *Næturskuggar* är hennes absolut bästa roman hittills och skildrar småstadens många olika ansikten. En ung man hittas död efter en brand, men det visar sig snart att han inte dog i branden, som uppenbarligen var anlagd. Utredningen

riktas mot den unge mannens vänkrets, men det kommer i dagen att kopplingar och relationer i vad som verkar vara en sammanhållen grupp vänner inte alls är som man kunde tro. I berättelsen förekommer också en familj som på ytan verkar vara helt perfekt men som visar sig ha mycket att dölja. Romanen är mycket skickligt uppbyggd och hemligheterna avslöjas lite i sänder, både de som har med brottet att göra och också de som rör polisens utredare själva.

Liksom tidigare är det dock *Arnaldur Indriðason* som försvarar sin ställning som vår bästa kriminalromanförfattare och samtidigt en av Islands allra bästa författare över huvud. I *Pagnarmúr* tar han liksom tidigare upp händelser förknippade med andra världskriget som hade en enorm påverkan på det isländska samhället. Berättelsen utspelar sig i vår samtid och inleds med att det i en husvägg i en källare hittas ett inmurat lik. Den mur av tystnad som titeln anger blir alltså också rent bokstavlig. Den döda kroppen har placerats i muren för att tysta ned en företeelse man inte kunde prata öppet om för några decennier sedan – våld i hemmet. Den pensionerade polisen Konráð har här huvudrollen, vilket han haft i Arnaldurs senaste böcker, och i den här berättelsen förenas olika saker som nämnts i de tidigare böckerna om denne polisman. Bland annat finns trådar till "Stúlkan hjá brúnni" (2018) och Konráðs komplicerade vänskap med mediet Eygló, vars far samarbetade med Konráðs egen far som falskt medium och lurade pengar av lättrogna människor. Även slutklämmen i "Myrkrið veit" (2017) dras in i den nya boken och försätter Konráð i en svår situation. Lösningen på gåtan bakom den döde i muren hänger ihop med de angelägna moraliska frågor som togs upp där. Slutligen fortsätter Konráð att utreda mordet på sin far och därmed tas tråden från den förra boken "Tregasteinn" (2019) upp. Precis som tidigare håller Arnaldur ett stadigt grepp om alla de olika trådarna och lyckas dessutom ge en levande inblick i Reykjavíks historia under de första decennierna efter kriget. Det finns fog för att hävda att Arnaldur genom hela sitt författarskap ägnat sig åt att kartlägga Reykjavíks historia från och med kriget. Därför är hans böcker inte bara trevlig läsning utan också en viktig skildring av vardagens många sidor i staden, och dess förändring sedan kriget.

IV

En viktig företeelse under kriget var telegrafan. Idag tillhör telegrammen dock så gott som helt det förgångna, men de har faktiskt inte försvunnit totalt. *Sigrún Björnsdóttirs* diktsamling *Loftskeyti* ("Telegram") var hennes examensarbete för mastersprogrammet i kreativt skrivande vid Islands universitet och utgör ännu ett exempel på hur framgångsrik den utbildningen är. Sigrún bygger sina dikter på gamla krypteringskoder hon hittade bland sin avlidne fars papper från dennes tid som telegrafist. Poeten använder sig av både ord och koder för att behandla språk och innebörd, kommunikation, förståelse och det

gåtfulla i förfluten och modern tid, och projicerar en synnerligen tilltalande bild i dikter som både fascinerar och gläder.

Som vanligt kom det ut en lång rad fina diktsamlingar – på Island frodas poesin och lever i högönsklig välmåga. *Arndís Þórarinsdóttir* som är mest känd för sina barnböcker, gav ut diktsamlingen *Innræti* som nominerades till Isländska litteraturpriset. Där visar hon upp en helt ny sida i ett antal personliga funderingar kring kvinnans olika roller. *1900 og eitthvað* av *Ragnheiður Lárusdóttir* tilldelades Tómas Guðmundssons poesipris och är en sorts självbiografi i diktform där barnets synsätt möter den vuxna kvinnans roller och öde. *Pagnarbindindi* av *Halla Þórlaug Óskarsdóttir* handlar även den om kvinnor men i det här fallet utifrån sorg och saknad med betoning på tystnad och det som aldrig blev sagt. *Anton Helgi Jónsson* är en poet som ofta byter skepnad och i hans senaste diktsamling, *Handbók um ómerktar undankomuleiðir* irrar han liksom planlöst omkring såväl bland tankar och minnen som på stadens gator och ute i naturen, och väver ihop dessa irrfärder i poetisk kontemplation. *Arndís Lóa Magnúsdóttir* fick ett debutantpris för sin diktsamling *Taugaboð á háspennulínu*. Dikterna handlar om språk och kommunikation vilket ju är klassiska teman, men i Arndís Lóas bok får språket kroppslig form vilket skapar en ny syn på temat kommunikation och sammanhang. Denna kroppslighet och dess eggande kraft uttrycks träffande i titeln ("Nervimpuls på högspänningslina").

Den enda bok som direkt handlar om och skildrar "läget", det förändrade liv som pandemin gett upphov till, är *Kyrralífsmyndir* av *Linda Vilhjálmsdóttir*. Linda har i många år framstått som en av Islands bästa poeter och i den här diktsamlingen tecknar hon ögonblicksbilder av de många olika känslor pandemin väckt upp hos människor. Hon beskriver ensamhet och folkskygghet, de olika avstånd som uppstår, liksom också underliga känslor av rädsla och misstanke. Poeten lyckas hålla en hårfin balans mellan den komiska sidan av de ändrade umgängesmönstren å ena sidan och en allvarlig underton å den andra. Ett exempel på denna humor finns i en dikt som handlar om att gå och handla mat, en tur som mera påminner om en stöldturné än ett ärende till mataffären. Hoppet bor i en dikt om korpar som låter sig svepas i väg av stormen och en strandskata som trippar omkring i den våta sanden. Fåglarna låter sig inte bekomma och livet fortsätter sin gilla gång.

Novellen har haft ett stort uppsving de senaste åren, både internationellt och på Island. *Váboðar* av *Ófeigur Sigurðsson* är en samling löst sammanhängande berättelser där författaren fortsätter arbeta på sitt speciella sätt med det isländska litterära arvet. Här är det drömmar och berättelser om drömmar som är huvudtemat. Skildringar av drömmar utgör en viktig del i den isländska folkulturen. Som vanligt kännetecknas Ófeigurs infallsvinkel av en blandning av ironi och överdrift, vilket ibland tippas över till ren fantasi. Tre novellsamlingar av debutanter som alla fått utvecklingsbidrag kom ut under året. Utvecklingsfonden

grundades av Islands litteraturcentrum speciellt för att stödja nya författare och verk som annars riskerade att inte få önskvärt genomslag (läs: inte är marknadsmässiga). Fonden har sannerligen tagit sin roll på allvar och ett stort antal nya författare har fått sin första uppmuntran därifrån. Bland dem kan nämnas *Aðalsteinn Emil Aðalsteinsson* och hans antologi *500 dagar af regni*, *Kristján Hrafn Guðmundsson* med boken *Þrír skilnaðir og jarðarför*. Båda dessa böcker har det gemensamt att de innehåller berättelser där Reykjavík hamnat under havsytan. Båda författarna skildrar unga människor i vår samtid, vilket också *Herbergi í öðrum heimi* av *María Elísabet Bragadóttir* gör. Hon fick särskilt stor uppmärksamhet för sin antologi. En del av berättelserna handlar om unga människors sökande efter mening eller livsinnehåll, bland annat genom att jämföra sig med andra, till exempel mödrar, kvinnliga släktingar eller väninnor. Barnets värld undersöks också, särskilt då barndomens gränsmarker, och man urskiljer i berättelsernas underton ett barnligt anslag som ändå är otäckt vuxet. Alla berättelserna kommer in på relationen mellan barn och föräldrar på ett eller annat sätt. Det vardagliga står i förgrunden men bakom realismen skymtar andra världar – som när månen blir dubbel i reflektionen mellan två fönsterglas och verkligheten tycks upplösas.

Sigurbjörg Þrastardóttir sände ifrån sig en samling noveller och mikronoveller under titeln *Mæður geimfara*. Sigurbjörg är i första hand känd som poet, men hennes böcker är ofta ett slags poetiska berättelser, eller binds samman med ett speciellt tema som skapar en helhetsbild. Så är det inte med "Mæður geimfara", utan samlingen är ett underligt hopplock av alla möjliga sorters berättande, så väl prosaiskt som fragmenterat, vilket sammantaget trotsar alla försök till genrebestämning. Som exempel kan nämnas titelberättelsen där det framkommer att modern till den ene av de första männen på månen hette Moon i efternamn som ogift. En del av texterna är fulla av humor, andra märkliga och åter andra rent vedervärdiga. Författarens förmåga att måla upp hela världar med några få ord kommer särskilt väl till sin rätt i den här samlingen som är en av årets intressantaste och mest tilltalande böcker. Kanske just på grund av att det inte på något som helst vis går att få grepp om den – inte mer än om det gångna året självt.

Det är synnerligen angenämt att se hur många intressanta nykomlingar som dykt upp under de senaste åren. I det här nya gänget finns folk i alla åldrar och de har det gemensamt att de kommer in som friska fläckar i de isländska litterära salongerna. Samtidigt fortsätter äldre och mer etablerade författare att visa upp nya sidor, ja, eller undersöka kända marker och visa att trots att vägen är bekant är det alltid möjligt att hitta något nytt och spännande.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

ET ÅR MED USEDVANLIG MANGE GODE ROMANER

Litteraturen i Norge 2020

Det er lett å la seg imponere både over mengden av romaner i 2020, og over hvor mange av dem som er riktig gode. Romanen er selvfølgelig den dominerende litteraturform, men likevel kan det hevdes at det står bedre til på romanfronten dette året enn i de fleste år. Det betyr at hovedvekten i denne oversikten vil måtte ligge nettopp på et utvalg romaner, selv om både noveller og flere gode diktsamlinger blir omtalt. Siden det kom ut så mange som 50 kriminalromaner i løpet av året, vil noen av de beste blant disse også bli kommentert. Men først noen ord om hvordan litteraturen blir behandlet i mediene, og om de mange litterære priser det konkurreres om hvert år.

Litteraturkritikken

Mye av litteraturomtalen nå er flyttet fra papiravisene og over på nettet og finnes hos bloggere, bokpushere og lignende. Slik sett er det blitt mye vanskeligere å orientere seg i flommen av nye bøker ut fra omtalen som de får i ulike medier. For ikke mange år siden var mange av de største avisene sterkt opptatt av å ha en bred litteraturdekning. Noen hadde fast ansatte litteraturansvarlige, mens de fleste knyttet til seg personer som hadde vist seg å ha både litterær kompetanse og kritisk vurderingsevne. Flere aviser, da som nå, brukte forfattere som selv var aktive til å anmelde sine kollegaers bøker. En slik praksis har selvfølgelig sine problematiske sider, men med klare retningslinjer har det fungert bra. I dag er det færre bokomtaler i de største norske avisene, og det er neppe tvil om at de fleste anmelderne har lest langt færre bøker enn anmelderne i generasjonen før dem. Det kan bli forfriskende og underholdende, men særlig god veiledning er det ikke for den som gjerne vil ha en begrunnet vurdering av en bok og ikke slår seg til ro med et nokså tanketomt terningkast. Noen medier – kanskje først og fremst *NRK* – gjennom radio og på nettsidene – har erfarne og dyktige medarbeidere som det i all hovedsak går an å stole på når det gjelder vurderinger av en boks emne, tematisk interesse og kvalitet.

Da er det atskillig verre på de mange nett-stedene eller blant bloggere («bokelskere») som skriver om bøker og gir sine anbefalinger, i øst like gjerne som i vest. De opererer også med terningkast, som så blir brukt av forlagenes markedsavdelinger i reklame og på omslaget til nye opplag av en bok eller på billigutgaven når den foreligger. En høyst alminnelig bok, helt gjennomsnittlig slik jeg opplever den, har gjerne to eller tre seksere og et par femmere på omslaget, tildelt av lesere eller kritikere det etter hvert er lett ikke å ta hensyn til. Som

garvet leser av kriminallitteratur er jeg enda mer oppgitt på denne sjangerens vegne – men så er det kanskje slik at akkurat når det gjelder underholdning og spenning er det noen andre kriterier som slår inn enn litterær kvalitet?

Jeg sier ikke at alt var bedre før, men at den seriøse litteraturen lett kan komme til å drukne i det mangfoldet av uttrykk og påvirkninger vi utsettes for. Å lese en god bok, langsomt og med ettertanke, og så meddele seg om den så etterrettelig som mulig, kan aldri bli feil.

De mange litterære prisene – nominasjoner og vinnere

I omtalen som følger blir bare de prisene som gjelder et enkelt års bøker tatt med. Prisene som går til et helt forfatterskap eller som må betraktes som hederspriser – Dobloug-prisen, Aschehoug-prisen, Sult-prisen o.l. – holdes utenfor.

Viktigst av de årlige norske prisene må nok Brage-prisen sies å være. For 2020 ble disse bøkene nominert: *Olaug Nilssen, Yt etter evne, få etter behov; Vigdis Hjorth, Er mor død*, og *Beate Grimrud, Jeg foreslår at vi våkner*. De to førstnevnte kommer vi tilbake til, men det var Grimruds roman som vant prisen. Hun fikk med andre ord prisen post mortem, og uansett hvor velfortjent det var og hvor god bok det er, blir den ikke omtalt her fordi den kom ut samtidig i Sverige og må få lov til å tilhøre den svenske litteraturen.

Mange forfattere er spesielt opptatt av Kritikerprisen fordi det i utgangspunktet er profesjonelle lesere som nominerer og til slutt kårer årets beste voksenbok. To av de nominerte bøkene var de samme som for Brageprisen – romanene til Vigdis Hjorth og Beate Grimrud. I tillegg ble så *Jon Fosses Eg er ein annan. Septologien III-V* og nykommeren *Karoline Brændjords* diktsamling *Jeg vil våkne til verden* nominert. Litt overraskende, men absolutt fortjent, ble det debutantens diktsamling som fikk prisen – det hører utvilsomt til sjeldenhetene i prisens lange historie. Da kan det like godt nevnes i denne sammenheng at Brændjord også stakk av med prisen som årets nykommer – Tarjei Vesaas' debutantpris.

Bokhandlerprisen er også høyt verdsatt blant forfattere. Listen over nominerte til denne prisen avviker helt fra de nominerte for de to prisene vi har omtalt ovenfor. En av de fem bøkene må sies å høre til i sakprosa-kategorien, så her er de fire andre nominerte: *Tore Renbergs Tollak til Ingeborg*, *Zeshan Shakars Gul bok*, *Helga Flatlands Et liv forbi* og *Karl Ove Knausgårds Morgenstjernen* – alle sammen romaner. Vinneren ble Tore Renbergs sterke, men litt forutsigbare roman, som likevel viser nye sider ved forfatterskapet og godt kan betegnes som et skritt framover.

Jeg vet ikke helt hvor stor oppslutning eller mediedekning den nokså spesielle litteraturprisen som heter «P2-lytternes romanpris» fikk. Dette er Norsk Rikskringkastings egen litteraturpris der juryen består av vanlige lesere som har meldt seg på til arbeidet og diskuterer seg frem til vinneren for åpen mikrofon. Det ble valgt ut seks bøker av en fagjury, og flere sammenfaller med nominerte bøker til andre priser, noe som ikke bør overraske – det gjelder

både Olaug Nilssen og Tore Renberg. Viktigere er kanskje at sterkt kritikerroste bøker som *Lars Amund Vaages Det uferdige huset* og *Maria Kjos Fonnos Heroin chic* ble nominert her, mens andre juryer ikke har nevnt dem. En langsom og utpreget litterær roman – *Oppskrittingen av et indre landskap av Terje Holtet Larsen* – ble også nominert. Den kommer vi tilbake til, men det var Olaug Nilssen som fikk «P2-lytternes romanpris 2020».

Da står det i denne sammenheng bare igjen å nevne at to av romanene vi alt har nevnt er norske kandidater til Nordisk Råds litteraturpris – Hjorths «Er mor død» og Vaages «Det uferdige huset». Begge er gode romaner, men om de virkelig er i toppsjiktet i nordisk litteratur akkurat nå, er mer tvilsomt.

Da har vi ved å gå omveien om litterære priser i det minste fått nevnt en rekke helt sentrale bøker i det norske bokåret 2020. Jeg har valgt denne tilnærmingen for å skaffe meg en slags oversikt over det som burde være de viktigste og beste bøkene dette året, samtidig som jeg har orientert meg i anmeldelser som har virket tilforlatelige og til å stole på. Så har jeg lest bøkene, men også valgt å lese en rekke andre romaner, novellesamlinger og diktsamlinger som ikke har vært nominert til noe som helst, men fått gode anmeldelser. Det viser seg at min litterære forståelse tilsier at flere av de beste romanene i Norge har falt utenfor det som ulike juryer har falt for, og at det finnes små perler av diktsamlinger i tillegg til Brændjords som absolutt bør nevnes. Vi begynner med romankunsten, og vi begynner på toppen – aller først med et par bøker som ikke er nevnt i oversikten oven for.

Romaner i særklasse

Etter langsom lesning av *Lars Myttings Hekneveven*, bok nr. 2 i en planlagt trilogi som startet med «Søsterklokkene» i 2018, er jeg ikke i tvil om at dette er den sterkeste og best gjennomførte av alle romaner i et usedvanlig sterkt år for romanen i 2020. Den har en omfattende historie å fortelle, men har selvsagt også et ypperlig utgangspunkt i alt som gikk galt og brakte ulykke i forrige bok. I «Hekneveven» er vi kommet 22 år fram i tid og året er 1903. Før sluttstrek settes, har vi nådd til 1919. Vi er på Butangen i Gudbrandsdalen der den gamle ordningen med storbønder og fattige husmenn holdes i hevd. Husmennene kommer vi tett inn på livet der de sliter på små jordflekker og lever under elendige kår. Overgangen til en ny tid med litt mindre ulikhet er ikke hovedsak i romanen, men ved siden av alt annet er den også en beretning om «det store hamskiftet» på bygdene i Norge i begynnelsen av forrige århundre. Denne gjennomgående tematikken i romanen er elegant underordnet historien om arven etter de sammenvokste tvillingsøstrene i Hekne-slekten og sagnet som tilsier at kirkeklokken bare kan reddes opp av innsjøen av to brødre, født uten en søster i mellom. Den ene broren, Jehans, ble hentet hjem av sogneprest Kai Schweigaard. Presten sliter med dårlig samvittighet, men er uansett et sentrum både i bygdas liv og i romanen som helhet. Portrettet av

Schweigaard er uforglemmelig, der han jakter hvileløst på Hekneveven som skal vise sammenhenger ingen ellers kan se, samtidig som han må sørge og tømme og hele tiden være til støtte for alle andre.

Noen vil kanskje si at det er et enkelt grep og litt billig når romanen blir ført helt fram og gjennom spanskesyken, nå midt i en ny pandemi. Men teksten blir ført dit på logisk og konsekvent vis ved at Jehans – som foretrekker reinsjakt og fiske på viddene fremfor å slite som husmann – møter en engelsk jeger idet de begge skyter en svær reinsbukk samtidig. Engelskmannen, Victor, hører til i en rik familie med te-plantasje på Ceylon, og det blir fort mer enn antydning at vi her har en nærhet og kanskje et slektskap som overrasker, men også blir styrende for resten av fortellingen. Vi følger så de to, Jehans og Victor, gjennom mange og lange år, inkludert første verdenskrig, der Victor kjemper som krigsflyver, mens Jehans sammen med sin Kristine driver det fattigsligste av alle elendige småbruk. Men med mot og kløkt og endeløst slit skal ting forandre seg for dem begge der de kjemper på hver sin kant, glir fra hverandre, men finner sammen idet de fornyer bygda totalt ved å skaffe elektrisitet dit og ved å etablere et ysteri og slik sørge for arbeid og fremgang – og litt hevn over storbonden som prøvde å knekke dem.

«Hekneveven» er utvilsomt den rikeste romanen i 2020, fordi den skaper levende skikkelser innenfor sikre historiske rammer samtidig som den viser

fram stor kunnskap om seder og skikker, om flyvemaskiner og jaktrifler og fluestenger og om det meste ellers i et bondesamfunn på vei inn i en ny tid.

En helt annen og mye enklere historie møter vi i en roman som utgjør sluttsteinen i en serie på fire – *Roy Jacobsens Bare en mor*. Kritikerne har vært begeistret for de tre foregående bøkene – «De usynlige», «Hvitt hav» og «Rigels øyne», mens undertegnede har vært mindre fornøyd og direkte skeptisk til «Rigels øyne» som forekom meg å løse seg opp i ingenting. Men skildringen av Ingrid som etter sin lange og resultatløse reise er tilbake på Barrøy og tar ansvar for seg og et øysamfunn som karrer seg fram i endeløst slit og med liten utsikt til

en bedre framtid er ganske enkelt ypperlig. Romanen åpner i årene like etter andre verdenskrig, og det preger fortellingen på alle nivåer. Ingrid får ansvar for en femårig gutt, Mathias, som er blitt foreldreløs, og nå vokser han opp sammen med Ingrids datter, Kaja.

I kamp mot naturkreftene, en karrig natur og et hav som både gir og tar, står Ingrid fram som en høyreist, standhaftig og kraftfull kvinneskikkelse, nesten av sagalignende karakter. Hun styrer det meste, i medgang og motgang i et bittelite samfunn som går mot avvikling og fraflytting, men som enda en generasjon eller så vil kunne klare seg fordi Ingrid både vil og kan. Via andre kvinner har romanen innslag fra Trondheim og Oslo der både mulig skolegang og et annerledes liv kommer til uttrykk. Til og med livet i en nyoppført boligblokk og dugnadsarbeid i Oslo er det blitt plass for. Og etter som årene går og barna vokser til, må de reise ut og skape sine egne liv, via skolegang og arbeid. Mens livet ennå går sin gang på Barrøy ser vi konturene av en uunngåelig slutt.

Som i Myttings roman står en prest, Samuel, helt i sentrum av Jacobsens roman. Da ulykken virkelig rammet øysamfunnet, strekker Samuel prest heller ikke til, men bryter sammen – og viser dermed en menneskelighet som er akkurat det som skal til i nødens og fortvilelsens verste stunder. Det er sterkt og vondt å lese de beste partiene i «Bare en mor», men slik må det være i litteraturens verden.

Tore Renbergs Tollak til Ingeborg er en merkelig og litt skremmende beretning fortalt nettopp av Tollak som jeg-person. «Tollak til Ingeborg» viser her til at Tollak er blitt forstått og definert av sambygdingene i forhold til kona, Ingeborg, som er blitt borte på uforklarlig vis. Tollak har barn som han totalt avviser, men han bor sammen med tomsingen Oddo som heter Otto, men ikke kan uttale navnet sitt skikkelig. Tollak har drevet sagbruk og gjort det godt, før byggevarerbutikkene etablerte seg nede i bygda. Nå har alt gått på skeive, han har nektet å gi seg, og resten har vært en fryktelig og desperat og forferdelig nedturshistorie, skjønner vi etter hvert som Tollak forteller. Han vet han skal dø, nå forteller han til oss, og vi leser fortvilt om kjærlighet, vold, overgrep og galskap, formidlet til oss av en mann helt ute av balanse og med total mangel på selvforståelse. Men det gjør også at fortellingen avslører det meste, selv om det her og der er vanskelig å se at den står til troende. Konstruksjonen og fortellemåten – også det å skrive nynorsk av en forfatter med titalls bøker på bokmål bak seg – skaper en egen tone, men peker også mot andre norske bøker som Renbergs roman står i gjeld til.

Om *Karl Ove Knausgårds Morgenstjernen* er det ikke mulig å si noe som helst på begrenset plass. Det viktigste er kanskje at Knausgård er tilbake med en roman, den første siden «Min Kamp» i seks bind (2009-2011), og etter alt å dømme første bok i det som nok blir en serie-roman. Romanen er på 666 sider, om det har symbolsk betydning eller ikke, men fra den greie åpningen der vi møter en gruppe personer mot slutten av en sommerferie og så får lese hva de har å anføre i hver sine kapitler, innbyr romanen til mange spekulasjoner og

åpner for spørsmål som hører til blant de store i vår tid og kanskje i menneskehetens historie rent allment. Knausgård er som vanlig et overflødigshorn og «Morgenstjernen» er intet unntak når det gjelder omfang, ordrikdom og idérikdom.

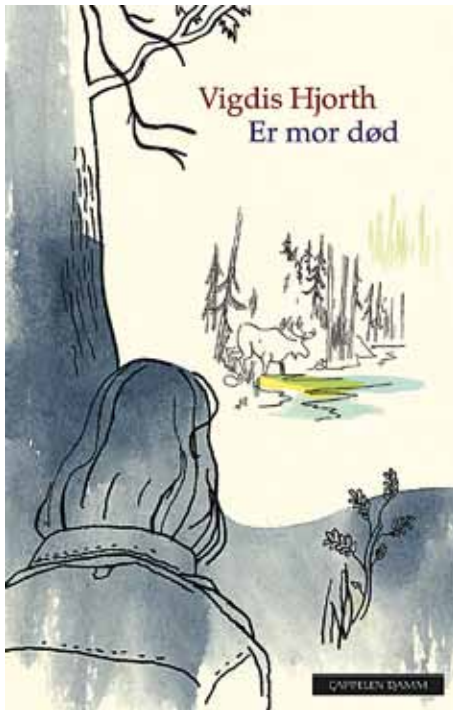
Gode romaner

I tillegg til de få romanene jeg har omtalt ovenfor, er det svært mange andre som fortjener omtale. Blant dem jeg her kaller «gode romaner» og som må få kort omtale, skal nevnes *Jon Fosses Eg er ein annan. Septologien III-V* som er en fin oppfølger til første bok i serien (2019), men kanskje ikke gir veldig mye nytt i forhold til det vi leste oss til der. Det nye handler om Asles yngre år; om hvordan han eller begge de to Asle'ne blir kunstnere. De møtes og blir kjent, men de ser også ut til å falle sammen, slik at begge er «ein annan». Det er ikke uvanlig at bok to i en trilogi er den svakeste, men Fosses suggererende språk og insisterende repetisjoner, gjør selvsagt at dette er skrivekunst av høy klasse.

Mange mener at *Vigdis Hjorths* roman *Er mor død* overgår det meste om ikke alt denne produktive og dyktige forfatteren har skrevet. Jeg er uenig. «Er mor død» er muligens et absolutt nødvendig «morsopprør» der en hjemvendt norsk kvinne (bildende kunstner) desperat forsøker å få kontakt med sin mor, delvis via søsteren. Hun blir blankt avvist, også i et endelig oppgjør. Her er

utvilsomt materiale til interessant litteratur, men det spørres om jeg-formen og dermed nærheten til historien, er riktig måte å fortelle på om dette stoffet skal bli noe annet og mer enn det nå er.

Sammen med romanen til Hjorth er *Lars Amund Vaages Det uferdige huset* norsk kandidat til Nordisk Råds litteraturpris. Også Vaages bok er dyktig og bestemt gjennomført. Han bygger på livshistorien til sin farfar, Ragnvald, som gikk på folkehøyskole både i Norge og Danmark, men vender tilbake til hjemstedet og jorda, etter å ha gitt opp det meste av en dikterdrøm som kolliderte med idealene hos folkehøgskolelærerne. Oppgaven skal og må være å bygge landet nå tidlig på 1900-tallet, og å eksperimentere

med dikt er ikke måten å gjøre det på. Vaage er på sitt beste en av våre fremste forfattere, men har utvilsomt skrevet bedre bøker enn denne før.

Olaug Nilssens korte beretning i *Yt etter evne, få etter behov*, fører videre mye av tematikken fra den svært vellykkede romanen «Tung tids tale» (2017). Det handler svært mye om den psykisk utviklingshemma Benjamin og det enorme ansvar og den kampen det blir for alle i en familie å klare med selv gjennom vanlige hverdager.

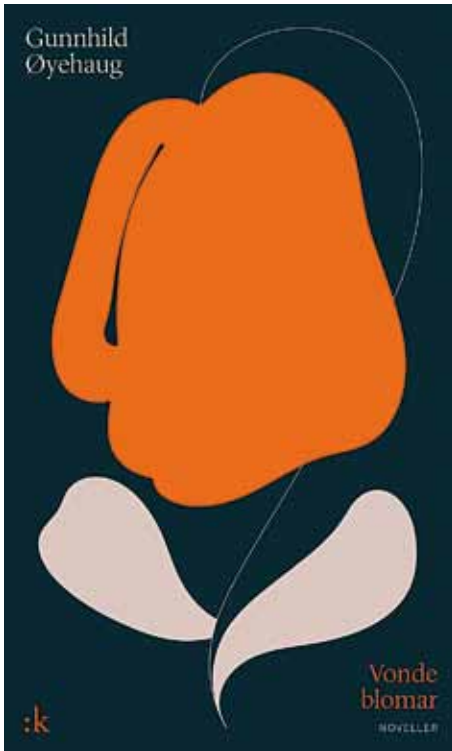
Leseverdige romaner

Siden jeg har fremhevet at 2020 var et godt år for romanen, er det mange romaner til som fortjener å bli nevnt, selv om det ikke kan bli snakk om annet enn korte karakteristikk. Blant de absolutt leseverdige romanene finner vi *Terje Holtet Larsens* langsomme og litt omstendelige roman med svært mange litterære referanser, *Oppskrittingen av et indre landskap*. Her må også nevnes *Maria Kjos Fønns* vonde og vanskelige skildring av en ung jente i anoreksiens og narkotikaens vold, *Heroin chic*. Fønns talent viser seg ikke minst i skrivemåten og i de mange og dristige tilnærminger til vanskelige problemer. Det gjør i og for seg også *Helga Flatland* i *Et liv forbi*, en familieroman som tar opp vanskelige og nesten umulige valg i forhold til foreldre og søsken og, ikke minst, eget liv. Det handler nesten bokstavelig om både liv og død. *Edvard Hoem* har nærmet seg familiespørsmål på helt annet vis, slik han har gjort i en rekke romaner: Nemlig å finne noen i hans egen slekts fortid som det kan diktes videre på i romans form. *Felemakaren* er en historisk roman som spenner opp et stort lerret, og som gjør at han kan fortelle en litt traurig, men underholdende historie, uten å gå særlig i dybden.

Da er det kanskje lesere som savner flere av våre mer kjente romanforfattere. La meg derfor føye til at *Lars Saabye Christensen* ga ut *Min kinesiske farmor*; *Ingvar Ambjørnsen* fortsatte føljetongen om Elling med *Ingen kan hjelpe meg*; *Heidi Linde* spilte på en kjent tittel fra Raymond Carver med *Hva hun klager over når hun klager over husarbeidet*, mens *Erik Fosnes Hansen* var ute med en av sine etter hvert sjeldne bøker, *Langs landeveien mellom Cottbus og Berlin*. Fra innvandrer miljø eller det flerkulturelle Norge kom *Zesham Shakar* med *Gul bok* som var en liten «snakkis» en stund, mens *Gulraiz Sharif* underholdt med *Hør her'a*.

En spesiell novellesamling

Gunnhild Øyehaug har gitt ut både diktsamlinger, romaner, essays og noveller. Det er som novellist hun skiller seg mest ut som en av våre absolutt beste. Allerede den første novellesamlingen, «Knutar», fra 2004 viste en sjelden mesterskap i prosaens kortform; da samlingen kom ut i USA ble hun omtalt som en norsk novellemester av James Wood i *The New Yorker*. Nå er hverken enkelt-novellene eller helheten i samlingen fra 2020, *Vonde blomar*, på høyde med

den tidlige samlingen, men det er de samme kjennetegnene og den samme språklige og litterære leken som kjennetegner dem. «Vonde blomar» spiller selvfølgelig mot Charles Baudelaires berømte «Les Fleurs du Mal», og gjør det i den vanlige blandingen av humor og alvor. Rett som det er, griper fortelleren eller forfatteren direkte inn i teksten og forklarer at alt bare er oppdiktet og dermed å betrakte som usant eller løgn, men så kan det altså være slik at det som dukker opp i Øyehaug's fiksjonsunivers viser seg å være «sannare enn røynsle». Det er svært mye uvirkelig og rart, overraskende og uventet, i nesten alle tekstene – også når noen av dem protesterer på foregående tekst og forlanger rettelser.

«Vonde blomar» er en bok med stort overskudd. De litterære referansene er mange og brukt slik at de kommenterer vår egen samtid og den litteraturen vi stort sett omgir oss med.

Diktsamlinger

Levi Henriksen er først og fremst prosadikter med flere gode novellesamlinger og romaner. Men siden han også er sanger og låtskriver, er lyrikken ham langt fra uvedkommende. Han ga ut en diktsamling i 2010, men det overrasket nok likevel mange da det kom dikt fra hans hånd også i 2020. *Som skyene skygger snøen* med undertittelen «Dikt langs veien» er en lett tilgjengelig og hyggelig diktsamling å bli kjent med etter som vi følger dikter-jeg'et langs veiene i inn og utland. Henriksen kommer fra innlandet, langt fra kysten, og er blant dem som «elsket veiene / slik vi ville ha elsket havet / hadde vi vært ved kysten.» For hans generasjon kan en «amerikaner» ikke være annet enn en bil; aldri en person, selv om amerikanere som Hank Williams, Elvis og Johnny Cash figurer i samme dikt. Henriksen beveger seg på fjellet i Rendalen i Norge, men er også ute i den store og vide verden, med et stopp hos «Bosse Aldrin i Stjärnfors» og ved Monica Zetterlund-museet i Hagfors. Lett da å tenke som dette:

Og jeg tenker at alt har sin sang,
og man dør ikke før det siste mennesket som snakker om deg er borte.

Så må vi ta med oss at den dyktige og produktiv dikteren i mange sjangrer, *Pedro Carmona-Alvarez* var ute med en omfangsrik diktsamling, *Inventarium*, og at *Ingrid Nielsen* utga en fin oppfølger til debutsamlingen fra 2016 («Hemmelig, men aldri som en tyv») med boken *Den andre Jakobsstigen*. Stillferdig, men med myndig røst i varierte og fine bilder og strofeformer, viser Nielsen sin kjennskap både til lyrikktradisjonen og den personlige tilegnelsen av denne.

Likevel er det neppe tvil om at årets mest kritikerroste diktsamling – som også vant to litterære priser slik vi har nevnt ovenfor – er *Karoline Brændjords Jeg vil våkne til verden*. Det kan være vanskelig å avgjøre hvor mye av den positive responsen som skyldes selve tematikken og den hjerteskjærende erfaringen som ligger under alle diktene – nemlig at mor til dikteren har tatt sitt eget liv – og hvor mye som skyldes tekstenes egenart og kraft som poesi. Uansett er dette en sterk samling på alle mulige måter. Det er beundringsverdige både menneskelig og litterært å bedrive et sorgarbeid gjennom skrift, å skape om sorg og tap og savn til lys i mørket på veien frem mot det som må bli forsoning, tilpasning, frigjørelse til eget voksenliv – oppvåkning til verden, med andre ord. Men lett er det ikke:

Jeg legger en hånd på graven. Jeg kjenner etter puls.
Bare det minste som kan dunke mot hånden. Som et
spurvebryst under nysnø eller et bilde i dypet av en bok.

Selve diktsamlingens tittel sier noe om en vilje og et mål som vi må anta delvis er oppnådd gjennom skriveingen og gjennom den velkomponerte og stilistisk vellykkede diktsamlingen. Hvor stort talentet til sist viser seg å være, kan bare fremtiden vise.

Norsk krimlitteratur i 2020

Det kom ut nøyaktig 50 krimbøker i 2020. Det ser ut til at antallet har stabilisert seg rundt dette nivået. Mange av de virkelig gode bøkene er skrevet av tidligere Rivertonpris-vinnere – til sammen ga de ut 9 bøker, hvorav flere blant årets beste. 11 av bøkene har kvinnelige forfattere – også det omtrent slik det har pleid å være. Det var 12 som debuterte som krimforfattere; tradisjonelt vil bare et fåtall av disse dukke opp igjen, mens noen sikkert vil etablere seg i sjangeren. Flere enn vanlig har bakgrunn fra forfatterkurs, og mange har lært mye. I nesten halvparten av bøkene møter vi gamle og velkjente, men også noen nye, seriefigurer; flertallet av dem er politietterforskere. 2020 skiller seg ikke ut fra foregående år når det gjelder spredningen innenfor krim- og spenningslitteraturen.

De fem forfatterne som ble nominert til Rivertonprisen for beste krimbok i 2020 har alle skrevet kriminalromaner på svært godt nivå. Med *Hjertets mørke* avslutter *Kurt Aust* sin i alt åtte bind sterke serie fra dansketiden med en roman lagt til Afrika den gang slavehandelen herjet som verst. Dette er en original og velkomponert roman med et svært dramatisk historisk bakteppe. Helt

annerledes er *Frits de Bourgs Dykket*, en krim i klassisk stil med handlingen lagt rundt 60 år tilbake i tid. De Bourg viser at det fortsatt er mulig å skape en engasjerende krim med de tradisjonelle byggeklossene.

Unni Lindell har lenge hørt til i toppsjiktet av norsk krim. Det viser hun også med *Nabovarsel* hvor hun etablerer en ny og lovende krimhelt i Lydia Winther, alias Snø. En thrillerlignende struktur og et ambisiøst plot fra oljebransjen kobles sammen med de velkjente elementene med kvinner som opplever uhygge midt i sin vanlige hverdag. *Karin Fossum* er selvsagt i samme divisjon som Lindell, og viser det suverent i *Bakom synger døden*. En mor finner en tegning av en død jente på sønnens rom, og like etter blir seksten år gamle Gritt funnet drept. «Bakom synger døden» er en mesterlig komponert krim og nok et høydepunkt i Karin Fossums imponerende krimforfatterskap.

På tross av disse svært gode krimbøkene, var det et nytt navn og en forfatter med bare en bok bak seg som fikk Rivertonprisen for 2020. Med sin andre kriminalroman etter debuten i 2019 skrev *Sven Petter Næss* seg inn i toppsjiktet av norsk kriminallitteratur med romanen *Skjebnesteinen*. Det er en bok som i helt usedvanlig grad tilfredsstiller alle kravene til en kriminalroman, for så vidt som vi begynner med et brutalt mord i Oslo og en bortførelse og drapsforsøk i Edinburgh, og etterforskningen kan dermed starte på to steder nesten umiddelbart. Etterforskningen er både av det slaget vi kjenner fra detektivfortellingen der alle indisier og spor skal og må ha en betydning, og av den mer hardtslående typen der skurkene ikke går av veien for noe slik at også politiet er i fare. Det finnes ett markant avvik fra det som nesten er blitt et sjangertrekk eller en tradisjon i kriminalromanen; nemlig dette at hvis vi har to parallelle saker som etterforskes, så faller de før eller siden sammen og først da kan de oppklares og de skyldige bli straffet. I denne romanen skjer ikke et slikt sammenfall, og etterforskningen i Edinburgh avsluttes før etterforskningen i Oslo intensiveres og virkelig tar av.

Etter at Edinburgh har utspilt sin rolle, avsluttes romanen med etterforskning, politijakt, familiekonflikter og voldsomme effekter før vi er ferdig. Alt følger med logisk nødvendighet, også der forfatteren kunne tenkes å ta en snarvei eller la et problem forbli uløst. Ingenting er tilfeldig eller uavklart i *Skjebnesteinen*, en velskrevet og godt strukturert beretning med intrikate forbrytelser og tilsvarende vanskelig politiarbeid.

***

Felles for de beste bøkene i Norge i 2020, om det er en omfangsrik historisk roman som «Hekneveven», en lekende og spenstig novellesamling som «Vonde blomar», en sorgtung diktsamling som «Jeg vil våkne til verden», eller, for den saks skyld, en intelligent, spennende og velskrevet kriminalroman som «Skjebnesteinen», er at de alle på ulikt vis skriver seg inn i litteraturens uendelige rom, der vi som lesere kan vandre fritt omkring.

THERESE ERIKSSON

MITT EMOT DEBUTANTERNA STÅR ELEFANTERNA

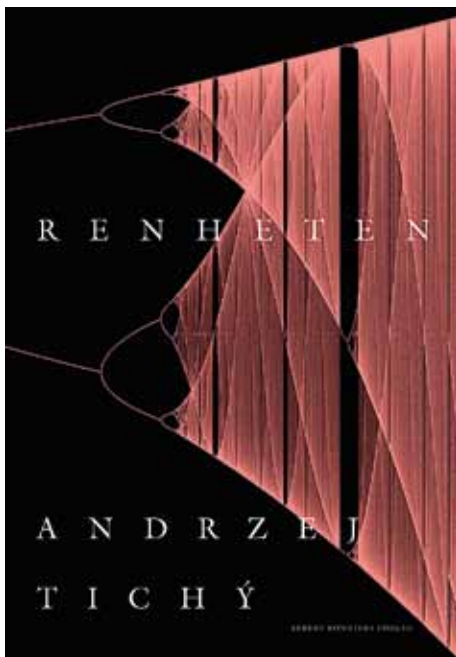
Svensk litteratur 2020

I mars 2021 stod det klart att *Andrzej Tichýs* roman ”Eländet” var en av de åtta nominerade till International Booker Prize, priset som utser de bästa romanerna översatta till engelska. ”Eländet” kom på svenska redan 2016 men Andrzej Tichý, som tvivelsutan tillhör de mest intressanta och omhuldade svenska författarskapen i den något yngre generationen, var högaktuell också under 2020 – med två olika titlar.

I ett kupoltält i en okänd del av skogen, en natt då blodmånen hänger djupröd på himlen, har en liten familj slagit läger. En pojke i tioårsåldern, en mamma, en pappa. Fadern avviker, ger sig ut i skogen med handyxan i jakt på mat. Det ska dröja många långa timmar innan han återvänder, och bara kort senare förändras allt. *Skymningszoner* är en kort, suggestiv roman om familjehemligheter och trauman, men också om skrivandets inneboende brutalitet: för Aslak, fadern, är allt konstnärligt skrivande ett slags våldshandling och en utplåning av det egna jaget. I romanen, med dess tydliga metaperspektiv, blir också resonemangen om skrivandet en sorts meditation över bokens tillblivelse.

”Skymningszoner” är till såväl stil som form en säregen roman, men sticker ut i bokfloran också av ett helt annat skäl; den är skriven av Andrzej Tichý och *Alexander Motturi*. Författare som skriver i par är väl inget att höja på ögonbrynen åt kan man spontant tänka men sådana samarbeten återfinns vi oftast i genrelitteraturen, och när seriöst syftande författare ger sig i kast med projektet att skriva tillsammans sker det inte sällan under pseudonym. Här har Tichý och Motturi skippat allt vad gimmickar och hemlighetsmakeri heter och rakt upp och ner skrivit en roman ihop – det är rätt unikt.

Mer uppmärksamhet än för ”Skymningszoner” fick Andrzej Tichý dock för sin novellsamling *Renheten* som kom i början av 2020. Bokens elva berättelser kretsar kring människor som alla har det gemensamt att de är nära fallet, balanserande på gränsen till att rasa igenom. Det kan sägas vara ett allmänmänskligt, existentiellt faktum att vi alla bär fallet inom oss, men hos Tichý är det mer specifikt än så. Novellsamlingen är en skarp genomlysning av klassamhället och där fallen inte – även om det förstås också får sådana konsekvenser – är av privatpsykologisk natur; de sker i ett samhälle där några har och får vara med, andra inte. Titelnovellen består av en kör av röster, vittnesmål från människor som alla har till uppgift att skapa och upprätthålla

renheten i vårt samhälle; de städar kontor, hotellrum och byggen. Samhällets renhetsideal förverkligas av människor som själva sällan får någon större del av denna renhet och trivsel i sina liv. För "Renheten" erhöll Andrzej Tichý Sydsvenskans kulturpris 2021 och en nominering till Nordiska rådets litteraturpris för samma år.

I Andrzej Tichýs prosa finns inte sällan en dubbelbottnad, av mörker anstruken längtan i olika riktningar; bort från livets elände och till något att kalla ett hem. *Längta hem, längta bort* är också titeln på *Kristoffer Leandoers* hyllade essäbok om "litteratur på flykt". I en vindlande färd längs högt och lågt, smalt och brett, löper Leandoers essä om ett av litteraturens stora ämnen – landsflykt. Exilen kan vara självvald eller påtvingad och ger därmed olika erfarenheter, men den bärande tanken i boken handlar om att den angår alla människor, eftersom vi alla dras med den inneboende dubbelheten i människans längtan; hem och bort. Boken nominerades till Augustpriset i den facklitterära klassen.

Det gjorde också *Nina Burtons* finstämda essä *Livets tunna väggar*, en närstudie av djuren och naturen inpå sommarhusets knut. Burtons bok bär på ett släktskap med *Thomas Tidholms* prosalyrisk tankebok *Jordlöparens bok*

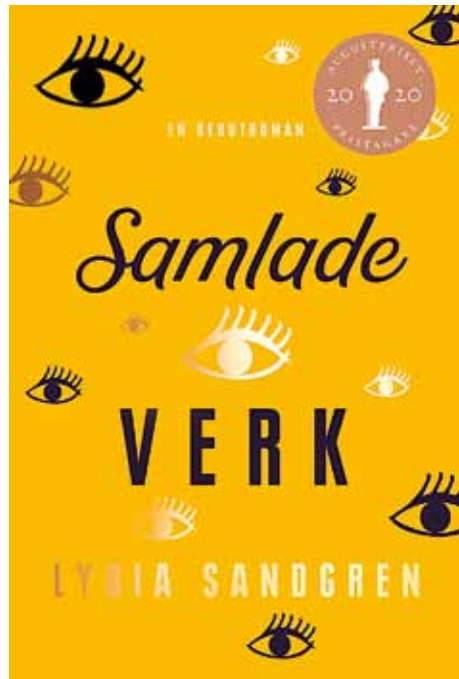
som kom att nomineras till samma Augustpris i den skönlitterära klassen. Det är en vemodig, kärleksfull och samtidigt skarpt civilisationskritisk betraktelse över människans förhållande till naturen, och om kulturen som en bro mellan dem.

Den som knep statyetten för facklitteratur var dock *Elin Anna Labba*. I sin bok *Herrarna satte oss hit* skriver hon tvångsförflyttningarnas historia. På poetisk prosa berättar Labba om sin egen och andra samiska släkters erfarenheter av att tvingas lämna sina hem och börja ett nytt liv på främmande plats. Mängden berättelser, intensivt förstärkta av ett rikt dokument- och bildmaterial, bildar en kör av röster, där tvångsförflyttade samer och deras ättlingar vittnar om sina liv. Med sitt avklarnade språk skriver Labba fram en brännande skildring av sällan hågkomna skeenden: ”Vår berättelse är skylten som ingen satte upp, kapitlet som aldrig rymts i historieboken.”

***

”*Samlade verk* har fått kritikerna att tappa huvudet”, utbrast Åsa Beckman i *Dagens Nyheter* i augusti, och inledde därmed en av de mer märkliga litteraturdebatterna 2020. Beckmans text gick ut på att romanen visserligen var bra, men inte så bra som många kritiker velat göra gällande i sina recensioner. En ovanligt utgångspunkt för debatt, men icke desto mindre också en som satte fingret på hur det kan se ut när en enskild bok plötsligt dominerar det litterära samtalet i närmast ensamt majestät. Den som överösts med dessa superlativer var förstås *Lydia Sandgren* som onekligen gjorde skrälldebut med sin gula tegelsten ”*Samlade verk*”. Romanen, med berättelsen om de tre vännerna i kulturbranschen i Göteborg, hyllades mycket riktigt närmast unisont och Sandgren blev den fjärde debutanten genom tiderna att ta hem Augustpriset i den skönlitterära klassen.

Lydia Sandgren var förstås inte den enda debutanten under 2020, tvärtom var det ett år då många författare klev fram på litteraturscenen med högkvalitativa debutverk. På prosasidan

kan *Maria Brobergs Bakvatten*, *Donia Salehs Ya Leila*, *Annika Norlins Jag ser allt du gör*, *Gunnar Nirsteds Valborgsmässoafton på Nytorps gårde*, *Sebastian Johans Broarna* och *Hanna Johanssons Antiken* särskilt nämnas. Den senare fick ett delat Katapultpris för sin sinnliga, doftande och smakande roman om ett kvinnligt triangeldrama på en grekisk ö i dallrande högsommarvärme. "Antiken" blir så ett grekiskt drama om besatthet och begär, en modern myt som uppstår samtidigt som den skrivs; samtida i sitt utförande, men också tidlös och evig.

Poesins debutanter gjorde inte mindre väsen av sig. Den som delade Katapultpriset med Hanna Johansson var *Erik Lindman Mata*, som debuterade med diktsamlingen *Pur*. I den hittas diktjagets unga flickvän mördad i en lägenhet i Wien, och dikterna både skildrar och utgör bearbetning av traumat. Erik Lindman Mata skildrar en kärlekshistoria utan att någonsin gå nära detaljerna i dess abrupta, ohyggliga slut, och det behöver han inte heller göra. Förlustens förtvivlan står upp med väldig kraft också i de sakligaste av dikter: "ännu inte valt foto än / till 1 berlock / 1 plånbok". Lindman Mata tilldelades också *Borås Tidnings* debutantpris för "Pur".

Karl Daniel Törnkviks Himlen och *Arazo Arifs Mörkret inuti och fukten* är två andra uppmärksammande lyrikdebutanter, men även *Lizette Romero Niknamis De försvunna* och *Hanna-Linnea Rengfors Närhetsprincipen* bör omnämnas i sammanhanget. Rengfors gav för övrigt också ut sin debutroman *Candy* under året.

Mittemot debutanterna står elefanterna. Och det är flera av tungviktarna inom samtida svenskspråkig skönlitteratur som gett ut nya verk under året som gått. Den här årssammanfattningen brukar inte ägna mycket utrymme åt det som vanligtvis kallas för genrelitteratur, men kanske bör det ändå nämnas att det var under 2020 som *Jan Guillou* gick i mål med sitt mastodontprojekt om 1900-talet. Den tionde och avslutande delen i sviten om släkten Lauritzen, *Slutet på historien*, skildrar ett Sverige under ett 1990-tal kantat av finanskris, Estoniakatastrof och en framväxande främlingsfientlighet.

Det senare ämnet står också i centrum för *Majgull Axelssons* roman *Inställd resa till Sabarmati*. Bokens smärtpunkt är den försvunna Meera, systerdotter till en annan av huvudpersonerna, och kring deras liv väver Axelsson en berättelse som i mångt och mycket handlar om krafter som organiseras i mörker samtidigt som de också stiger upp i dagsljuset, och där de mer poletrade versionerna alltmer passerar som rumsrena. I romanen *Minnestrådar* nystar *Carola Hansson* i delvis liknande trådar, men rör sig bakåt i tiden. Den skildrar hur några ungdomar sommaren 1939 lämnade Königsberg för Falun, för att under en tid förbereda sig för kibbutzliv i blivande Israel. Sedan kom kriget. Trådarna i Hanssons roman löper genom tiden och över kontinenten, i en berättelse om judisk identitet, exil och förlorade drömmar.

Samhällets skuggsidor och människans inneboende mörker är inget som *Steve Sem-Sandberg* tvekar att skildra i sitt författarskap. Den tunna volymen *Jägarna i Armentières* med sina fyra berättelser, samtliga tidigare publicerade i olika tidskrifter, bär undertiteln ”Büchnervariationer” och har tillkommit parallellt med Sem-Sandbergs kritikerrosade roman ”W” från året före och kan sägas vara en biprodukt till denna. Romanen om perukmakaren, fotsoldaten och den ofrivillige mördaren Woyzecks liv och död hämtade bland annat inspiration från den tyske 1800-talsförfattaren Georg Büchners dramafragment om samma öde, och i ”Jägarna i Armentières” rör sig Sem-Sandberg i vidare cirklar på samma marker, med fler perspektiv på Woyzecks liv, på Büchners författarskap. Vansinnet och våldet är starkt närvarande också i dessa fyra berättelser, men samtidigt präglas boken av ett för författarskapet sällsynt temperament, där det allvarstygda slår över mot något annat: en lätthet.

Kerstin Ekmans Tullias värld är också den en fiktiv skildring av ett verkligt öde, men här har författaren letat sig så långt tillbaka som till romarriket och placerat Ciceros dotter Tullia i strålkastarljuset. ”Tullias värld” är en hybrid mellan essä och skönlitteratur, i vilken Ekman gläntar på en dörr till ett kvinnoliv i romarriket såsom hon, med all sin samlade kunskap, föreställer sig det. Det sjuder av liv i det myllrande, konfliktdrabbade Rom, doftar av blommor och bränt kött från offerritualer. Och kvinnorna är där med sina kroppar, med menstruation, sexualitet, barnafödande och riskabla aborter. Upp ur glömskan stiger därmed inte bara Tullia och kvinnorna närmast henne, här dansar också Kerstin Ekmans romangestalter, en efter en, fram. Tullia är en ny syster till alla de kvinnor som, framför allt från sviten ”Kvinnorna och staden” (1974–83) och framåt, har befolkat Ekmans romaner; alla de kvinnor som inte tagit plats i historieskrivningen.

Även *Agneta Pleijel* tog sig an två verkliga människors liv i *Dubbelporätt*, en roman i vilken hon gestaltar mötena mellan den brittiska deckardrottningen Agatha Christie och hennes porträttmålare, den österrikiske expressionisten Oskar Kokoschka. *Kjell Westö* uppehöll sig också bland kulturpersonligheter – men helt fiktiva sådana – i romanen *Tritonus*, där stjärndirigenten Thomas Brander och skolkuratoren och coverbandsgitarristen Reidar Lindell inleder en oväntad vänskap.

Klas Östergren avslutar år 2020 trilogin om Henry Morgan, den som började med ”Gentlemen” 1980 och följdes av ”Gangsters” tjugofem år senare. *Renegater* är en drygt 750-sidig bjässe, där Författaren möter sin gamle hjälte Morgan, och innehåller trådar om sådant som: ett romanprojekt om den skandal som var den så kallade Sydafrikasatsningen, ett essäistiskt parti om snömåleri och så förstås – det omtalade partiet som är ett slags rapport om tiden och skandalerna i Svenska Akademien. Det ämnet gjorde sig bemärkt redan

i 2019 års svenska litteratur, men under 2020 tillkommer förutom Östergrens roman även *Katarina Frostensons F*, en uppföljare till "K" och *Åsa Linderborgs* dagboksroman *Året med 13 månader* som förvisso uppehåller sig mer specifikt kring händelserna under Metoo, men eftersom allt äger rum under samma tid blir också berättelserna överlappande.

***

Sen for jag hem är titeln på den tredje och sista (?) delen i *Karin Smirnoffs* romaner om den fiktiva västerbottniska byn Smalånger, dit den luggslitna, egensinnigt energiska Jana Kippo återvänder efter många år långt från barndomshemmet och dess tillhö-

rande, svåra minnen. Boken inleds med att hennes tvillingbror rasar ner från klippkanten där han hängde och dinglade i slutet av den föregående romanen: "Bror dog och lämnade mig kvar. Repet lossnade. Vi gled. Vi föll", lyder de inledande raderna i "Sen for jag hem". Nu är den enda som Jana haft ett genuint band av lojalitet och intimitet till borta. På nytt behöver hon orientera sig i världen, och det gör hon, men under stor förnekelse. Bror kan inte vara död. Karin Smirnoff låter sin Jana Kippo rusa fram genom idel nya miserabla skeenden och vändningar i den västerbottniska mellanbygden; obotliga cancersjukdomar, dramatiska bussolyckor, hjärnblödningar på verkstadsgolv, hänsynslösa mord i den norrbottniska frikyrkosektens namn, en radda olika incestuösa samband. Däremellan – förutom en längre visit i den bohuslänska skärgården – kaffe på macken, dubbla pass i hemtjänsten, besök hos enstöriga byaoriginal, nedgångna hus med doft av fä och sprit. Och allt detta på hennes omisskännligt korthuggna prosa, med punkt som enda skiljetecken och i ett tempo som är lika yrselframkallande som oemotståndligt.

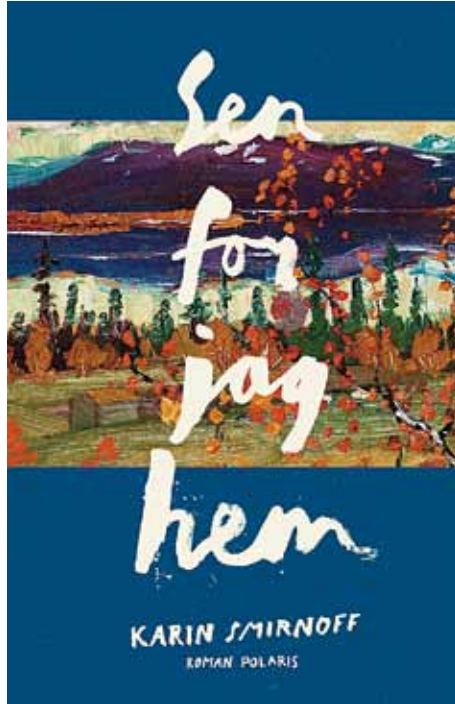
Året bjöd förstås på en rad läsvärda och omtalade romaner, som *Stefan Lindbergs Splendor*, *Lennart Hagerfors Framåt natten uppklarnande*, *Helena Granströms Betydelsen av kärlek* och *Johanne Lykke Holms Strega*. Författaren och översättaren *Johanne Lykke Holms* andra bok är en av årets pärlor, kritikerrosad och med en nominering till *Svenska Dagbladets* litteraturpris, och är

det inte minst i kraft av sitt sinnliga, noggrant utmejslade språk. Den har ett systerskap med tidigare nämnda Hanna Johanssons "Antiken", men med en betydligt mörkare underton, där ett gäng säsongsarbetande unga kvinnor kommer till det ensliga alphotellet i byn som bär samma namn som romanen. Hotellet har inga gäster, men flickorna förväntas utföra sitt dagliga arbete med samma precision som om det var fullbelagt. De för en isolerad tillvaro där telefonsamtal hem är bannlysta och där det mycket snart ska dra ihop sig till såväl kuslig stämning som tragedi – "Strega var ett skräckkabinett".

Fasor återfinns inte sällan också i litterära skildringar av familjen, och sådana råder det

ingen brist på i *Kristofer Flensmarcks* svärtade "åka hem till jul"-roman, *In i smärtan*. Ångesten här är av den bottenlösa sorten, den som ansamlats inuti sedan tidig barndom och som exploderar vid den vuxne mannens hemkomst. Tom, poet och blivande dramatiker, tar med sig flickvännen Julia hem till Skånegården över helgerna. I den stora villan, med dess många ödsligt kalla rum, går föräldrarna Henrik och Ann runt i sina cirklar. Och hans syster Anna, kommer hon över huvud taget att dyka upp med sin familj?

Mer kärleksfulla, dock inte utan sorgkanter och trauman, skildringar av mer eller mindre dysfunktionella familjer finns också i *Elisabeth Åsbrinks Övergivenheten*, *Alex Schulmans Överlevarna* samt *Patrik Lundbergs Fjärilsvägen*, i vilken författaren med ett konsekvent du-tilltal riktar sig till modern Birgitta och det liv som kom att bli hennes. Romanen är så en angelägenhet mellan en son och hans mor, men ur denna särskildhet, ur detta enskilda liv, sträcks händer ut mot andra liv. Den är ett brev till många, många mödrar, alla de arbetarklassens kvinnor vars liv blev, eller hade kunnat bli, som Birgitta Lundbergs.

***

Vi får inte glömma bort poeterna! Vid sidan av de redan nämnda debutanterna i genren, kom en rad diktsamlingar ur mer och mindre etablerade poeters händer ut under 2020. Med *Då, när jag var poet* återvände Niklas Rådström till poesin för första gången på tjugo år, *Eva Runefelt* gav ut *Ur världen* och *Birgitta Lillpers Källda*. *Kristoffer Folkhammars* homoerotiska diktbok *I takt, inatt* var ytterligare en titel, liksom *Anna Hallbergs Under tiden*. Denna Hallbergs sjunde diktsamling handlar om döden. Och därmed också, kanske ännu mer så, om livet. De små vardagsbestyren, de bekanta vyerna med OK-mack och övergångsställe, träder fram i skärpa, framförallt i diktsamlingens första del, med titeln ”Rum”. I den talar ett diktjag som verkar befinna sig i väntan, kanske i väntan på den definitiva slutpunkten, och som i rädslan söker förankring i det konkreta, klänger sig fast vid livet, med allt vad det är: matkassar, kaffe, cigg, balkongräcket. Men, dikten sträcker sig bortom också allt detta, mot den där slutpunkten som kanske ändå inte finns: kan man sätta punkt? Vad döden än vill inbilla oss, måste svaret bli nej. Något kommer efter, åtminstone för den som är kvar bland icke-bortstädade skor och motorvägens gatlyktor.

Blott några dagar efter poetens död utkom det som skulle bli *Björner Torssons* sista diktsamling, *Vara sten i sin sko*. Sjukdom och plågor skymtar här, men samtidigt är detta dikt med stor öppenhet mot och nyfikenhet på världen, ja, sann livsglädje. Ständig förundran finns, inför både det stora och det lilla: ”Fiskar / som skapar berusning bland alla levande och döda / Här måste man erkänna skönhetsens primat : ett virrvarr / av mönster som glänser och förför varandra”.

Till sist några rader om en poet och en prosaist som inte gav ut några nya titlar under det ovanliga året 2020, men som däremot lämnade jordelivet och därmed två stora hål i den svenska samtidslitteraturen, mitt under brinnande pandemi: Kristina Lugn och Per Olov Enquist. Två av våra absolut största, mest lästa och närmast folkära författare gick ur tiden inom loppet av några veckor och lämnade två par rejält stora skor för efterföljande svenskspråkiga författare att fylla.

FREDRIK STERZEL

SVENSKA RIKSDAGENS ENKAMMARREFORM

Vid årsskiftet 1970/71 upphörde den sista tvåkammarriksdagen i Sverige och ersattes av en enkammarriksdag. Därmed var den första etappen slutförd i det grundlagsarbete som fyra år senare resulterade i en ny regeringsform. Det var den första delen av arbetet som tilldrog sig det största politiska intresset. Vid jubileet finns det anledning att se tillbaka på reformen och söka uppskatta hur den står sig i ett femtioårs-perspektiv. Ett särskilt skäl för mig att göra en återblick är att jag är en av de få kvarlevande som har haft tjänst hos tvåkammarriksdagen¹.

Fredrik Sterzel är professor em, fd justitieråd och LF-medlem.

En första tanke blir lätt att övergången till enkammarsystem var rätt självklar och av begränsat intresse för medborgarna. Det kan vara svårt att förstå varför riksdagen skulle ha två kamrar med samma uppgifter sedan demokrati och parlamentarism hade genomförts. Det ligger mycket i den funderingen. Därför bör det sägas redan från början, att reformen rörde mera än bara kamrarna, främst valsystemet som ju har grundläggande betydelse för demokratins verklighet.

Historiska och nordiska notiser

Som den första svenska riksdagen räknas Arboga möte år 1435 som leddes av hövitsmannen Engelbrekt Engelbrektsson. Efter bortåt fyra sekler, med det karolinska enväldet på 16- och 1700-talen som senaste lågvattenmärke och frihetstiden på 1700-talet som höjdpunkt, blev riksdagen genom 1809 års regeringsform noga reglerad som Riksens Ständer – adel, präster, borgare och bönder. Då ståndsrepresentationen avvecklades 1866/67 och ersattes av tvåkammarriksdagen, blev konstruktionen att kamrarna fick samma befogenheter men olika mandattider och valsätt. Första kammaren skulle väljas av landstingen² och de landstingsfria städerna. Andra kammaren skulle väljas av de röstberättigade medborgarna i allmänna val. Både mandattider och valmetoder ändrades under det sekel systemet bestod. I slutfasen utsågs första kammarens ledamöter för åtta år, en åttondel varje år, enligt ”heltalsmetoden” som gynnade det stora partiet och därför medförde att de mindre partierna bildade valkarteller. Andra kammaren valdes vart fjärde år enligt ”den jämkade uddatalsmetoden” som gav bättre proportionell rättvisa och därför förenades

med ett förbud mot valkarteller. Mellan andrakammarvalen hölls val till kommunerna och landstingen, bådadera för fyra år. Allmänna val förekom alltså vartannat år. Antalet ledamöter var 1970 i första kammaren 151, i andra 233.

Idag uppfattas ordningen med bara en kammare som självklar av alla politiska riktningar. Får man frågan varför vi hade tvåkammerssystem så länge, går det inte att komma med mycket mer än att det hade blivit en tradition som inte tilldrog sig större intresse förrän på 1950-talet. Av våra nordiska grannländer har Danmark haft tvåkammerssystem, men det avskaffades 1953. Finland har alltid haft enkammersystem. Island och Norge har tidigare haft ett slags mellanting. Både isländska Alltinget och norska Stortinget valdes, då som nu, i sin helhet av folket på en gång, men tingen själva beslöt en uppdelning på två kamrarar, i Island efri deild och neðri deild, i Norge Lagtinget och Odelstinget. Denna uppdelning slopades i Island 1991 och i Norge 2007.

Förstakammarfrågan före reformen

De skäl som anfördes till förmån för tvåkammerssystemet vid tillkomsten kan sammanfattas i tre punkter. Den direktvalda andra kammaren skulle bli dominerad av bönderna och behövde därför en motvikt. Första kammaren skulle också värna ”de högre klassernas” intressen. Båda dessa skäl föll bort då demokrati genomfördes. Något men ringa intresse förtjänar den tredje synpunkten: att tvåkammerssystemet hade en fördröjande effekt och kunde utgöra ett värn mot förhastade beslut. Denna ”kontinuitetssynpunkt” dyker upp utan större djupsinne även i den sena reformdiskussionen. Första kammarens längre mandatperiod och successiva förnyelse medförde onekligen en viss fördröjning och kontinuitet.

I början av 1900-talet, då krav på demokrati och parlamentarism dominerade den politiska agendan, var första kammaren det största hindret mot reformer. Att den skulle avskaffas var därför ett naturligt önskemål från vänsterhåll. Sedan reformerna hade genomförts – slutligen genom extra nyval 1921 – gick luften ur kammarfrågan. Riksdagen ställde sig utan större debatter bakom ett fortsatt tvåkammerssystem. Först på 1950-talet togs frågan om en ändring upp, främst av det största oppositionspartiet, Folkpartiet. Den politiska utvecklingen hade då svängt pendeln från höger till vänster, så att första kammaren hade blivit ett stöd för Socialdemokraterna som hade innehaft regeringsmakten sedan 1932³. Kammersystemet togs in som en viktig fråga i direktiven för Författningsutredningen (FU) som 1954 gavs i uppdrag att göra en allmän översyn av regeringsformen.

FU avslutade sitt arbete 1963. En stor majoritet – sju ledamöter mot två – ställde sig bakom enkammaralternativet. Endast en socialdemokrat och en centerpartist höll fast vid det bestående. Folkpartiets och Högerens representanter ställde sig bakom första kammarens avskaffande liksom alla socialdemokrater

utom en. 1966 enades partierna om enkammarssystem. En ny kommitté tillsattes, Grundlagberedningen (GB). Den lade följande år fram ett förslag om ändrat kammarsystem m.m. Det antogs av riksdagen 1968 och genomfördes efter nödvändiga grundlagsändringar 1970. GB lade 1972 fram ett förslag till ny regeringsform (RF) som i stort sett genomfördes från årsskiftet 1974/75.

Om man idag ser på enkammarreformen i backspegeln lär det bli en fråga som dominerar: hur skulle ett maktskifte ha tätt sig med den gamla ordningen? Allmänt torde man ha uppfattat läget så, att Sverige hade andrakammarparlamentarism. Om oppositionen vann ett andrakammarval, skulle den få överta regeringsmakten. Men hur skulle det ha tätt sig i verkligheten? Även om den nya regeringen begagnade sin befogenhet att förordna om nya val till första kammaren, måste man, som läget var under de år grundlagsarbetet pågick, räkna med en fortsatt socialdemokratisk majoritet där. Den nya regeringen skulle riskera att förlora såväl gemensamma voteringar i budgetfrågor som beslut i andra frågor⁴. Den som väntar sig ett resonemang om detta hos de båda reservanterna i FU blir besviken. Saken berörs inte. Majoriteten anförde kortfattat att tvåkammarssystemet bl.a. kunde medföra svårigheter för regeringsbildningen. GB och propositionen saknade anledning att gå in på frågan.

Det kommunala sambandet

Bristen på sakskalet för ett fortsatt tvåkammarssystem gjorde att författningsdebatten kom att domineras av "det kommunala sambandet". Utgångspunkten var att första kammaren skulle avskaffas, men vid konstruktionen av det nya systemet ville man på något sätt bevara det samband som första kammaren medförde mellan riksdagen och den kommunala självstyrelsen. Motståndarna ville i stället genom fristående kommunalval renodla dessa så långt som möjligt till de kommunala frågorna.

Frågan togs upp av statsminister Tage Erlander och den dominerade författningsdebatten då jag kom till riksdagen. Vid en tillbakablick är min främsta hågkomst att debatten – på alla politiska håll – var tämligen oredig och att man överlag såg det kommunala sambandet som ett skickligt politiskt inspel i förhandlingarna om det nya systemet. Från dagens utgångspunkt är jag benägen att se frågan i ett större perspektiv.

Representationsreformen 1866 hade inte byggt på några mera djupsinniga övertåganden om den kommunala självstyrelsens betydelse för riksdagen och vice versa. Men utvecklingen hade medfört stora förändringar. Kommunernas uppgifter hade svällt enormt som en följd främst av reformpolitiken. En grundtanke var att de nya samhällsuppgifterna skulle i största utsträckning läggas på kommunerna. Landstingen hade med tiden fått en viktig roll som huvudmän för sjukvården. En indelningsreform hade minskat kommunernas antal från omkring 2500 till omkring 1000 och en ny reform, som från början

byggde på frivillighet, skulle minska antalet till färre än 300. Den nya reformen mötte åtskilligt motstånd och måste till sist slutföras⁵ genom lagstiftning 1967. Året därpå lade KU fram ett enhälligt betänkande om kommunal demokrati. Det inledde, som jag uppfattade det, en ny stor debatt och skulle följas av en rad liknande utskottsbetänkanden under kommande år. Grundfrågan var hur man bäst skulle kunna slå vakt om den kommunala självstyrelsen. Denna grundlagfästes⁶ i RF och fick ett eget kapitel 2010.

Läget var alltså att två debatter av väsentlig konstitutionell betydelse kom att föras parallellt i mitten av 1960-talet. Att de korsade varandra genom det kommunala sambandet var naturligt. Mera förvånande syns mig att FU inte gick djupare i problematiken. FU föreslog att en mindre del av riksdagen skulle väljas av särskilda ”regioner” men konstruerade dessa vid sidan av de kommunala subjekten. En central fråga blev vilken effekt kammarreformen kunde få på deltagandet i de kommunala valen.⁷ Det skulle inge betänkligheter om det sjönk mera påtagligt, med tanke på den betydelse den kommunala sektorn hade fått för välfärdsstatens uppbyggnad. En naturlig lösning på problemet var att förlägga valen till samma dag. Utan större entusiasm godtogs den lösningen småningom av alla partier. Den genomfördes och har blivit bestående. Fristående kommunalval mellan riksdagsvalen enligt FU:s förslag har dock förblivit ett inte helt oviktigt led i författningsdebatten. Ett pris för den gemensamma valdagen blev att riksdagens mandatperiod blev så kort som tre år. Det ansågs inte möjligt att låta längre tid än så gå mellan de tillfällen då medborgarna får uttrycka sin mening i allmänna val.

Valsystemet

Det kommunala sambandet hade kunnat drivas längre, till en ordning där en del av riksdagen väljs indirekt genom kommunala organ, alltså en utveckling av FU:s modell med regioner. Den ordningen var Erlanders linje och han såg den gemensamma valdagen som en dålig lösning.⁸ Idag har det dock blivit en allmänt omfattad ståndpunkt att hela riksdagen ska utses samtidigt av väljarna i allmänna val.

Valmetoden blev vid sidan av själva kammarfrågan det centrala i enkammarreformen. I och för sig hade det varit möjligt att lämna valsystemet helt åt sidan, med endast smärre tekniska justeringar. Den gamla andra kammaren hade då blivit kvar, vald med den jämkade uddatalsmetoden som ju hade godtagits av alla partier. Eftersom den enda kammaren kunde förutses bli större, skulle proportionaliteten bli bättre. Man enades om 350 ledamöter, vilket gav vårt land ett av de mest generösa systemen i världen, räknat i antal röstberättigade per riksdagsmandat.⁹

Vid den här tiden hade en samsyn kommit till stånd, att författningsfrågor bör avgöras i brett samförstånd.¹⁰ Med partibilden vid den tiden – ett stort

parti, tre mindre och ett mycket litet – hade tvåkammarssystemet gynnat det stora partiet. Då de fyra mindre inte var villiga att ”kompensera”, blev den enda framkomliga vägen, om man ville reformera valsystemet, att inrikta sig på en förstärkt proportionalitet genom utjämningsmandat. Eftersom dessa skulle hamna i huvudsak hos de fyra mindre partierna och allra mest hos det minsta, kommunisterna, som stödde regeringen, kunde utfallet bli positivt även för det stora partiet. Resultatet blev en ordning där 310 mandat tillsätts i valkretsarna och de återstående används för att åstadkomma en så god proportionalitet som möjligt. Bara partier som har fått minst fyra procent av de avgivna rösterna blir representerade i riksdagen.¹¹

Alla var medvetna om att det nya systemet innebar en risk för partisplittring som kunde försvåra det parlamentariska systemet. Det kom dock att dröja åtskilliga år innan en sådan effekt visade sig. Idag finns åtta riksdagspartier, det minsta med 16 mandat. Såvitt jag kan se har man inte fog för att peka finger åt något politiskt håll som särskilt ansvarigt.

En starkare riksdag

Den nya riksdagen övertog inte utan vidare den gamlas organisation och arbetsformer. Tre reformer är särskilt viktiga. *Ersättare för riksdagsledamöter* infördes. De ”vanliga” riksdagsledamöterna skulle, som huvudregel, få ersättare vid minst en månads bortovaro. Talmannen skulle alltid ersättas i kammaren. Likaså skulle en ersättare inträda på ett statsråds eventuella riksdagsplats. Tidigare hade regeringen tvingats husera i Riksdagshuset de dagar då riksdagen skulle ha voteringar, en ordning som vållade stora praktiska olägenheter för statsråden, särskilt mot sessionernas slut då nattplena sammanföll med uppföljning av riksdagsbeslut, särskilt i anslutning till statsbudgeten.

En annan olägenhet i den gamla riksdagen, som blivit alltmer kännbar i takt med riksdagsarbetets ökning, var saknaden av bestämmelser om *tidsbegränsning av anföranden*. Under senare år hade en ordning med frivilliga begränsningar införts, men den hade visat sig svår att få respekterad, speciellt av vissa för långrandighet välkända statsråd och ledamöter. Nu infördes en huvudregel i RF som gav underlag för närmare bestämmelser i riksdagsordningen.

Störst betydelse hade reformen av utskottssystemet. Man övergick till *fackutskott*. Dittills hade man gjort en skillnad mellan budgetfrågor och lagfrågor. Budgetfrågorna hade främst handlagts av statsutskottet, som arbetade på fem avdelningar, lagfrågorna främst av de tre lagutskotten.¹² Det medförde att de olika samhällssektorerna saknade särskilda företrädare och talesmän i utskottsorganisationen och försvagade därmed riksdagen. Det innebar en väsentlig uppryckning då man gick över till att fördela sakområden mellan utskotten, så att dessa fick svara för i princip alla frågor inom sina revir. Sammanlagt 24 sakområden är idag fördelade på 14 fackutskott, vartill kommer lagutskottet som handlägger uteslutande vissa lagärenden.

Det råder ingen tvekan om att dessa reformer medförde en väsentlig förstärkning av riksdagen. Genom bättre organisation och smidigare arbetsformer fick riksdagen större möjligheter att hävda sin ställning enligt RF.

En klarare parlamentarism

En egendomlig konstitutionell situation uppkom då den stora demokratireformen beslöts utan grundlagsändringar som gav uttryck för de nya principerna. Redan förut var 1809 års regeringsform föråldrad och saknade praktisk betydelse både i politiken och i rättsväsendet, men läget blev närmast ohållbart då den under ännu ett halvsekel kom att utsäga, att konungen ägde allena styra riket men ta råd av ett statsråd som han själv utsåg etc.

Då det på 20-talet uppskjutna grundlagsarbetet upptogs på 50-talet resulterade det, utan att det avsetts i förväg, i en helt ny författning. I den första etapp som enkammarreformen utgjorde togs det mest centrala i den nya ordningen upp: parlamentarismen grundlagfästes. Det skedde genom bestämmelser om misstroendeförklaring. En sådan kräver absolut majoritet i riksdagen, minst 175 ledamöter, och kan riktas mot statsministern eller mot ett enskilt statsråd. Regeringen måste avgå om statsministern drabbas och den inte inom en vecka beslutar om nyval.¹³

För att ett yrkande ska få tas upp till prövning krävs att 35 ledamöter har ställt sig bakom det. Yrkandet får inte motiveras och inte heller utskottsbehandlas. Kravet på 35 ledamöter har visat sig betydelsefullt. Sedan åtskilliga år har det bara kunnat uppfyllas av de tre största partierna. Inget av de idag fem mindre partierna kan ensamt få ett yrkande upptaget till prövning.¹⁴

Två utvecklingslinjer

Hur har då enkammarreformen stått sig? Jag försöker teckna två utvecklingslinjer som knyter an till de båda huvudleden i enkammarreformen. Att *riksdagen* har fortsatt att utvecklas till ett effektivare statsorgan än på tvåkammartiden är otvivelaktigt. Kammarreformen utgör – helt naturligt – inledningen till ett nytt skede. Att det ändrade *valsystemet* innebar en risk för partisplittring, som i sin tur medförde risker för att det parlamentariska systemet skulle kompliceras, insåg alla vid kammarreformen. Det kom emellertid att ta åtskillig tid innan riskerna för partisplittring visade sig. Det blev egentligen först på 2000-talet.

Riksdagen efter femtio år

Det är naturligt att först stanna vid ledamotsantalet, 50 % högre än i andra kammaren. En vanlig synpunkt då saken diskuteras är att antalet bör minskas.¹⁵ För egen del fäster jag inte större vikt vid frågan. Såvitt jag förstår anser riksdagen själv att det inte behövs någon reform. Möjligen skulle ett effektivt

arbete vara lättare att åstadkomma med färre ledamöter. Å andra sidan har arbetsbördan ökat med åren, bl.a. genom EU-frågorna. En minskning av antalet ledamöter bör i vart fall inte få gå ut över riksdagens granskning av regeringens och andras förslag.

Mandattiden förlängdes från 1994 års val till fyra år, samma som för andra kammaren i det gamla systemet. Den förut allmänt omfattade meningen, att så lång tid inte borde få gå mellan valtillfällena, avhörde knappast längre.

Vid en okulärbesiktning av riksdagen 1970 och femtio år senare noterar man genast och helt naturligt längre sammanträdestid, flera motioner, interpellationer och frågor. Goda skäl talar för en ganska kraftig minskning av detta. Att varken debatter, motioner etc. i praktiken får större faktisk betydelse är väl känt sedan mer än ett halvsekel. Även om man minskar antalet motioner till hälften, skulle det bli över tusen kvar.

Vad man inte utan vidare ser vid en tillbakablick är hur de interna arbetsvillkoren har förbättrats. På tvåkammartiden hade endast ett fåtal av ledamöterna, närmast utskottsordförandena och likställda, egna arbetsrum, och ekonomiskt stöd till riksdagspartierna utgick inte. I dessa avseenden har stora förbättringar skett, med början i mitten av 60-talet. Framsteg har dock ibland också baksidor. En sådan kan ha varit att tyngdpunkten har förskjutits från utskotten till partigrupperna, till nackdel för sakbehandlingen.

De enligt min bedömning viktigaste förändringarna efter enkammarreformen är de som har skett i budgetarbetet och på området för riksdagens gransknings- och kontrollfunktioner i vid mening. Budgetreformen 1996 är det viktigaste som har hänt i riksdagsarbetet efter kammarförändringen.¹⁶ Den syftade i första hand till att stärka regeringens ställning. Det kan se ut som om den minskade riksdagens inflytande: hundratals småbeslut avskaffades och ersattes av 28 större beslut. Realiteten är den motsatta. Riksdagen tar idag ställning till statsbudgeten på ett annat sätt än tidigare. Detaljpetandet har minskat till förmån för större, övergripande frågor. Nyordningen har dock medfört parlamentariska konsekvenser som inte varit avsedda. Åtminstone 20 av de 28 besluten har den politiska tyngden, att de kan orsaka regeringskris. Vid två tillfällen har det inträffat att regeringen har fått handlägga en av oppositionen antagen budget.

I samband med budgeten bör kanske noteras att kriser har mötts som inte kunde förutses vid reformen: 90-talskrisen, finans- och eurokriserna på 00-10-talen och nu coronakrisen. Jag nöjer mig med att anmärka, att möjligheten – sannolikheten – av oförutsedda krissituationer måste beaktas vid konstruktionen av ett budgetsystem.

Riksdagens inflytande har minskat på tre viktiga områden där den tidigare hade egna verk. Riksgäldskontoret, som förvaltar statsskulden och svarar för statens upplåning, blev 1989 en vanlig förvaltningsmyndighet under reger-

ingen. Riksbanken har visserligen förblivit ett riksdagens verk men har efter EU-inträdet fått en grundlagsfäst självständighet. Och då en uppryckning av den statliga revisionen genomfördes 2003 blev priset att inte bara regeringens revisionsmyndighet fick upphöra utan även riksdagens revisorer, ett av riksdagens verk. Samtidigt skapades en fristående revision genom ett nytt verk som formellt lyder under regeringen men har grundlagsskyddad självständighet i arbetet.

Riksdagens kontrollmakt i formell mening (13 kap. RF) har stärkts främst genom en väsentlig utveckling av KU:s granskning av ”statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning” (13:1). En lika viktig utveckling har skett i fråga om utskottens förhållande till regeringen och förvaltningsmyndigheterna. Att statsråd, verkschefer och andra kallas till fackutskottet för utfrågningar innebär i sak en maktutövning utanför kontrollmaktens formella område som i stort sett saknade motsvarighet i tvåkammarriksdagen. Statsråden hade inte ens tillträde till utskotten. Särskilt sedan utskotten från 1988 börjat hålla offentliga utfrågningar har denna form av maktutövning blivit den kanske mest uppmärksammade och effektiva.

En vansklig parlamentarism

Att parlamentarismen har mött större svårigheter än vi varit vana vid är notoriskt och blev med stor åskådlighet belyst av regeringskrisen efter 2018 års val. Det är dock inte alldeles klart att dagens problem kan skyllas på de vägval som gjordes vid enkammarreformen. Faktum är att vi ända till 2018 klarade oss utan någon enda svårlöst regeringskris.¹⁷ Problemen 2018 hängde dessutom samman med två senare grundlagsändringar. Det var först när regeringsbildningen grundlagsreglerades i den nya RF som den problematiska omröstningen om ny statsminister infördes. I samband med att RF undergick en allmän översyn 2010 infördes vidare, som en av de få viktiga nyheterna, en obligatorisk statsministeromröstning efter nyval. Utan den bestämmelsen hade det krävts en misstroendeförklaring för att få regeringen att avgå. Om det hade varit bra eller dåligt är en sak, en annan sak är om den långdragna regeringskrisen kan sägas ytterst bero på vad som beslöts vid enkammarreformen eller inte.

1900-talet gick utan att något egentligen förändrades i den parlamentariska ordningen. Med två avbrott fortsatte den invanda ordningen med socialdemokratiska enpartiregeringar som i praktiken verkade som majoritetsregeringar. En ändring kom likafullt till stånd genom kammarreformen. Tidigare hade man knappast ägnat en tanke åt att regeringen normalt var en minoritetsregering.¹⁸ Det blev inte möjligt sedan kommunisterna fått en riksdagsgrupp med 17 ledamöter efter 1970 års val. Redan 1972 klargjordes vad som mera explicit fastslogs 1982: att det mindre partiet fick ses som ett slags informell koalitionspartner och inte som bara ”röstboskap”. Båda gångerna gällde det

momshöjningar som regeringen tvingades avstå från. Efter 1998 års val, då de båda partiernas mandat inte längre räckte för riksdagsmajoritet, utvidgades samarbetet med Miljöpartiet utan att regeringen ändrades.

Om man uteslutande ser till fakta, får man konstatera att den ordning som etablerades vid enkammarreformen har fungerat utan egentliga svårigheter. Onekligen orsakade den partisplittring – fem riksdagspartier blev sex efter 1988 års val, sju efter 1991 års och åtta efter 2010 års – men praktiska problem uppstod först 2018. Huruvida nya kriser ska uppkomma är en fråga för spekulationer. Det finns alltså, som jag ser det, ännu inte skäl att döma ut den valordning som beslöts vid enkammarreformen. Det alternativ som förefaller ligga närmast till hands, om en systemändring ska övervägas, är att återgå till den jämkade uddatalsmetoden utan utjämningsmandat och spärregel mot småpartier.

Hur har då enkammarreformens lösning av frågan om parlamentarismens inskrivande i författningen – institutet misstroendeförklaring – slagit ut i praktiken? Man kan i efterhand konstatera att institutet i stort sett befann sig ”i malpåse” till efter 2014 års val. Då kvicknade det till och har, såvitt jag kan bedöma, visat sig fungera som ett bra inslag i den konstitutionella-parlamentariska ordningen. Det har rentav varit nära att bli föremål för missbruk. Vid behandlingen av den s.k. vårpropositionen 2017 hotades några statsråd med misstroendeförklaringar om de i höstens budgetproposition gick vidare med vissa förslag som hade signalerats. Ett socialdemokratiskt statsråd skulle alltså avlägsnas därför att han/hon företrädde socialdemokratisk politik. Man får hoppas att det var fråga om ett uppslag som inte upprepas.

Reformer?

Vid en tillbakablick efter femtio år förefaller den ordning som etablerades genom enkammarreformen stå sig bra. Jag går inte in på någon allmän reformdiskussion utan inskränker mig till att peka på tre punkter där jag själv anser reformer motiverade.

Möjligheten att *avstå från att delta i omröstningar* om ny statsminister eller misstroendeförklaring mot statsministern anser jag bör tas bort. Det är ett egendomligt parlamentariskt system som tillåter ledamöter i folkrepresentationen att undandra sig medverkan i så viktiga beslut och låta makten att ”styra riket” utövas kanske fyra år av en regering som ”tolereras” efter att ha fått fler nej-röster än ja-röster vid tillkomsten.¹⁹

Regeringens befogenhet att besluta om *extra val* till riksdagen bör begränsas, i princip till vad som har blivit praxis under de mer än 150 år som befogenheten har existerat.²⁰

Det *budgetsystem* som introducerades 1996 är en tillgång för alla partier som strävar efter regeringsmakten. Det bör ses över, kryphål täppas till och sedan strängt upprätthållas. Det bör särskilt övervägas om man kan stärka en minoritetsregerings möjligheter att få igenom sitt budgetförslag.

Noter

1. Jag tjänstgjorde som föredragande i konstitutionsutskottet (KU) våren 1964 och som sekreterare 1965-70.
2. Länskommuner som hade tillskapats 1862 med denna uppgift i sikte och som småningom utvecklades till främst huvudmän för sjukvården. De är numera ersatta av "regioner". Sex städer, bl.a. Stockholm, stod utanför landsting.
3. Med undantag för några sommarmånader 1936 och i koalition med Bondeförbundet 1936-39 och 1951-57 och i ledningen för krigsårens samlingsregering.
4. Eftersom kamrarna hade samma behörighet förutsatte ett riksdagsbeslut att de kom till samma beslut. Vid olika beslut förföll frågan utom då det gällde statsbudgeten. Då företogs en ny omröstning, varefter kamrarnas röster räknades samman, "gemensam votering".
5. I ungefär halva landet hade storkommuner bildats frivilligt, i den andra halvan var de mindre kommunerna kvar. Den situationen var förstås ohållbar.
6. Den svenska folkstyrelsen sägs i 1 kap. 2 § "förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statsskick och genom kommunal självstyrelse".
7. Tage Erlander själv sade att "huvudmotiveringen för det kommunala sambandet var att stimulera intresset för kommunalvalen", Sjuttioal s. 113.
8. Erlander, 1960-talet, s. 177.
9. Valet 1973 slutade 175-175 mellan de två blocken. Talet ändrades snabbt till 349.
10. Redan den breda enigheten om demokratireformen 1918 pekade klart i den riktningen, men åtminstone ett par elakartade incidenter får noteras från 1950-talet. De gällde införandet av den jämkade uddatalsmetoden 1952 och fastställandet av alternativ i folkomröstningen i ATP-frågan 1956. FU förefaller ha haft betydelse för utvecklingen av praxis.
11. Enligt en aldrig tillämpad undantagsregel blir ett mindre parti, som fått minst tolv procent i en valkrets, representerat i den valkretsen.
12. Vissa budgetfrågor handlades av banko- och bevillningsutskotten, vissa lagfrågor av banko-, bevillnings- och konstitutionsutskotten.
13. Som en kuriositet kan nämnas att befogenheten att besluta om nyval lades hos statsministern vid enkammarreformen men flyttades till regeringen vid den slutliga reformen fyra år senare, utan någon kommentar.
14. I dagens läge innebär detta t.ex. att Vänsterpartiet måste få hjälp av något av de tre partierna till höger om mitten för att få ett yrkande upptaget till prövning. Det kan då bli av betydelse att det endast är fråga om ett blankt yrkande som inte får motiveras.
15. Ekonomikommisionen 1992, den s.k. lindbeckkommissionen, (SOU 1993:16) ville t.ex. ha en minskning till hälften. FU föreslog 290 ledamöter.
16. Jag bortser från EU-frågorna som ligger något vid sidan av den här förda diskussionen.
17. Se min artikel i NT 2019:1. Någon kanske invänder här och pekar på regeringskrisen 1978 som utmynnade i Ola Ullstens folkpartiregering. Det bör därför erinras om att den enda tvistefrågan då var om moderaterna skulle få ingå i regeringen eller inte. Det var klart att Ullsten skulle bli regeringsbildare. Han kunde få en majoritet emot sig bara om moderaterna röstade mot honom.
18. Den sista koalitionen upplöstes 1957. Åren närmast före reformen, 1969-70, var det faktiskt majoritetsregering.
19. Att styra riket är RF:s ord. Att en regering har riksdagens förtroende eller tolereras av riksdagen är gängse statsvetenskaplig terminologi.
20. Extra val har förekommit tre gånger (förutom det tekniskt motiverade demokrivalet 1921): med anledning av konflikter i tullfrågan 1887, i försvarsfrågan 1914 och i pensionsfrågan 1957.

HARPA ÞÓRSDÓTTIR

ISLANDS KONSTMUSEUM

– En skattkista för den isländska konsthistorien

Islands konstmuseum, Listasafn Íslands, är en av landets äldsta kulturinstitutioner. Museet grundades 1884 i Köpenhamn av Björn Bjarnarson (1853–1918) som då just tagit juristexamen vid Köpenhamns universitet.

Harpa Þórsdóttir är direktör på Islands konstmuseum.

Björn Bjarnarson gav i Köpenhamn ut den lilla tidskriften *Heimdallur* på isländska, och i en essä i 1884 års julinummer uppmärksammar han sina landsmän på vikten av rymliga museer av hög klass där nöje förenas med folkbildning för att gynna nationens fortsatta utveckling. Nationalmuseet (Þjóðminjasafnið), eller Fornminnesmuseet (Fornminjasafnið) som det då hette, hade grundats 1863, alltså ca. 20 år tidigare, och när Björns essä skrevs var Stiftsbiblioteket (Stiftsbókasafnið) i drift (1818)¹ och Landsarkivet (Landskjalasafnið) var nyöppnat (1882)².

Det borde ligga alla islänningar varmt om hjärtat att våra museer ska bli fler och större, ty det är en heder för landet att ha många och aktningvärda museer och dessutom mycket gagnarikt. Museer är inte bara ägnade att roa, utan de är nödvändiga, och helt omistliga om vetenskapen och de sköna konsterna ska kunna blomstra...ty även de besökare som kommer för nöjes skull kan utan ansträngning tillgodogöra sig något, och hos många kan väckas en önskan att lära sig mera.

Björn Bjarnarson, 1884: ”Våra museer”
Heimdallur, nr 7, s. 110

En liten notis om grundandet av oljemålningssamlingen som Björn kallade den, publicerades kort därefter, den 16 oktober, i *Politiken*:

Cand. Jur. Björn Bjarnarson har sat sig i Spidsen for Oprettelsen af en Malerisamling paa Island, og har af forskellige Kunstnere faaet Løfte om gratis Bidrag af 14 Malerier og 1 Billedhuggerarbejde, medens herboende Islændere vil bekoste Rammerne. Blandt de Kunstnere, der har lovet Bidrag, kan nævnes Bache, Aagaard, Exner, Krøyer, Th. Niss, Vildenrath, Carl Lund, Blache og Locher. Indsamlingen sendes til Foraaret til Island og vil faa Plads i Altingsbygningen. Den skal være Islands Ejendom og tænkes forøget ved aarlige Tilskud fra den islandske Landkasse. Island har hidtil været omtrent blottet for Kunstværker, og en saadan Samling vil uden Tvivl Gøre stor Gavn ved at vække Folks Skønhedssans.

Íslands konstmuseum – ursprungligen ett kylhus í Reykjavíks hjárta, kallað Herðubreið í líkhet með ett av Íslands mest storslagna fjáll, byggt 1916, ritat av Íslands første riksarkitekt, Guðjón Samúelsson. 1988 togs huset jámte ett annex í bruk av Íslands konstmuseum. Det inrymmer nu verksamhetens huvudcentrum. Skulpturen Vikingur av bildhuggeren Sigurjón Ólafsson stár placerad på framsíðan.

Foto: Sigurður Gunnarsson©Listasafn Íslands.

Björn var en eldsjäl på många sätt och mycket intresserad av kulturfrågor, vilket så tydligt framgår av hans essä i *Heimdallur*. Indirekt medverkade han också till upprättandet av ett annat museum, eftersom han var en av initiativtagarna till Isländska naturvetenskapliga föreningen (Hið íslenska náttúrufræðifélag) (1887) vars syfte var att etablera ett isländskt naturhistoriskt museum.³ Vistelsen i Danmark öppnade hans ögon för vikten av den samhällsbärande grund kultur- och bildningsinstitutioner utgör.

De följande åren samlades det på olika sätt in många verk till den isländska nationen. Symboliskt för vikten av den insamling Björn företog är att islänningarnas kung Kristian IX och kronprinsessan Lovisa skänkte fyra konstverk. Dessa verk har nu de första numren i samlingen.⁴ Grunddonationen till Listasafn Íslands anses utgöras av 74 målningar och två skulpturer plus ett antal grafiska verk, eftersom man räknar in alla verk som inkom till museet fram till sekelskiftet 1900.⁵ De allra flesta verken är av danska konstnärer och ett antal norska, men svenska, tyska, österrikiska och brittiska konstnärer finns också representerade.⁶ Grunddonationen är ett särskilt storartat vittnesbörd om välviljan hos de konstnärer som besvarade Björns vädjan och om den osvikligt passionerade idealism som så tydligt präglar museimänniskor på Island. Konstmuseets historia har ända

till dags dato kännetecknats av ett oförtrutet arbete. Många människor har inte sällan bidragit med omätliga insatser – alla föreståndares kamp för lokalerna inte att förglömma. I synnerhet har det gällt större utställningstyper och lokaler för magasinering, vilket fortfarande är en mycket angelägen fråga.⁷

När Islands konstmuseum grundades under senare delen av 1800-talet fanns inget som hette konstliv i landet. Island var ett bondesamhälle och vid kusterna växte små byar och köpingar fram, som baser för fiskeriverksamheten. Reykjavík var en tätort av blygsam storlek och hade med omnejd ett invånarantal om ca. 7.000. Förutsättningar för ett levande konstliv saknades. Det var tack vare Björns idealism och strävsamhet som denna grund för ett konstliv lades. De första decennierna visades konstverk från grunddonationen på olika ställen, bland annat hängde många av dem i Alltingshuset. Framför detta, på Austurvöllur, stod landets enda staty, Thorvaldsens självporträtt, som Köpenhamns stad gav Reykjavík med anledning av 1.000-årsjubileet för Islands bosättning 1874. I Alltingshuset kunde allmänheten bese verken på olika helgdagar och man vet att några av landets första konstnärer drabbades av plötsliga kreativa ingivelser när de såg de utländska verken av vilka en del föreställde isländska landskap. Dessa och några följande generationers konstnärer skulle sedan komma att resa till Danmark för att studera konst vid Det Kongelige Danske Kunstakademi i Köpenhamn. Det var den traditionella vägen till högre konstutbildning på den tiden, och därifrån reste man sedan hem till Island för att medverka till att bygga upp ett konstliv i landet med konstdiskussioner, artiklar i pressen, utställningar och föreningsverksamhet.

Regelbunden utställningsverksamhet och nya lokaler

Man brukar ange sekelskiftet 1900 som början på det isländska konstlivet. Då höll konstnären Þórarinn B. Þorláksson sin första separatutställning i Reykjavík. Därefter började andra konstnärer att hålla separatutställningar och det nybildade Listvinafélag Íslands (Sällskapet för Islands konstvänner) tog itu med att förbereda en stor utställning med verk av isländska konstnärer 1918, med sällskapetets ändamål som ledstjärna: att öka kunskapen om och intresset för konst. Man samlade ihop 90 verk av 15 samtida konstnärer av båda könen till denna utställning.⁸ Denna viktiga händelse i den isländska konstens historia ger oss en utmärkt bild av hur konstlivet frodades under seklets första decennier i Reykjavík där konstnärer uppmanades att skicka in sina bästa verk till den jury som gjorde urvalet. Några av dessa verk finns nu i museets ägo, och 1915 inköptes de första isländska verken till museet med medel ur statskassan. Det var målningar av de främsta pionjärerna i isländsk konsthistoria; två verk av Ásgrímur Jónsson, två av Þórarinn B. Þorláksson och ett av Jóhannes S. Kjarval⁹, men det allra första isländska verket i museets egen samling var bildhuggaren Einar Jónssons berömda skulptur *Útlagar* som museet fick till skänks 1902.

Det tog lång tid från det att Islands konstmuseum grundades tills att en egentlig utställningsverksamhet började. Museet hade ingen egen byggnad och heller inte tillgång till några hyrda lokaler. De verk som samlades in i början av 1900-talet prydde många väggar i offentliga byggnader. När den isländska republiken bildades 1944 skedde dock en förändring till det bättre. Det isländska folket gav sig självt en födelsedagspresent i form av museibygnaden vid Suðurgata i Reykjavík där numera Nationalmuseum håller till. När byggnaden invigdes 1950 avdelades övre våningen för konstmuseets verksamhet. Sedan började arbetet med att förteckna museets samlingar och leta rätt på de verk som hängde här och där i de olika offentliga lokalerna i landet, och därefter startade en regelbunden utställningsverksamhet med ett varierat utbud av specialutställningar med verk av isländska och utländska konstnärer såväl historiska som samtida, samt också förstås verk ur den egna samlingen. Allt i enlighet med den roll alla nationella konstmuseer har. I denna byggnad delade museet bostad med Nationalmuseum tills man äntligen fick egna lokaler nära Tjörnin efter en lång kamp. Byggnaden invigdes formellt 1988.

Ursprungligen var denna byggnad ett kylhus i två våningar. Den är gjuten i betong och ritades av Guðjón Samúelsson, Islands förste riksarkitekt. Huset restes 1916 och ingår i den ståtliga gatubilden längs Fríkirkjuvegur i hjärtat av Reykjavík, och reflekteras vackert i Tjörnin under vindstilla dagar. Huset

Islands konstmuseum ordnar regelbundet nya utställningar, men de små lokalerna hämmar utställningsmöjligheterna och en mycket begränsad del av samlingarna kan visas vid varje tillfälle. Grunddonationen har visats några gånger, första gången i sin helhet 1994 vid museets 110-årsjubileum. "Ganymedes" av Bertel Thorvaldsen syns i förgrunden, statyn var en gåva från Johan Hansen, generalkonsul i Köpenhamn 1927. Foto: Islands konstmuseum.

nyttjades som kylhus i några decennier, isstycken togs upp i Tjörnin och drogs in i lokalerna av hästar. Isen kylde den fisk som skulle exporteras. Långt senare inhyste huset en populär nöjeslokal, Glaumbær, som 68-generationen frekventerade tills det brann ner 1971. Många islänningar minns glada dagar i Glaumbær och har därför goda minnen förknippade med byggnaden.

I den del av museet som vetter mot Tjörnin inryms två stora utställningslokaler, men bakom det gamla huset expanderade man inför inflyttningen på 80-talet med ett annex ritat av den dåvarande riksarkitekten Garðar Halldórsson. I den nya delen av komplexet finns även där två rymliga utställningslokaler jämte ett magasin. En öppen konstruktion av stål och glas med ljusa marmorgolv binder samman de två huskropparna. Museets entré ligger i denna sammanbindande del, och det finns också en liten museishop och ett kafé på övervåningen, vilket var en nymodighet på ett isländskt museum på 80-talet, och kaféet blev snabbt mycket populärt bland museibesökarna. Byggnaden gör ett storslaget intryck, även om det snart visade sig att det inte hade skadat med ännu större lokaler, och museets magasin fylldes raskt. Under de senaste decennierna har isländska staten då och då förvärvat ytterligare lokaler för att museet ska ha möjlighet att utvidga sina utrymmen, eftersom man måste kunna visa sina samlingar, dels den isländska konsthistorien med en permanent utställning, dels hålla olika tillfälliga utställningar.

Det nationella konstmuseets välgörare

Det har nu gått 136 år sedan Islands nationella konstmuseum grundades och verksamheten har utvecklats och växt i takt med museers allmänna utveckling. Islands konstmuseum har blivit huvudmuseum för konsten enligt nya lagar som trädde i kraft 2013. De två andra huvudmuseerna är Nationalmuseum och Naturhistoriska museet. Nu äger konstmuseet ca. 13.500 konstverk och sedan länge har man vinnlagt sig om att etablera ett antal samlingar som är representativa för olika epoker inom den isländska konsten. Museet omfattar all slags konst, inte bara den mer traditionella, och samlingen kan sägas vara välbalanserad, även om brister alltid går att finna. Konstmuseet har alltså byggt upp en helt unik samling, och inkomster från verksamheten är öronmärkta för regelbundna förvärv som museets inköpsnämnd har hand om. Denna lagbundna roll ger Islands konstmuseum en särställning bland de isländska konstmuseerna. I det sammanhanget ska man heller inte glömma olika välgörare genom tiderna.

Bland konstnärer och konstälskare under museets tidiga år fanns ett antal viktiga välgörare. Många testamenterade både pengar och egendom så att museet skulle kunna förvärva egna lokaler, vilket alltså blev verklighet på 1980-talet. Framstående verk ur den isländska konsthistorien har donerats till museet och konstnärerna Ásgrímur Jónsson, Jóhannes S. Kjarval, Jón

Stefánsson, Finnur Jónsson och Gunnlaugur Scheving testamenterade egendom eller betalade på andra sätt för museets uppbyggande under en tid som var mycket viktig i museets historia. Skaran av välgörare har sedan växt och museet får regelbundet motta donationer från när och fjärran.

Íslands konstmuseum ansvarar också för två andra museer i Reykjavík. Ásgrímur Jónsson, som var den förste isländske konstnären som helt försörjde sig på sin konst, testamenterade all sin egendom samt bostad och ateljé till den isländska nationen när han gick bort 1958 med villkoret att överlämnandet först skulle ske när konstmuseet fått egna lokaler, vilket var när det flyttade in i huset vid Tjörnin 30 år senare. Ásgrímurs ateljé och enkla hem ligger på gångavstånd från konstmuseet. Ásgrímur lämnade efter sig ett omfattande livsverk som bara till dels blivit utforskat. Bildhuggaren Sigurjón Ólafsson bodde länge i Danmark och deltog aktivt i det danska konstlivet. Hans änka, Birgitta Spur, skänkte 2012 den samling som hon och Sigurjóns släkt grundade 1986 och tillägnade konstnären. Samlingen finns på ett fridlyst historiskt område på Laugarnestangi vid Sundin i Reykjavík, och lokaliteternas kärna utgörs av den ateljé Sigurjón hade där.

Museisamlingar som inbjuder till forskning

Det kan tveklöst konstateras att museets samlingar inte enbart utgör grunden för den dagliga verksamheten med projekt som på olika sätt har att göra med förvaring och bevarande, utbildning och varierade utställningar jämte ett mångfasetterat aktivitetsprogram. Samlingarna och det omfattande källmaterial konstmuseet förfogar över utgör också i sig en sammanhållen skildring av en alstringskraftig konstnärlig tillblivelsehistoria. Därutöver är utlåning av konstverk till andra museer en viktig del av utställningsverksamheten på många andra platser. Íslands konstmuseum är dessutom en av de största utgivarna av konstlitteratur i landet och har i många årtionden publicerat vackra och välgjorda böcker om isländsk konst på isländska och engelska, ofta i samband med utställningar. 2011 utkom *Íslensk listasaga* (Isländsk konsthistoria) i fem volymer, en viktig källskrift om den isländska konstens utveckling från slutet av 1800-talet fram till 2000-talets första år. I detta mycket gedigna och omfattande verk skildras konstens historia. Ett stort antal författare har i detta verk för sin forskning använt sig av konstmuseets samlingar för att kasta ljus på olika epoker i den isländska konsthistorien.

Men hur ser den då ut, den isländska konsten vid olika tider, som konstmuseet strävar efter att visa? Har den isländska konsten något speciellt särdrag eller någon särställning? Det är en vanlig fråga som ofta ställts till isländska konstvetare på senare tid när allt fler ögon riktas mot Island och strömmarna av turister växt så påtagligt.

Katrín Sigurðardóttir, High Plane VI, 2001–2007, LÍ 6981. En stor-slagen installation i museets ägo. Kunde ses från januari 2020 till januari 2021. Foto: Sigurður Gunnarsson ©Listasafn Íslands.

Ragnar Kjartansson, Kolonisering, 2003, still-bild från video. Listasafn Íslands, LÍ 9298.

Man kan inte hävda att det isländska konstnärliga skapandet har utvecklats i isolering, tvärtom har isländska konstnärer träget skaffat sig utbildning utomlands och parallellt med det har å andra sidan en stark konstutbildning byggts upp på Island, vilket har försäkrat det isländska konstlivet om en konstant tillväxt av isländska konstnärer. Strömningar och trender i den västerländska konsten utgör ett naturligt inslag i den isländska konsthistorien och de isländska konstnärernas prestationer är tillkomna inom dess ramar. Visserligen är det fortfarande vanligt att islänningar gärna vidareutbildar sig utomlands, precis som förr i tiden. Numera är det dock möjligt att få en bred utbildning vid Islands konsthögskola, med akademiska examina på högsta nivå. Incitamentet att studera utomlands är därför inte lika stort.

Uppbyggðingdett av konstmuseets samlingar löper i det närmaste parallellt med det isländska konstlivets början, och detta är ett värdigt ämne för ytterligare forskning, till exempel utifrån olika perspektiv som öppnats upp på sistone; genusforskning, kolonialism, små önationers kulturer, globalisering och immigration, för att bara nämna några. Ett av de viktigaste projekten som det nu arbetas med på museet är att göra verkförteckningen tillgänglig på nätet. I kölvattnet av ett viktigt avtal som museet slöt med Myndstef, föreningen för bildkonstnärers upphovsrätt, om publicering av upphovsrättsskyddade fotografier, arbetar nu museets experter intensivt med att gå igenom förteckningar och ta högkvalitativa foton, så att islänningarnas konsthistoria, i museets vårdande händer, kan visas för världen på nätsidan Sarpur.is.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

Noter

1. Idag Nationalbiblioteket – Universitetsbiblioteket (Landsbókasafn – Háskólabókasafn).
2. Idag Islands riksarkiv (Þjóðskjalasafn Íslands).
3. Björn var också en av grundarna av den danska veckotidningen *Hjemmet* som då hette *Vort hjem*.
4. Lí 1 Frederik Theodor Kloss, Tyskland/Danmark (1802–1876) *Geitá og omegn*, 1871; Lí 2 Christian Andreas Schleisner, Danmark (1810–1882) *Jægere i Tyrol*, 1874; Lí 3 Gotthard Werner, Sverige (1837–1903) *Soldater i katedralen i Siena*, 1874; Lí 4 Johan Christoffer Boklund, Sverige (1817–1880) *Hemmadottern*, 1850.
5. Bera Nordal 1994 s. 10.
6. Museets grunddonation kan ses på Sarpur.is, på länken: <https://sarpur.is/Syning.aspx?ID=339>.
7. Se denna utmärkte sammanfattning: Halldór Björn Runólfsson: ”Inngangur” *130 verk úr safneign Listasafn Íslands*, Reykjavík, 2019, s. 9–19.
8. Konstnärer som var representerade: Ásgrímur Jónsson, Einar Jónsson, Emil Thoroddsen, Emile Walters, Eyjólfur Jónsson, Guðmundur Thorsteinsson (al. Muggur), Jóhannes S. Kjarval, Jón Helgason, Jón Þorleifsson, Júlíana Sveinsdóttir, Kristín Jónsdóttir, Nína Sæmundsson, Ólafur Túbals, Ríkarður Jónsson, Þórarinn B. Þorláksson.
9. Lí 76–80.

Litteratur

- Bera Nordal, *Stofngjöf Listasafns Íslands Afmælisýning*, Reykjavík, 1994.
- Confronting Nature, Icelandic Art of the 20th Century* [Corcoran Gallery of Art, Washington D.C., Oct.13–Nov.26], Ólafur Kvaran, Karla Kristjánsdóttir (ed.), Reykjavík, 2001.
- Íslensk listasaga: frá síðari hluta 19. aldar til upphafs 21. aldar*, Ólafur Kvaran (ed.), Reykjavík, 2011.
- Björn Bjarnarson, 1884: „Söfn vor“, *Heimdallur*, 7. tbl., Kaupmannahöfn, bls. 110–111.
- Selma Jónsdóttir, *Listasafn Íslands 1884–1984*, Reykjavík, 1985.
- 130 Works from the Collection of the National Gallery of Iceland*, Halldór Björn Runólfsson, Dagný Heiðdal, Steinar Björn Erluson et. al., Reykjavík, 2019.

MARIANNE NORDENLÖW

AXEL TÖRNEMAN

– Ett färgstarkt och expressivt konstnärskap

Den svenske konstnären Axel Törneman (1880–1925) har blivit dubbelt aktuell under våren 2021. Dels har den allra första biografien om honom utkommit, skriven av Anita Theorell, dels har en stor utställning med hans verk visats på Thielska Galleriet på Djurgården i Stockholm. Törnemans konstnärskap har setts som motsägelsefullt och svårt att ringa in, då han ständigt sökte nya uttryck. Det svårfångade kan ha bidragit till att hans konst har hamnat i skymundan, trots att han i början av förra seklet sågs som en portalfigur för den moderna svenska konsten.

Marianne Nordenlöw är journalist, fil.kand. i konstvetenskap och MFA i grafisk design från Konstfack.

Axel Törneman hade en kort men intensiv konstnärskarriär, från studieåren i Sverige, Tyskland och Frankrike omkring sekelskiftet 1900 till sin alltför tidiga död, annandag jul 1925. Han tog intryck från många håll – tysk jugend och expressionism, italiensk ungrenässans och futurism, Gauguin, van Gogh och Munch – omsatte dessa impulser och gjorde dem till sina, för att sedan gå vidare. Han var snabb och ivrig att ständigt utforska nya konstnärliga möjligheter.

Även om Törnemans konstnärskap har ansetts svårt att inordna i någon kategori, karaktäriseras det genomgående av starka kontraster, intensiva färger och kraftfullt linjespel. Motiven är ofta människor, enskilda porträtt eller flera individer i grupp, om det så handlar om timmerflottare i Värmland, bönder i Bretagne eller kokotter i Paris. När landskap ingår i motivet ser de ofta ut att uppgå i bildens mänskliga känslöstämningar, liksom hos van Gogh eller Munch. Många av Törnemans målningar är i stort format och det är inte förvånande att han kom att ägna sig mycket åt monumentalmåleri.

Den produktive konstnären hade en bred palett, både bokstavligt och bildligt, vilket vårens utställning på Thielska Galleriet, *Axel Törneman. Bohemliv och modernitet*, åskådliggör. Den omfattar hela 78 verk, utöver målningar även teckningar, karikatyrer, bokomslag, förlagor till frimärken och till och med glas. Ett bildspel skildrar det som inte går att ta in på galleri, de stora freskerna i bland annat Riksdagshuset och Stockholms stadshus.

Det är den största utställningen av Törnemans verk sedan den retrospektiv som ägde rum på Liljevalchs konsthall 1967. Senast hans arbete visades i större omfattning var på Millesgården 1990. Den nu aktuella utställningen presenteras

Ovan: Axel Törneman med hustrun, sångerskan Gudrun Törneman (f. Høyer-Ellefsen) och sonen Algot, ca 1915. Ur *Signe och Yngve Törnemans familjealbum*. Insamlade av Magnus Karlsson.

Nedan: Självporträtt, ca 1920, olja på duk, 73 x 57 cm. Foto: Thielska Galleriet.

i den lättillgängliga, väl illustrerade katalogen, med utställningscuratorn Adam Korpskog och museichefen Åsa Cavalli-Björkman som redaktörer.

Samtidigt har den första biografien om konstnären utkommit, *Axel Törneman, 1880–1925: Pionjär i brytningstid*, ett gediget, rikt illustrerat verk, riktat till en bred publik. Författaren Anita Theorell och bildredaktören Bengt Wanselius har gjort ett mycket omfattande arbete. Theorell, fil. dr i konstvetenskap, har ständigt återkommit till Törneman alltsedan hon som student fick tillfälle att medverka vid katalogiseringen av konstnärens kvarlåtenskap, ett arbete som leddes av konsthistorikern Jan Svanberg. Efter Törnemans död hade hans älskade hustru Gudrun bott kvar i ateljén på Katarinavägen i Stockholm – och låtit allt stå orört. På 1960-talet hade även Gudrun avlidit och huset skulle rivras för att ge plats åt ett nytt kontorshus. Ateljén framstår i Theorells beskrivning som en veritabel tidskapsel, fylld av målningar, skisser, brev och dagböcker – en guldgruva för konsthistoriker. ”Jag blev totalt hänförd”, skriver hon, och i nutid att ”efter många års bekantskap med ett konstnärskap infinner sig en känsla av närhet”. Jag noterar att författaren boken igenom kallar konstnären vid förnamn, ”Axel”, inte ”Törneman”. Hon känner honom.

Theorell ser att ett skäl till att Törneman har blivit bortglömd kan vara att mycket av hans konst fanns kvar i ateljén. Den visades endast vid mindre, privata visningar och var inte tillgänglig för allmänheten.

Hur det började – barndom och bakgrund

Axel Törneman föddes 1880 och växte upp i gruvsamhället Persberg i Värmland, där fadern var överingenjör vid en sprängämnesfabrik. Axel och hans tre syskon verkar ha fått en trygg och kärleksfull uppväxt. Sonen hade livet igenom en god och för tiden ovanligt öppen kontakt med sina föräldrar, vilket alla hans brev och teckningar hem till dem vittnar om. Brevväxlingen började tidigt, eftersom syskonen Törneman redan i tioårsåldern sattes i skola i Stockholm och inkvarterades hos släktingar där.

Till Törnemans släkthistoria hör att hans farmors mor, Gustava Björklund, krögare och känd kokboks författare, fick två döttrar utom äktenskapet. De gick under efternamnet Carlsson och det finns teorier om att barnens far var kung Karl XIV Johan. Sigge Bergström, ungdomsvän till Törneman, såg likheter mellan vännen och den gamle monarken. Bergström sökte och fann goda grunder till att teorin stämde, ett spår som författaren Per Erik Wahlund senare ledde i bevis i sin biografi om mamsell Björklund. Till bevisen hör regelbundna utbetalningar från hovet till döttrarna.

Konstnärlig bildningsväg – ut i världen

Tjugo år gammal ger sig Törneman ut på sin konstnärliga bildningsbana, som kommer att bli ganska krokig. Han börjar på konstskolan Valand i Göteborg för Carl Wilhelmson, som han får god kontakt med. Denne lär ut kontrasten mellan kalla och varma färgtoner och den pointillism som han själv lärt i Paris på 1890-talet. Att lägga på färgen i små punkter eller streck i rena kulörer, som blandar sig optiskt i betraktarens ögon, är något som Törneman kommer att använda sig av, till exempel i genombrottsverket *Bretagnare II*. Wilhelmsons skildringar av ”vanliga”, arbetande människor och i stora format påverkar säkert Törnemans måleri. Här får han också sina första konstnärsvänner, bland dem Tora Vega Holmström och den dansk-svenske skulptören Gerhard Henning.

Men Törneman stannar bara några månader på Valand. 1901 reser han till Tyskland, först till München där han tillägnar sig den ”nya linjevetenskapen”, ungdomstilens böljande formspråk. Han går på flera konstskolor, lever caféliv och läser satirtidskriften *Simplicissimus*, som skulle influera honom som karykatyrtecknare.

Hans nästa anhalt är Dachau, då en liten stillsam by, där en konstnärskoloni har skapats. De skandinaviska eleverna samlas kring konstnären Adolf Hölzel, som är en informell lärare, vilket säkert passar den egensinnige och

Bretagnare II, olja på duk, 1905, Moderna museet. Foto: Thielska Galleriet.

självständige Törneman väl. Härifrån tar han med sig friluftsmåleri, föreställningar om den besjälade naturen, andlighet, symbolism och sagomystik. Han får en vän för livet i Ernst Norlind, konstnär och sedermera författare.

Året därpå, 1902, reser Törneman till Paris och hamnar i Montparnasse, där de flesta i den väl sammansvetsade skandinaviska konstnärskolonin bor. Här finns den svenske skulptören Carl Eldh och norrmännen Edvard Diriks, Frits Thaulow och paret Oda och Christian Krohg. Den senare är hövdingen och undervisar på Académie Colarossi, där merparten av nordborna studerar. Men Törneman går som alltid sin egen väg och skriver in sig på Atélier Moderne och Académie Julian, där han är den ende svensken. Även här följer han undervisningen sporadiskt, men studerar lika mycket på museer eller målar på egen hand.

Från att ha studerat linjen i Tyskland är det i Frankrike färgen som fångar Törnemans intresse och han skriver entusiastiskt hem: "Valörer! Valörer!" Han anmäler sig till Independenternas salon och debuterar där samma år.

För att dryga ut sin skrala kassa börjar han leverera skämtteckningar hem till tidningen *Söndags-Nisse* och även till en fransk tidning. Att teckna karikatyrer, illustrationer och bokomslag för brödfödan kommer han att fortsätta med.

Han verkar ständigt slitits mellan det sociala livet och längtan efter att helt få gå upp i sitt måleri. Om somrarna lämnar konstnärerna Paris för Bretagne eller Normandie, och så gör även Törneman. Sommaren 1904 tillbringar han i Coudeville i Normandie, där det uppstår något av en skandinavisk konstnärskoloni. Flera konstnärer ansluter, bland dem vännen från Valand, Gerhard Henning, Ivar Arosenius och den dansk-svenske målaren Ole Kruse.

Nattcafé II, 1906, olja på duk, 179 x 200 cm. Foto: Thielska Galleriet.

Dit kommer också den norska operasångerskan Gudrun Høyer-Ellefsen, lik en preraphaelitisk prinsessa och omsvärmad av alla män. Efter många uppslitande turer kommer så småningom Törneman att bli den utvalde.

Kanske är det förälskelsen som ger honom energi, för hans kreativitet blommar upp. Sommaren 1905 verkar särskilt inspirerad och lyckosam. Han tillbringar den i Bretagne, i en liten by där det inte finns en enda skandinav. Här målar han de två versionerna av *Bretagnare*, som på ett monumentalt och i mina ögon samtidigt ömsint sätt skildrar en grupp människor ur den slitna, fattiga landsbygdsbefolkningen. Det fanns franska kritiker som menade att han karikerade de avbildade, men det var knappast hans avsikt. *Bretagnare II* – den ljusa versionen, målad med täta, smala färgstreck – antas till Höstsalongen i Paris samma år och blir Törnemans internationella genombrott.

Redan på landet i Bretagne får han idén att måla ”hela det njutningsrika fjäriilsfladdrande franska livet”, i ett diametralt annorlunda motiv, *Nattcafé*, som visar Paris dekadenta nattliv på Café du Rat Mort (Döda rättans café). Även det målar han i två versioner, av vilka *Nattcafé II* antas till Höstsalongen året efter, 1906. Målningen gör sensation och innebär Törnemans genombrott i Sverige när han nu flyttar hem. Den inflytelserike bankiren Ernest Thiel köper in verket, vilket betyder mycket för konstnärens karriär.

På den nu aktuella utställningen har *Nattcafé II* och några verk till av Törneman modigt hängt bland Edvard Munchs i den permanenta samlingen. Törneman känner starkt släktskap med den äldre konstnärens måleri, som Gudrun Høyer-Ellefsen sänder honom ett häfte reproduktioner av.

Hemma igen – monumentalmåleriet tar över

Gudrun och Axel Törneman gifter sig i Kristiania 1908 och sonen Algot föds året därpå. Hustrun och sonen hör, liksom självporträtten, till Törnemans mest frekventa motiv. De är båda med på helfigursporträttet *Fågel blå* från 1916, ett fint exempel på hur konstnären spelar varma toner mot kalla. I folksagan är fågel blå en förtrollad prins som i hemlighet besöker prinsessan. Symboliserar fågeln i bur konstnären själv?

Tillbaka i Sverige tar Törnemans bana oväntat en ny riktning som kommer att prägla hans liv och konst, när han för Wermlandsbanken i Karlstad får sitt

första uppdrag inom monumentalmåleri. Det skulle följas av flera, och av stor dignitet, bland dem Riksdagshuset, nuvarande Östra Reals gymnasium i Stockholm, Kungliga Tekniska Högskolan och Stockholms stadshus.

Historien om Riksdagshuset skulle följa Törneman livet ut. Han skickar anonymt in ett bidrag till den tävling om utsmyckning av Riksdagens plenisar som utlyses 1907 och han blir oväntat en av favoriterna. Uppdraget ser faktiskt ut att bli hans, men turerna kring det skulle bli många, komplicerade och kantade av intriger. Konstakademien går emot att en ung konstnär, oprövad som muralmålare, ska få uppdraget och trots att Törneman får stöd, inte minst av tävlingsjuryns prins Eugen, läggs uppdraget ned. Men vid regeringsskiftet 1912 blåser nya vindar och projektet tas upp igen. En intensiv pressdebatt blossar dock upp, där bland

Fågel blå, porträtt av konstnärens hustru och son, 1916, olja på duk, 210 x 92 cm.

Foto: Patric Evinger/Åmells konsthandel.

*Engelbrekt vid Arboga riksdag, 1913–14, fresk i Riksdagshuset, Stockholm.
Foto: Anders Löwdin/Sveriges riksdag.*

annat den ännu yngre – och hungrige – målaren Isaac Grünewald underkänner Törneman som konstnär, men denne biter tillbaka. Till slut får Törneman börja arbetet, men det kommer att kräva många skisser och omarbetningar. Omkring årsskiftet 1913–14 står de tre målningarna *Vårdkasar*, *Engelbrekt vid Arboga riksdag* och *Torgny Lagman inför Olof Skötkonung* klara. Mottagandet är i huvudsak positivt, men där finns också invändningar. Konstkritikern August Brunius, som brukar berömma Törneman, anser att målningarna är för strama, jämfört med de livfulla skisserna. Kritikern tillägger lakoniskt: ”... kan glädjen (över uppdraget) inte ha varit så alldeles oblandad i detta fall. Målningarna bära delvis märke av möda och bekymmer”.

Jag kan inte annat än instämma med Brunius. Riksdagsmålningarna ter sig relativt stela vid sidan av det dynamiska måleri Törneman brukar åstadkomma. Men det hade kunnat se annorlunda och friare ut. 1914 målar han till exempel utställningens *Timmerflottare*, med arbetare i expressiv och färgstark kamp mot elementen, troligen som förlaga till en av de kommande freskerna. Det finns nämligen fem väggfält till att måla, och på Riksdagens begäran börjar Törneman skissa även för dem – men första världskriget kommer emellan. 1925 aktualiseras uppdraget dock på nytt och konstnären får återuppta arbetet. Men strax innan jul insjuknar han hastigt i blödande magsår och avlider några dagar därefter.

Uppdraget med freskerna kommer i stället att slutföras, efter Törnemans skisser, av den äldre, rutinerade muralmålaren Georg Pauli.

Epilog – ensamseglare med många vänner

Var det den enorma arbetsbördan som tog ut sin rätt? Alltsedan återkomsten till Sverige hade Törneman delat sin tid mellan monumentalmåleri, illustrationsuppdrag och det fria måleriet. Under perioden hade han samlat sig till tre separatutställningar. Redan 1916 hade han blivit inlagd för blödande magsår och han plågades periodvis av ”vargarna i källaren”, depressioner.

Vid sin bortgång var Törneman en känd konstnär, kondoleanser strömmade in och tidningarna fylldes av hedersbetygelser. Nationalmuseums Erik Wettergren menade: ”Det blir ett stort tomrum efter Axel i den svenska konsten, där han var en ensam man med vidd mellan vingspetsarna, och i vänkretsen, där han var en så egendomligt fångslande framtoning av styrka och utsökt sirlighet.”

Törneman beskrivs ofta som en ensamseglare i konstvärlden, men det tål att betonas att han inte var ensam i världen, som människa. Det framgår av både utställningen och biografien att han var ”en ensamvarg med stor talang för det sociala”, med Theorells ord. Det var som konstnär han hade valt att stå utanför grupperingar. Han umgicks i inflytelserika kretsar, där förläggaren Tor Bonnier, stadshusarkitekten Ragnar Östberg och politikern Yngve Larsson hörde till vännerna. Törneman hade stöd av både Ernest Thiel och prins Eugen. Men, som många röster i biografien säger, hörde han till en mellangeneration konstnärer, klämd mellan de äldre inom Konstnärsförbundet och de yngre, som Matisse-eleverna.

Det hade varit spännande att se vilka konstnärliga vägar Törneman hade tagit, om han hade fått leva längre. Men – den rika produktion han hann åstadkomma är väl värd att lära känna närmare och det är glädjande att den nu lyfts fram för en ny och större publik.

Litteratur

Korpskog, Adam och Cavalli-Björkman, Åsa (red.). *Axel Törneman. Bohemliv och modernitet*. Thielska Galleriets utställningskatalog nr 2021:1, Stockholm 2021.

Söderlund, Göran (red.). *Axel Törneman*. Millesgårdens utställningskatalog nr 24, Lidingö 1990.

Theorell, Anita och Wanselius, Bengt (bildred.). *Axel Törneman, 1880–1925, Pionjär i brytningstid*. Bokförlaget Stolpe, Stockholm 2021.

Theorell, Anita. *Studier kring Axel Törnemans Riksdagshusmålningar*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet, Stockholm 1973.

Wahlund, Per Erik. *Demoiselle – Kokboksutgivarskan och restauratrisen Gustava Björklunds liv och verksamhet*. Appelloffts bokhandel, Kalmar, 1991.

NT-INTERVJUN

ROMANEN ÄR EN VÄRLD MED MÅNGA BERÄTTELSER

Samtal med Nordiska rådets litteraturpristagare 2020 Monika Fagerholm

Foto: Niklas Sandström

Monika Fagerholm

Finlandssvenska författaren Monika Fagerholm har sedan debuten 1987 skrivit flera kritikerrosade romaner som fått god spridning och därmed också inkasserat mängder av priser, senast Nordiska rådets litteraturpris 2020. Nordiska skrivarkursen och debutantseminariet på Biskops Arnö har haft stor betydelse för hennes utveckling till etablerad och erkänd författare.

Föreningarna Nordens Förbunds förbundssekreterare Henrik Wilén har samtalat med Monika Fagerholm, som nyligen fyllt 60 år.

Monika Fagerholms senaste roman *Vem dödade bambi?* som renderade henne Nordiska rådets litteraturpris 2020, träffar mitt i tidsandan och ger ytterligare bränsstoff till MeToo-debatten som rasar vidare. I prisjuryns motivering konstateras

bland annat att ”Fagerholm drivs av ett raseri mot det nyliberalistiskt präglade patriarkaliska samhället, dess ytlighet, självcentrering, narcissism och brist på kommunikation och värme.”

Boken bjuder onekligen på en speciell läsupplevelse. Ämnet är gruvligt, fyra unga mäns gruppvåldtäkt på en ung kvinna och hur ”episoden” bearbetas av de inblandade och närmiljön. Fagerholm använder sig dels av ungdomens snabba kommunikation och moderna kanaler varvat med inskrivningar i marginalen, parenteser och upprepningar. Dels väver hon in tung litteratur, till exempel Simone Weil. Det är intensivt, texten kommer hudlöst nära och går in i läsaren. Musiken spelar en väsentlig roll i berättelsen.

Tystnaden och det outtalade, det som folk vill tiga ihjäl eller förminska är ett centralt tema i Fagerholms författarskap och det präglar också *Vem dödade bambi?* (titeln lånad från en låt av punkbandet Sex Pistols).

Bidrag till MeToo-debatten, men inte en anklagelseakt

"Bambi" har av flera kritiker setts som ett tungt bidrag till MeToo-debatten i Norden, inte minst i Danmark där debatten kom igång några år senare än i Sverige. Med boken har du säkert ruckat på tystnadskulturen och med NR-priset har temat fått stor genomslagskraft.

– Jag skrev på *Bambi* i fem år, från cirka 2014. När MeToo kom hösten 2017, var jag långt inne i romanen, men naturligtvis gjorde det skrivandet än mer angeläget. Liksom flera faktiska fall, också ett mord på min hemort, av sexuellt våld. Jeffrey Epstein-fallet har jag följt med sedan första rättegången 2009, och börjat fråga mig till exempel om det bara är i rättssalen de här sakerna ska avhandlas och talas om – vid sidan förstås att de här rättegångarna ofta varit så konstiga och skeva. Varför är det så tyst kring den här typen av våldsbrott, som ändå är ett samhällsproblem i många länder, även i Finland?

– Så jag har tänkt att vi borde hitta något slags språk, något slags språknivå, där vi även i vardagligt liv kan ta oss an de här sakerna, både män och kvinnor. Fortfarande är det mest kvinnor som av någon anledning ska befatta sig med de här sakerna har jag märkt.

– Hur uppstår tystnaden, det som i dag kan kallas nästan för tystnadens kultur, kring den här typen av våld och brott. Och hur kan den brytas? Det var vad jag ville göra i *Bambi*. Teckna en storbild av ett skeende före och framför allt efter en väldigt traumatisk händelse, se hur den här tystnaden blir till och vad den kostar för alla inblandade. Alltsammans utspelar sig i Villastaden, en välmående förstad där det finns mycket resurser, pengar och makt när det gäller. Därför placerade jag handlingen i en sådan miljö, inte som något påstående om att det bara är i sådana här miljöer gruppvåldtäkt och tystnadssystem uppstår, men för att så mycket står på spel och man har mycket att sätta emot det. För att göra en lång historia kort: Det finns ingen vinnare. Såväl offer som drabbade och förövare lider och traumatiseras av den välutförda offentliga förvrängningen. Och för mig var det väldigt viktigt att i den här berättelsen lägga huvudperspektivet på en av förövarna, Gusten, som vill göra rätt och tror att det bara är att gå till polisen och bekänna brottet, till och med framföra bevis. Hela hans värld rasar samman och själv går han sönder på ett vis, tappar fotfästet i hela sin identitet.

Utan att dra alltför långa paralleller kan konstateras att Fagerholms prisroman bildar ett mönster med de två senaste NR-prisvinnarna från Finland, eftersom både Sofi Oksanens roman "Utrensning" (2010) och Kjell Westörs roman "Hägring 38" (2014) handlar om att förtränga gamla hemskheter och hemligheter.

Nordiska rådets litteraturpris en stor överraskning

– Att få Nordiska rådets litteraturpris var en stor överraskning för mig. Det var fjärde gången jag var nominerad och bara det att bli nominerad för ett så fint pris är stort. NR-priset värderar jag lika högt som Svenska Akademiens nordiska pris, det kallas ju “lilla Nobelpriset.” Det höjer självförtroendet ett tag, men så börjar man på någonting nytt. Varje bok är sin egen, och har sitt sätt att bli till. Det måste man komma underfund med när man skriver och börjar från noll.

Mottagandet i Danmark har varit överväldigande och som bäst förbereds en filmatisering av boken.

Monika Fagerholm debuterade 1987 med novellsamlingen *Sham*, som följdes upp tre år senare med en annan novellsamling, *Patricia*, innan hon 1994 gav ut sin första roman *Underbara kvinnor vid vatten*, som blev en succé.

Vad sker med ett ungt författarskap när man träffar rätt och vinner både kritikernas och publikens gunst?

– Det tog tre år för mig att skriva *Underbara kvinnor vid vatten*. För boken fick jag Runebergspriset. Det var stort, det gav mig en författaridentitet, i andras ögon, alltså ett slags öppen bekräftelse. Själv ansåg jag mig vara författare redan med första boken. Jag var ju inte särskilt ung, 33 år, och hade lagt en massa jobb på att försöka göra den här romanen som jag ville ha den. När jag var inne i skrivprocessen var det långtifrån självklart att jag ens skulle bli färdig. Att sedan plötsligt bli prisnominerad var som att kliva ur en enslig garderob till något slags strålkastarljus med massor av människor. Det var en omtumlande känsla.

Du har fått flera pris och utmärkelser för dina romaner. Vad betyder det för en författare och för det fortsatta författarskapet? Litteratur kan, lika lite som annan konst, rangordnas men icke desto mindre bidrar prisen till uppmärksamhet både för litteraturen i allmänhet och den prisbelönta författaren i synnerhet.

– När man skriver är man ensam, bortom alla blickar, också sina egna. För att kunna skriva på allvar måste man kunna glömma bort sig själv och vara intresserad bara av den värld man skriver fram. Författaren som framträder i offentligheten är en alldeles annan person. Ett slags persona som behövs där och då, men inte annars. Mina processer är väldigt långa och när man skriver för sjätte året på en bok vet man inte hur det slutar. Ett pris är en erkänsla som samtidigt ger möjligheter. Man bli inbjuden till evenemang, man träffar kollegor och kommer in i ett sammanhang som man annars inte hade nått, säger Fagerholm.

Biskops Arnös stora betydelse för unga författare

I intervjuer under årens lopp har du nämnt bland annat Kerstin Ekman som en stor inspirationskälla, även Karl Ove Knausgård och inte minst Kristin Omarsdóttir som du nämnde i ditt tacktal till Nordiska rådet. Ser du dig som representant för en nordisk litteraturtradition?

– Jo, på sätt och vis. Vi lever ju i liknande samhällen och det finns en känsla av gemenskap, av att känna igen sig, samtidigt som det också finns ett element av främlingskap mellan de olika länderna. Vi är ju inte lika, våra litteraturer ser inte likadana ut. Det är en enormt fruktbar utgångspunkt för samröre och läsning. Första gången jag deltog i den nordiska skrivskolan på Biskops Arnö kände jag väldigt starkt att det var en litterär nordisk knutpunkt. Där började jag skriva på allvar. Jag hade arbetat med litteratur redan tidigare i Finland, men tack vare den terminslånga skrivkursen på Biskops Arnö hösten 1986 kom jag igång på allvar och skrev min första novellsamling *Sham* där. Den kom ut följande år och på debutantseminariet 1988 blev jag bekant med Kristin, vilket var väldigt betydelsefullt och vi har haft en litterär frändskap sedan dess. Hon är överlägset en av Nordens mest intressanta författare i dag, flerfaldigt prisbelönad och nominerad för NR-priset även hon. Det var oerhört värdefullt att träffa nordiska kollegor, föra viktiga samtal, gräla också, men umgås, ha ett samröre.

– Biskops Arnö är en plats där man på riktigt möts bortom all officiell nordisk retorik. Det är helt avgörande att få träffas fysiskt och utbyta åsikter, kläcka idéer och samarbeten, odla och skärpa synsätt på samhälle, estetik och hur allt det där samverkar. Själv har jag återkommit till Biskops Arnö många gånger under åren, som gästlärare och handledare på författarskolan. Någon gång för länge sedan handledde jag till exempel på författarskolan Sara Stridsberg som var elev där. Så jag har ”hands on” erfarenhet av hur ambitiöst och genomtänkt arbetet på Biskops Arnö är, och hur mycket det betyder för den nordiska litteraturen. Det bara inte kan ersättas med projekt och punktkurser. Ska man ha riktigt djup behövs kontinuitet, säger Fagerholm som är kritisk till att det nordiska stödet till Biskops Arnö ständigt ifrågasätts och minskas.

– Risken är att Biskops Arnö blir mera svenskt än nordiskt i och med att finansieringen blir ensidigare. Verksamheten på Biskops Arnö är och har sedan 1970-talet sannerligen varit nydanande, på alla sätt och vis, inte minst konstnärligt.

När du 2016 fick Svenska Akademiens nordiska pris valde Klas Östergren i sitt gratulationstal att citera dig och säga ”att skriva en roman är ett bra sätt att förstöra en historia.” Vad avsåg du med det?

– En roman är så mycket mer än en eller flera berättelser. Den är ett sammanhang, en helhet, en värld, ett utrymme. Med plats för berättelse, en eller

flera, som på olika sätt talar med varandra. Och i det utrymmet finns också sådant som ton, rytm, stil, som i sig också är av betydelse. Jag tänker att romaner skrivs bland annat för att ställa gängse berättelser under lupp, ifrågasätta, det vill säga att kontexten är allt. Hur världen ser ut, hur den förhåller sig till sin sanning och sin omvärld. I själva verket kan man kanske säga så att varje riktigt bra roman ifrågasätter sin egen tvärsäkra berättelse, genom att bygga en värld kring, en värld av toner och nyans. På så sätt uppstår en spretigare, kanske mindre harmonisk, mer tentativ och tveksam historia, säger Fagerholm, och hänvisar till exempel till Klas Östergrens egen senaste roman "Renegaterna".

– "Renegaterna" ser jag som ett försök att bygga en slags världsbild, ett "var är vi nu och hur hamnade vi här?" Flera sinsemellan väldigt olika berättelser vävs in, vi har Sydafrikaskandalen och händelserna i Svenska Akademien till exempel.

Från generationsroman till barngeni och tragiska berättelser

"Underbara kvinnor vid vatten" var något av en generationsroman med träffande beskrivningar av 1960- och 70-tals atmosfär. I "Diva" ger du en inblick i hur det är vara ung och vacker utrustad med ett gott självförtroende och sugen på att utforska världen. Diva, är som du själv säger ett barngeni, medan sedan "Den amerikanska flickan" och uppföljaren "Glitterscenen" är tragedier med ung bråd död på små orter som kännetecknas av en långsamhetens och tröghetens atmosfär. Detsamma gäller i viss mån "Lolauppochner" där en ung man hittas mördad i det lilla samhället Flatnäs.

– Eftersom det tar så lång tid för mig att göra en roman så beslöt jag tidigt att inte skriva samma roman om och om igen, men försöka mig på något nytt varje gång. Till exempel romanen *Diva* var mitt försök att bygga en stor ung kvinnlig hjälte, som inte bara sysselsatte sig med sex och pojkar och sådant, men var ute efter att bygga åt sig en existentiell plattform i världen. Det vill säga, en som i likhet med flera manliga unga hjältar självfallet tillerkänns rätten att förhålla sig till gott och ont. Hur ska vi leva, vad gör jag med min revolt i ett större samhälleligt och kulturellt perspektiv? Ynglingen är ju prototypen i den västerländska kulturen för det är han som ska föra traditionen, historian vidare från fäderna. Och det är också meningen att han inte automatiskt skall överta, utan lägga till sig själv på något sätt, han ska lägga till sitt grepp på världen, sina perspektiv och på så sätt inlemma också dem i traditionen. Så har det varit sedan antiken. När det inte lyckas friktionsfritt uppstår en störning mellan generationerna, det vill slags något slags revolt. Det är vad J.D. Salingers klassiker "The Catcher in the Rye" (1951) handlar om. När störningen blir livssyn, men också ett vitalt eget nytt perspektiv, som i den

romanen gestaltas i form av ett eget språk, ett eget uttryck som Holden håller fast vid till det bittra slutet. Därför får vi som läsare den intressanta känslan trots att allt i själva berättelsen går åt helvete för Holden, är han ändå segraren på slutet. För att han inte ger upp det där, sig själv, sitt sätt att vara och se. Det är alltså ingen ungdomsbok, inte heller *Diva* är det, men "Catcher in the Rye" var en utgångspunkt för mig då jag skrev *Diva*. Kan en person av kvinnligt kön ha den rollen i samhälle och kultur? Svaret vet jag fortfarande inte, men hur man än svarar, ja eller nej, blir det intressant.

– *Den amerikanska flickan* är ju ett slags thriller även om den rymmer många andra saker. Den amerikanska flickan Eddie de Wire drunknar i Bule träsk och redan innan kroppen hittas börjar skvallret och berättelserna om ett brott svalla i trakten. Det är ett svall som växer sig allt starkare, far vidare genom åren, och påverkar i sig människorna som kommer i beröring med den, ibland väldigt dramatiskt också. Och samtidigt, det andra: växer sig starkare än sanningen. Till den grad att sanningen utplånas. Jag vill undersöka hur en modern myt blir till och hur den påverkar inte bara enskilda, men hela samhällen och liv. När man i slutet av del två, *Glitterscenen*, äntligen får svaret på frågan om vem som dödade Eddie de Wire spelar det ingen roll längre för allt har redan hänt. En förebild var Bodommorden i Esbo (Helsingfors grannkommun, reds. anm.) i början av 1960-talet, och kanske även Marilyn Monroe-myten. Hur som helst. Det mytiska sättet att förhålla sig till tiden, som lägger en nästan sjuk tonvikt på berättelser, och präglar väldigt mycket av vår tid även nu, har sina sidor.

I tacktalet till Nordiska rådet sa du bland annat att det finns en kraft, en styrka och en vildhet i Norden som kan användas till något. Tycker du att de nordiska länderna, inte bara beslutsfattarna utan även författarna, konstnärerna borde engagera sig mer i världens gång, du nämnde själv läget i Belarus?

– Det hör ju till författarrollen att försvara yttrandefriheten och själv tycker jag att författare i dag flitigare kunde delta i samhällsdebatten. Litteratur är ju inte politik, men vi skriver ju om liv och värld och samhälle, och ingen lever i ett vakuum. Därför är det viktigt att använda våra arenor när vi kan. Jag tycker att det varit förvånansvärt tyst om krisen i Belarus. Vitryska medborgare sätter allt på spel, de kan förlora jobbet, bostaden och sina framtidsutsikter, liv och hälsa och trots det fortsätter de protestera: Vi ser, men står mest och passivt tittar på.

Kandiderar i kommunalvalet

Ditt engagemang gäller också lokalnivån eftersom du är uppställd som obunden kandidat på socialdemokratiska partiets lista i din hemkommun Raseborg inför kommunalvalet i april. Har du politiska ambitioner?

– Nej. Men jag är politiskt intresserad och har en klockarkärlek till SDP, även om jag inte är partitrogen. Jag är gärna med på ett litet hörn. Statsminister Sanna Marin har fräschat upp SDP och det bidrar jag gärna till. Synd att det i dessa tider då det talas så mycket om demokrati och demokratiska processer och hur viktiga de är, är så svårt att engagera folk, särskilt ungdomar för politik och ideellt arbete.

Nämnas kan att det finns många så att säga hemlösa röster i Raseborgs kommun efter socialdemokraten Maarit Feldt-Rantas bortgång 2019. Feldt-Ranta var, förutom en känd politiker på riksplånet och i nordiska sammanhang, ett tungt namn och röstmagnet i kommunalpolitiken i västra Nyland.

Om Fagerholm blir invald i fullmäktige blir hon inte den första prisbelönta och väl kända författaren bland de lokala beslutfattarna i Raseborg. Jörn Donner (1933-2020) satt en period (2001-03) i fullmäktige i Ekenäs, som staden och kommunen hette då.

– Han hade stora planer, men de lokala förmågorna satte honom på plats och han tröttnade fort, säger Fagerholm, som är född och uppvuxen i Helsingfors, men som har bott i över två decennier i Tenala i Raseborg.

Henrik Wilén

Bibliografi

1987 – *Sham*

1990 – *Patricia*

1994 - *Underbara kvinnor vid vatten* (filmatiserad 1998)

1998 – *Diva*

2005 – *Den amerikanska flickan*

2009 – *Glitterscenen*

2012 – *Havet* (lyriska essäer tillsammans med Martin Johnson)

2012 – *Lolauppochner*

2019 – *Vem dödade bambi?*

Priser och utmärkelser

- 1995 – Runebergspriset i Finland för *Underbara kvinnor vid vatten*
  - 1995 – Tack för boken-medaljen för *Underbara kvinnor vid vatten*
  - 1999 – Helsingfors stads kulturpris för *Diva*
  - 2005 – Augustpriset för *Den amerikanska flickan*
  - 2005 – Aniarapriset (Svenska biblioteksföreningens pris)
  - 2005 – Göteborgs-Posten litteraturpris
  - 2007 – Svenska förläggarföreningens Pocketpris för *Den amerikanska flickan*
  - 2010 – Pro Finlandia-medaljen. Finlands Lejons ordensutmärkelse som tilldelas finländska författare och konstnärer på självständighetsdagen
  - 2013 – Statens litteraturpris i Finland
  - 2016 – Svenska Akademiens nordiska pris
  - 2019 – Stina Aronsons pris som utdelas av Samfundet De Nio
  - 2020 – Tollanderska priset som delas ut av Svenska litteratursällskapet i Finland
  - 2020 – Stiftelsen Selma Lagerlöfs litteraturpris
  - 2020 – Nordiska rådets litteraturpris för *Vem dödade bambi?*
- Prisbelönad av Svenska litteratursällskapet 2005, 2010, 2013.

FÖR EGEN RÄKNING

SVERIGE, NORDEN OCH FÖRHÅLLET TILL KRIGET

Foto: Anders Lindqvist

Bengt Lindroth

Bengt Lindroth är journalist, författare och LF-medlem. Han har bl.a varit vid *Sveriges Radio* under trettio år, i flera omgångar som korrespondent i Norden och Baltikum och 1985–1994 ledarskribent och politisk redaktör på *Expressen*, Hans nyutkomna bok har titeln *Vi som inte var med i kriget. Om Sverige, Norden, Europa & Coronan*.

Jag har skrivit en bok om Sveriges förhållande sen andra världskriget till sina nära omgivningar. Och till det större Europa.

Berättelsen sträcker sig fram till och med dagens pandemi. I femtiofem år har jag verkat som journalist i press och radio och lagat kanske tusentals nyhetsinslag, reportage, kommentarer, ledarartiklar och krönikor om politik, samhälle och kultur i Norden och Östersjöområdena. Idén med boken var att söka efter de djupare mönstren bakom de skeenden och händelser jag dagligen rapporterat om. Fanns de? Gick de mönstren att urskilja i efterhand? Svaret blev ja.

Jag ska strax beskriva vad jag tyckte mig hitta, men först en suck över det besvärliga med att kalla sig ”nordist”. Det är en klagovisa jag då och då framfört genom årtiondena, men som blivit akut under coronan. Den handlar om den evinnerliga paradoxen: ju mer de nordiska jämförelserna blomstrar – inte minst i medierna (nu gäller det avlidna i covid-19 eller strategier mot smittspridningen) – ju mer det står klart hur beroende vi fysiskt är av varandra (gränser som stängs, trafik som upphör), desto sämre fungerar samarbetet. Just när det skulle ha behövts som allra mest.

I paradoxen ingår den återkommande ovanan att på politiskt ansvarigt håll vilja sminka över med glättig retorik när det i själva verket är fråga om ett uppenbart misslyckande. Ett exempel är Sveriges nordiska samarbets- och utrikeshandelsminister Anna Hallberg. Visst vill hon alla väl när hon talar om samarbete och framtid i den omfattande bilaga som finsk-svenska handelskammaren distribuerade i en del finländska dagstidningar i maj. Hon hyllar Norden och det svensk-finländska utbytet. Men nog skorrar det när hon repeterar de nordiska statsministrarnas mantra om att ”Norden ska vara världens mest hållbara och integrerade region 2030” och att ”Norden är hemma, det är vår familj” (*Hufvudstadsbladet* 12.5.2021).

Jag litar inte på Anna Hallbergs ord. Det gör jag först den dag mot pandemins slut när de fem statsministrarna framträder – var för sig eller helst tillsammans – och förkunnar något i stil med att ”coronan har avslöjat hur uselt det nordiska samarbetet fungerat på många nivåer. Detta kastar tvivel över målet att göra Norden till världens mest hållbara och integrerade region 2030”. Det är bara nio år till dess. Därför sätter vi nu igång ett brådskande politiskt arbete för att den sorts sammanbrott vi upplevde under pandemin inte ska kunna upprepas.”

Får vi bevittna ett sådant utspel? Inte mycket talar för det.

Jag har valt den här nedslående upptakten eftersom pandemins ankomst vintern 2020 bekräftade de obestämnda känslor jag länge burit på. De var kanske rent av drivkraften bakom det manuskript jag till största delen fått färdigt redan innan pandemin var i sikte. Jag ville reda ut varför världen, så som den gestaltade sig runt omkring mig, hade blivit så annorlunda än vad jag trott på och föreställt mig genom årtiondena. Vad var det jag inte förstått eller aldrig ens sett?

Med start i de frågorna arbetade jag på att lagom till 2019 – till trettioårsminnet av Berlinmurens fall – ha tittat närmare på de tendenser som under 1990-talet tycktes kunna förändra Europa. Gamla geopolitiska mönster bröts och kulturella barriärer vittrade ner. Ekonomiska nytänkanden och gränsöverskridande möjligheter öppnades.

Hoppfullheten omfattade också Norden. Här gjorde folk och statsledningar från skilda utgångslägen viktiga insatser för att lotsa balterna ut ur Rysslands övervakning och in i en västlig jämbördighet som självständiga folk. Vi nordbor arbetade mer eller mindre osjälviskt för Europas helhet. Bilden av Östersjön som ett demokratiernas innanhav och tanken på Den Nya Hansan inspirerade. Öresundsbron byggdes. Nordens regeringspolitiker tävlade om att ta åt sig äran av framstegen ut i Det Nya Europa.

Som bekant gick det inte så som jag och många andra vågat hoppas. När EU våren 2004 genomförde sin stora utvidgning med bland andra de baltiska staterna stod entusiasmen på högsta officiella höjd. Snart smög sig besvikelserna på. En auktoritet som Timothy Garton Ash sammanfattade dem tretton år senare:

Om jag hade blivit nedsövd och djupfrost i januari 2005, så skulle jag gått in i min provisoriska vila som en lycklig europé. När utvidgningen av EU inkluderade de flesta av de postkommunistiska demokratierna så hade mina centraleuropeiska vänners dröm från 1989 om att ”återvända till Europa” gått i fullbordan ... men om jag i januari 2017 hade återuppväckts skulle jag omedelbart ha dött igen av chocken.

Timothy Garton Ash i *New York Review of Books* 19.1.2017

Att i efterhand förstå det här förloppet var tanken med manuset jag arbetade på. Fast klart blev det inte förrän jag tvingats ut på slingrigare vägar än jag tänkt mig och kastats fram och tillbaka i både tid och rum.

OM TIDEN. Jag upptäckte snabbt att ville jag få perspektiv på det som skedde 1989 och därefter – och på det som *inte* inträffade trots förväntningarna – så måste jag söka mig längre tillbaka i historien. Jag valde att ta ungefärlig utgångspunkt i andra världskriget och dess efterlämnade trauman.

OM RUMMET. Långt mer än jag tänkt mig blev jag tvungen att titta på varje nordiskt land för sig och på deras särskilda betingelser. Då urskiljdes nämligen de kulturella och politiska brottyorna, fogarna och sprickorna under samförståndsretoriken bättre. Orsakerna till varför så mycket av ”det gemensamt nordiska” gått i stå eller tappat i kraft under 2000-talet blev synligare.

Den här omdirigeringen längre ner i 1900-talshistorien ledde till att jag kom att fascineras av krigsåren och deras efterverkningar mer än jag kunnat ana. Jag begrep betydelsen av de starka kollektiva traditioner och myter som de dramatiska åren lämnade i arv. Eller som i fallet med oss svenskar: hur vår självsyn formades av att vi slapp blodiga krig, förstörelse, tung återuppbyggnad och efterkrigstid. Vi besparades de allra svåraste frågorna om moral, motstånd, samvete och medlöperi, om bestraffningar av dem som efter kriget pekades ut som landssvikare. I jämförelse med de flesta andra nationer blev Sverige ”Landet utanför”, vilket är titeln på det storartade verk i tre band om beredskapsåren som författaren Henrik Berggren som bäst publicerar.

Så långt om tillblivelsen av *Vi som inte var med i kriget*.

Vilka är då de förklarande mönster jag anser mig ha funnit? Ledmotiven bakom femtio års aktualitetsrapportering kring Sverige och Norden och Östersjöområdet? De kan sammanfattas under fyra etiketter: det redan nämnda svenska *utanförskapet*, *erfarenhetsunderskottet*, *förståelsegapet* och upptäckten på 1990-talet av att Sverige trots allt varit en del av den *europiska lidandegemenskapen*.

Det svenska utanförskapet med rötter i Per Albin Hanssons böjliga neutralitet under krigsåren lade grunden till Sveriges klivna attityd till Nato och EG/EU. Den ser vi prov på än idag. Kriget blev inget hinder på vägen för svenskarnas marsch mot folkhemmet. Tron på ”den svenska linjen” eller ”sambällsmodellen” och dess förebildlighet inför omvärlden förblev ohejdad. Den tron har rent av vädrats under coronan. Och ibland under historiens gång har den irriterat inte minst grannfolken som utslag av självbelåtenhet.

Erfarenhetsunderskottet är ett lån från litteraturvetaren Peter Luthersson. Han skrev en bok med den titeln, om hur en rad svenska författare före, under och efter första världskriget hade svårt att ta till sig det förfärliga ute i Europa. Allt sånt som bland andra finländarna genomled under inbördeskriget 1918. Den bristen på drabbande erfarenheter – avståndet till ”världshändelserna” – präglade svensk prosa och dikt framöver. Ibland på ångestskapande vis. Andra världskriget ökade på det underskottet rejält.

De här skillnaderna ger väldiga utslag än idag inom den nordiska kulturindustrin, i antalet böcker, filmer och tv-serier och dokumentärer som berör

krigshändelserna, kriserna eller återhämtningarna. I Norge, Danmark och Finland har nya generationer engagerat sig för att vrida och vända på myterna sen krigsåren. I Sverige ser vi färre sådana populärkulturella eller konstnärliga återspeglings. Den allmänna historielösheten känns därför mer utbredd.

Förståelsegap mellan Sverige och grannarna uppstår som en följd av allt detta. Då saknas i regel också ödmjukheten inför grannarnas annorlunda existentiella upplevelser. Viss empati är nödvändig om de inblandade ska kunna samtala på likvärdig nivå och tolka varandra någorlunda rätt. På 2000-talet har istället nationalstatligheten växt sig starkare. Tron på nyttan av samlade nordiska insatser försvagas, men det finns undantag, främst det militära samarbetet Sverige-Finland.

Den *europiska lidandegemenskapen* är ett uttryck jag har lånat av legendariske publicisten Olof Lagercrantz. Han använde det apropå flyktingarna under kriget. Min tillämpning låter så här: även om svenskarna inte drabbades av blodiga strider eller ockupation på egen jord, så drogs de in i den del av katastrofen som var den rent mänskliga lidandegemenskapen. De undgick inte den gränslösa gemensamhet som utgjordes av Europas alla flyktingar. Sverige blev, genom att först avvisa och sen ta emot framför allt skandinaver och judar på flykt, moraliskt lika delaktigt i den europeiska lidandegemenskapen som de krigförande länderna.

På 1980- och 90-talen hamnade Förintelsen i centrum för förståelsen av Hitlers och naziregimens handlande. Samtidigt skapade kriget på Balkan nya flyktingströmmar i Europa. Då gjorde sig de svenska sviterna efter beredskapsåren påminna, framför allt känslorna av dåligt samvete. Utanförskapets förpliktelse att bistå dem som råkat illa ut blev normgivande. Den generösa svenska asylpolitiken under 2000-talet legitimerades alltså moraliskt genom referenser till historien och krigsåren.

***

På det här viset har jag vindlat mig genom årtiondena. Slutsatsen blir att växel-spelet Sverige-Norden gnisslar och samarbetena saknar liv och lust, om de alls förekommer. Framtiden ser inte ljus ut. Coronan har målat den ännu dystrare. Populism, nationalism och nypatriotism hopar sig som orosmoln. Och detta i en tid när hela Europa och EU har det besvärligt. Men trots allt, i brist på bättre, så väljer jag att fortsatt framhärda i ett slags uppkäftigt tro på Norden och Europa. Jag har inga alternativ. I slutkapitlet i min bok bygger jag upp ett resonemang kring de klassiska raderna i Gustav II Adolfs fältpsalm. De får avrunda också den här texten:

Förfäras ej du lilla hop.
Fast fiendernas larm och rop
Från alla sidor skalla!
De fröjdas åt din undergång,
Men deras fröjd ej bliver lång.
Ty låt ej modet falla!

Bengt Lindroth

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

MINSKAD KULTURBUDGET BIDRAR INTE TILL ETT MER HÅLLBART OCH INTEGRERAT NORDEN

”Det vil ta tid før kulturproduksjon basert på reiser og internasjonalt samarbeid gjenopprettes, og det medfører en viss nasjonalisering av kulturproduksjonen.” Den bedømmingen gör forskare vid Institutet för Telemarksforskning i en studie, "COVID-19-pandemiens effekter på kultursektoren i de nordiske landene", utförd på uppdrag av Nordiska ministerrådets organ Kulturanalys Norden och presenterad den 21 april i år.

Det är en dystert men trovärdig spådom för alla som högt värderar internationellt utbyte och samarbete på kulturområdet, inte minst de nordiska länderna emellan. Mot bakgrund av det inledningsvis citerade påståendet skulle man kunna tro att Nordens kulturministrar nu förbereder insatser för att så snabbt som möjligt återupprätta det nordiska utbytet och samarbetet på kulturens område.

Så är dock alls inte fallet, i varje fall inte att döma av de nordiska kulturministrarnas, NMR-K:s, förslag till budget för kulturområdet. Nedskärningarna nästa år blir ännu större än i år och om inte en omprioritering kommer till stånd lär nedskärningarna på kulturområdet fortsätta också 2023. Kulturministrarna är i sitt förslag blinda för pandemins inte bara kortsiktiga utan också dess mera långtida effekter på nordiskt kulturutbyte och samarbete.

MR-K har ålagts att medverka till att kulturbudgeten inom Nordiska ministerrådet minskas med nära 20 procent åren 2020-2024. Det vi ser nu är alltså förslag för budgeten år 2022. Om ingen ändring av inriktningen sker lär de nordiska kulturanslagen bli än lägre 2023 och 2024.

Nordiska ministerrådets budget är ganska anspråkslös med tanke på att den finansierar samarbete mellan fem stater och tre självstyrande områden. Samarbetet berör över 27 miljoner invånare. Budgetens omslutning år 2021 är knappt 970 miljoner danska kronor och i denna är cirka 16 procent tilldelade kulturområdet. Många medelstora kommuner har en större budget. En neddragning med 20 procent i en kulturbudget får betydande konsekvenser oavsett om vi talar om en kommun eller Nordiska ministerrådet.

En institution som drabbas av ett dråpslag i MR-K:s budgetförslag är Det Nordiska Debutantseminariet vid Nordens Biskops Arnö, där jag är engagerad som ordförande. Debutantseminariet är en självständig verksamhet på armlängds avstånd från ministerstyret i obruten följd sedan 1964 fram till 2020. Dessa seminarier har samlat cirka 1100 nyligen debuterande författare

från alla länder i Norden. De har samlats för att fördjupa sig, diskutera egna och andras texter. Många nätverk författare emellan och bidrag till litterär utveckling har sitt ursprung i de ständigt förnyade debutantseminarierna. Ett av många exempel gavs av den finlandssvenska författaren Monika Fagerholm när hon tog emot Nordiska rådets litteraturpris 2020 och i sitt tacktal berättade om vad mötet med en isländsk författare vid debutantseminariet på Biskops Arnö 1988 betytt för henne.

En annan institution som fått besked om att de inte kan förvänta sig finansiering 2022 är den nordiska kort- och dokumentärfilmsfestivalen Nordisk Panorama. Det rör sig inte bara om en nordisk festival. Nordisk Panorama är en mötesplats där filmskapare kan visa upp sina verk för internationella filmköpare, festivalarrangörer i andra länder och distributörer. Nordisk Panorama erbjuder också inte minst unga och blivande filmskapare en möjlighet att sälja in sina idéer om filmprojekt in spe till finansiärer och möjliga samarbetspartners. Förutom en filmälskande allmänhet lockar Nordisk Panorama cirka 1000 yrkesverksamma i filmbranschen från mer än 20 länder.

Jag beskriver här både Det Nordiska Debutantseminariet och Nordisk Panorama som nordiska institutioner. De är det i kraft av sin varaktighet; i debutantseminariets fall nära 50 års, och i Nordisk Panoramas fall mera än 30 års, kontinuerlig verksamhet. Debutantseminariet ordnas i samarbete med författarförbunden i alla de fem medlemsstaterna i Norden och samverkan sker också med motsvarigheterna i de självstyrande områdena. Nordisk Panorama har en styrelse och rådgivande grupperingar med deltagande och därmed förankring i alla de nordiska länderna.

Institutioner är underskattade. De möjliggör verksamhet på armlängds avstånd från ministrarna och deras sekretariat. Just genom sin varaktighet kan de vara bärare av en ständigt pågående läroprocess och därmed också verklig förnyelse.

Bland de institutioner som lagts ned finns sedan 1990-talet Nordiskt institut för samtidskonst, Nordiska musikkommittén, Litteratur- och bibliotekskommittén och Nordiska centret för scenkonst. Det borde vara dags att klargöra vad dessa nedläggningar inneburit. Och därtill kommer att åtstramningarna i kulturbudgeten betyder försvagning av de viktiga institutionerna Nordens hus i Reykjavik och Torshavn.

Bengt Göransson, tidigare kulturminister och ordförande i Föreningen Norden i Sverige, brukade tala om ”projektos” – en farsot som han menade drabbat inte minst kulturpolitiken. I bästa fall, sa han, fungerar projekten som fyrverkeripjäser som lyser upp himlavalvet en kort stund innan det förblir så som det varit. Om 1990-talet sa han att han kanske aldrig upplevt så många initiativ men heller inte en period med så små verkliga förändringar på kulturområdet. Det är en träffande beskrivning.

I ett pressmeddelande efter nedskärningarna i sitt budgetförslag säger kulturministrarna att de i möjligaste mån vill skydda ”de öppna kulturstödsprogrammen”. Det de gör är att nedprioritera institutioner som är viktiga plattformar för självständiga kulturskapare, som bland annat skönlitterära författare och kort- och dokumentärfilmare, till förmån för projektverksamhet.

Mycket talar för att det behövs en rejäl översyn av hur Nordiska ministerrådets verksamhet är organiserad. Sekretariatet tycks i växande utsträckning själv ha blivit anslagsförvaltare – en uppgift som den är sällsynt illa anpassad för. Och det kan sättas i fråga hur väl sekretariatet sköter sin uppgift som beredningsorgan. Samarbetena mellan försvars- och utrikesministerierna verkar fungera väl så bra som mellan de ministerier vars samarbete förväntas vara administrerat av ministerrådets sekretariat. Men förhoppningsvis ska inte barnet kastas ut med badvattnet. Det finns anledning att varna för hast- och hafsvverk. Genomgripande förändringar måste tänkas igenom noga och ges sådan tid att gedigen förankring möjliggörs.

Institutioner inom kulturlivet på armlängds avstånd från politiken och dess medhjälpare har också ofta en större motståndskraft mot förslag som lätt vinner gehör i ett flyktigt politiskt klimat. Det är verkligt lovt att de nordiska regeringarna, med statsministrarna i spetsen, lagt fast en vision om Norden som världens mest hållbara och integrerade region till 2030. Det gäller inte minst prioriteringen av klimatpolitiken.

De nordiska regeringarna har förpliktat sig till klimatpolitiska åtagande som kräver tiotals, för att inte säga hundratals miljarder. Här kan säkert mycket vinnas genom samverkan mellan de nationella programmen. Likaså kan nordiska institutioner vid sidan om ministerrådet, som Nordiska Investeringsbanken och det väl fungerande nordisk-baltiska elkraftssamarbetet, göra stor klimatpolitisk nytta.

Men att använda Nordiska ministerrådets, i sammanhanget lilla budget, som klimatpolitiskt instrument är feltänkt. Att skära ned på kultursamarbetet med motiveringen att det görs för att åstadkomma ett hållbarare och bättre integrerat Norden är närmast löjeväckande. Men framför allt är det olämpligt i en pandemi som visat på större oförståelse och mindre vilja till samhandlande de nordiska medborgarna och makthavarna emellan än vad de flesta av oss trott på.

Kulturministrarnas pressmeddelande om nedskärningarna i deras budget om uteblivet stöd till viktiga institutioner har den i sammanhanget mycket djärva rubriken ”Kulturministrarna: vårt nordiska samarbete är viktigare än någonsin”. Deras lojalitet mot samlagsministrarnas direktiv är stor, allt för stor. Det borde samlagsministrarna nu själva åtgärda i samråd med Nordiska rådet. Och statsministrarna har vid sitt möte i slutet av juni en möjlighet att

deklarera att nedskärningar i Nordiska ministerrådets kulturbudget inte bidrar till att Norden blir en mera hållbar och bättre integrerad region.

Vid mötet där förslaget om nedskuren kulturbudget antogs beslutade kulturministrarna att ”avsätta medel till en uppföljande analys om faktiska förändringar i de nordiska kultursektorernas kulturpolitiska mål, stödordningar och budgetstrukturer”. Det kan i bästa fall ses som ett nödvändigt men inte tillräckligt steg i ett nordiskt samarbete som uppenbart behöver en genomgripande, väl genomtänkt reformering.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

NORDISKA VÄRDERINGAR

Den tredje Letterstedt-föreläsningen

Onsdagen den 17 mars 2021 ordnade Letterstedtska föreningens avdelning i Finland, Centrum för Nordenstudier vid Helsingfors Universitet (CENS), Föreningarna Nordens Förbund och Nordisk kulturkontakt den tredje Letterstedt-föreläsningen. Temat för årets föreläsning var nordiska värderingar. Huvudtalare och festföreläsare var professor Klaus Petersen som är chef för Danish Centre for Welfare Studies vid Syddansk Universitet. Petersen är framför allt känd för sin forskning om välfärdsstaten i Danmark och Norden ur ett historiskt och internationellt jämförande perspektiv.

Årets föreläsning måste på grund av pandemin genomföras på distans. Det positiva i den här situationen var emellertid att evenemanget i år kunde följas på nätet av Letterstedtska föreningens medlemmar i alla nordiska länder, och av andra intresserade runtom i Norden. Som mest hade föreläsningen långt över hundra åhörare.

Foto: Linda Tammisto/
Helsingfors universitet.

Peter Stadius

Professor Peter Stadius, ordförande i LF-Finland, och chef för CENS konstaterade i sitt öppningsanförande att alla har någon uppfattning om vad nordiska värderingar är. Samtidigt kan det vara svårt att klart konkretisera just det nordiska i våra värderingar. Dagens föreläsning skulle fördjupa detta ämne och ge nya perspektiv på våra gemensamma nordiska värderingar.

Professor Klaus Petersen inledde med att tacka både för inbjudan att medverka som Letterstedt-föreläsare, och för att LF också ekonomiskt har understött hans forskning. Petersens föredrag tog utgångspunkt i hans essä "Nordiske værdier" som ingår i skriften "Meningen med Föreningen". Skriften utkom till Föreningarna Nordens 100-årsjubileum 2019.

Klaus Petersen

Klaus Petersen talade om värderingar uppdelade på tre pelare, demokrati, välfärd och samhälle. Han framhöll att den nordiska välfärdsstaten framför allt anses vara ett uttryck för våra värderingar. Det finns emellertid också andra stater som kan betraktas som välfärdsstater. Det som gör Norden unikt är att välfärdsstaten är universell och inkluderar alla i samhället. De samhälleliga

strukturen har också en starkare roll och det sätt på vilket vi genomför våra värderingar är mycket institutionaliserat. Petersen hänvisade också till det starka intresset för Norden som finns internationellt. De nordiska länderna är nästan alltid bland de tio i topp när det görs internationella jämförelser. Detta har man senast kunnat se i den nyligen publicerade rapporten om världens lyckligaste länder. Petersen påminde samtidigt om att det också ibland framförs kritik internationellt för att vi i Norden inte alltid lever upp till våra åtaganden. Avslutningsvis framhöll han att historien lär oss att värderingar inte växer fram av sig själva. Värderingarna förändras och omformas hela tiden. Den nordiska modellen är också lite mindre perfekt än vi ibland vill tro. Om vi emellertid tycker att vi försettvis har bruk för det vi kallar nordiska värderingar behöver vi också se till att vi gör något för att bevara och utveckla dem.

Foto: Linda Tammissalo/
Helsingfors universitet.

Helena Blomberg-Kroll

Björn von Sydow

av pandemin har skapat mellan våra länder. Vi måste återta vårt nordiska självförtroende, utarbeta och öva på nya gemensamma strategier, så att vi inte hamnar på olika linjer igen nästa gång när en kris kommer. En utvärdering av det nordiska samarbetet kring handläggningen av pandemin bör göras snabbt.

Professor Helena Blomberg-Kroll från Social- och Kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet påpekade i sin kommentar att den forskning hon har gjort visar på ett klart understöd hos befolkningen för den nordiska modellen. Fd talman Björn von Sydow, ordförande för LF:s huvudstyrelse, tog i sitt avslutande inlägg fasta på erfarenheterna av den nordiska modellen under coronapandemin. Han framhöll den stora betydelsen av att de nordiska staterna samarbetar kring frågor som demokrati, mediefrihet, fri rörlighet och ett starkt kultursamarbete för att öka den nordiska förståelsen. Han riktad en vädjan till alla nordiska politiska ledare och beslutsfattare att göra sitt yttersta för att överbrygga de klyftor som hanteringen

Guy Lindström

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

MARTHE URZANDER IN MEMORIAM (1927-2020)

År 2012 gav Marthe Urzander tillsammans med sin make Lars-Olof Nyhlén den stora donation som medgav instiftandet av Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ut de nyhlénska medlen.

Mathe Urzander föddes 1927 och växte upp i Småland, i Alvesta, i Aringsås socken, tillsammans med två systrar. Båda föräldrarna var lärare. Hon tog real-examen där och studerade sedan i gymnasiet i Växjö där hon tog studenten. De högre studierna förlades till universitetet i Lund och resulterade i en fil. mag-examen med tyska och engelska som viktigaste ämnen.

Som behörig lärare for hon norrut och var bland annat verksam vid gymnasierna i Åtvidaberg och Västervik. Därefter sökte hon sig till Gnesta och blev språklärare i ortens realskola under flera år. I Gnesta kom hon i mitten av 1950-talet att träffa sin tillkommande make Lars-Olof Nyhén som då bedrev högre studier i tyska språket vid Stockholms universitet. Efter giftermålet bosatte de sig i Stockholmsförorten Hässelby.

Marthe Urzander utökade sin lärarkompetens till fullständig behörighet i svenska språket och litteraturen. Hon fick en fast adjunktstjänst vid Mälardalshögskolans skola där hon kom att genomföra sin huvudsakliga lärargärning fram till sin pensionering. De i svenskundervisningen integrerade kurserna i danska och norska inspirerade till medlemskap i Föreningen Norden för båda makarna.

Genom arv hade Lars-Olof Nyhlén ett sommarställe i Österåker kommun. I dess huvudort Åkersberga inrättades på 2010-talet ett synnerligen välskött lokalbibliotek som makarna flitigt besökte. En dag upptäckte Lars-Olof Nyhlén ett exemplar av *Nordisk Tidskrift* i tidskriftshyllan. ”Marthe” sa han ”det här är något för oss”. De hade diskuterat att göra en donation till ett ändamål av nordiskt intresse och beslöt att förverkliga denna idé.

I ett brev daterat Hässelby den 7 november 2011 tillkännagav makarna Lars-Olof Nyhlén och Marthe Urzander sin avsikt att donera ett större belopp till Letterstedtska föreningen. Föreningens ideella inriktning, som den bland annat kommer till uttryck i *Nordisk Tidskrift*, hade vunnit makarnas gillande.

2012 mottog Letterstedtska föreningen den generösa donationen från paret. Huvudstyrelsen beslutade, i samråd med donatorerna, att gåvan i första hand skulle användas till att belöna en förtjänt nordisk översättare. Man instiftade ett pris som tog sikte på översättningar mellan de nordiska språken, att pristagaren skall vara medborgare i ett nordiskt land, att priset antingen kan utgöra

belöning för en översättning av ett litterärt eller essäistiskt verk eller en belöning för en översättares gärning som helhet, att prissumman skall uppgå till 50.000 sek, att priset utdelas varje eller vartannat år så länge medlen räcker, att förslag till pristagare inhämtas från Letterstedtska föreningens medlemmar i de fem nordiska länderna, Föreningarna Nordens styrelser och översättarförbunden i de nordiska länderna, att Letterstedtska föreningens medalj- och priskommitté bereder de inkomna förslagen samt att beslut om vem som skall få priset fattas av huvudstyrelsen.

År 2012 delades Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen ut för första gången, under högtidliga former på höstens bokmässa i Göteborg. Priset överlämnades av föreningens dåvarande ordförande Karin Söder till danska översättaren Anne Marie Berg. Övriga hittillsvarande pristagare är Per Qvale, Norge (2013), Pentti Saaritsa, Finland (2014), Hjörtur Pálsson, Island (2015), Erik Skyum-Nielsen, Danmark (2016), Gun-Britt Sundström, Sverige (2017), Turid Farbregd, Norge (2018), Birgita Bonde Hansen, Danmark (2019) samt Sigrún Árnadóttir, Island (2020). Prisutdelare dessa år har varit föreningens ordförande Björn von Sydow utom 2020 då coronasituationen hindrade resa till Island. Prisutdelare var då Þór Magnússon, ordförande LF avdelning i Island.

Från år 2018 är prissumman på 100.000 sek. 2021 är det tionde året som Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen delas ut. I år tillfaller priset John Swedenmark, Sverige.

Lena Wiklund

BOKESSÄ

TVESYNET – IKKE SKJELØJET

Nyt storværk om forfatteren og Nobelpristageren Henrik Pontoppidan

Flemming Behrendts Livsrusen: En bog om Henrik Pontoppidan (1857-1943) er et vægtigt værk. Ikke blot vejer papirbogens godt 700 sider over fire pund, men skrummellen kører tandem både med det omfattende netsted henrikPontoppidan.dk, som der henvises til i noterne, og med en elektronisk studieudgave, som nok er vægtløs, men på næsten 2600 sider. Et så gevaldigt korpus kan man godt blive skeløjet af at læse, ikke mindst hvis man følger forfatterens opfordring til at indtage papirversionen med ”tabletten med e-bogen på en taburet ved lænestolens fod” (7). Derfor bør det siges straks at projektet ikke selv er skeløjet, men anstrengelsen værd!

Hvorfor, er mindre let at forklare. Hurtigt vakte min læsning (af papirbogen) minder om en svensk universitetskollega, hvis forskning animeredes af at ”det finns en lucka i vårt vetande”, og om den danske litterat Aage Jørgensen, til hvis 60-årsdag et festskrift tituleredes ”Alt skal med”. Og dog lanceres Behrendts mastodont ikke som *bogen*, men kun som *en bog* om Pontoppidan. Er der da mere at sige og skrive efter denne kæmpeindsats? Lad mig før jeg takler det spørgsmål antyde hvad Behrendt faktisk får sagt og samtidig understrege at hvad jeg fortsat savner, er lige så reelt, om ikke i samme forstand som faktisk.

* * *

Ud over diverse opspil og efterspil – plus tekniske rammesektioner med noter, register og bibliografi m.m.– forløber bogens 48 kapitler, fordelt over seks hovedafsnit, som en art dannelsehistorie, der stort set følger forfatteren og forfatterskabet kronologisk fra vugge til grav, mens de enkelte kapitlers kronologi uden at synde mod den overordnede er mindre streng og nu og da optager tidligere og senere data, som når vi først i kapitel 42 oplyses om tilkomsten af det genforeningsdigt der diskuteres i kapitel 41. Utallige sten vendes, og både mange personforhold og digteriske standpunkter og tekster får rig omtale, mest naturligvis de store værker, men også de fleste mindre, hver af de lange noveller og små romaner med et par siders kommentar i snit.

I 1. afsnits 6 kapitler om ”Drengen” hører vi under overskrifter som ”En ubesindig Elskov” og ”Tilværelsens Musik” om Henriks præstefar og -farfar og om anden familie og de mange søskende, hvoraf flere døde tidligt. Fra latinskolen kom han tit hjem til forældre med helbredsproblemer, men også til frihed for børnene, især drengene. I det elevsamfund han ledede på skolen,

spirede hans senere socialbevidsthed, kunst og vandreliv, og efter eksamen kom han på Polyteknisk Lærestanstalt for at lære vandbygningskunst, indtil det akademiske sikkerhedsnet følte for kvælende – eller han bare ikke duede og derfor droppede studiet?

Gennem de elleve kapitler i bogens 2. og længste afsnit om ”Lærlingen” følger vi Henriks tidligste møder med samtidens konflikter – mellem grundtvigianismen og Det moderne gennembrud, mellem religion og naturvidenskab – og bevidner hans ambitioner om at slå sig selv og verden på munden og hans første ideer om kunst som formålsbestemt livssynsudtryk komme til orde. En velfortalt, autentisk overfladiskhed er hvad den samtidige Herman Bang ser flyde fra hans pen. Bag overfladen bruser livsrusens vitalisme, mens dårlig økonomi og digterisk vildrede kaster skygge over den unge bondeskildrer. Trods visse klart radikale politiske tilkendegivelser er det mest modsigelser der hober sig op i hans forfatterprofil. Træt af debat, ”indadvendt og sky”, som en forfatterven beskrev ham (197), tegner han billeder af livet på landet som mudret og lykken som fortabt. I strid med sig selv og begærlig efter at rykkes op med rode, er Behrendts Pontoppidan ”(stadig) ikke videre klar i spytet” (210). Økonomisk uredelig over for sine forlæggere, deprimeret over sin nye bog, ”Spøgelser”, på vej fra sociale til sjælelige skildringer og ud af sit ægteskab, og hverken rigtigt folkekirkemedlem eller journalist, står han dog fast på at kunst ikke skal blænde eller illudere, men være sand og gøre seende. En ung mand med ”Bolde i luften”, som kapitel 13 kaldes, hvis skarphed består men ensidighed forgår. Hvad der støder Pontoppidan, er hverken frem- eller tilbageskridt, men ordgas derom. I stedet vokser et tvesyn frem der kan virke særligt kritisk mod højre, men aldrig er for fastholdere, som det ses når hans Rusticus fra landet indfinder sig i Urbanus’ rodløse storby. Et misforhold lurker, og mon ikke digterens endeløse tekstrevisioner er forsøg på at holde de vidt forskellige bolde i luften?

I sit 3. afsnits fem kapitler, om ”Svenden”, har Behrendt mindre at sige. Efter nærmest at have glimret ved sit fravær i 2. afsnit træder nu Pontoppidans anden kone Antoinette frem, men mest i forbindelse med mandens vandretrang og særlige rodsammen af poesi og religion omkring 1900, hvor partigængerrollen slutpilles, og ensom melankoli og sortsyn foregriber hovedværket ”Lykke-Per”. Afsnittet ender med kapitlet ”Rent bord”, skønt det indtryk det efterlader er af en flagellantisk, prosalyrisk romantiker, der i voksende bitterhed holder meta-moderne jysk dommedag over sin samtid. Vi er hinsides tidligere naturalisme, men også på afstand af 1890ernes føleri; fortællermasken er uigennemskuelig, og kompositionens tvesyn uholdbar if. flere kritikere.

4. afsnit, ”Mesteren”, er om Pontoppidan på sin højde. De fleste af dets 9 kapitler drejer sig om forlagstrætter og helbredsplaget arbejde med ”Lykke-Per”, hvis fremmedartede jødiske motiv og hele portræt af danskerne og deres

forskellige hjem den roligt fremadskridende roman forlener med et grundstødt moderne gennembrud og en melankolsk lykke. Mere positive tråde forbinder den rastløst vandrende forfatter med århundredskiftets nye bondefortællere, og igen er produktet grundlæggende tvesynet. Ironisk eller tragisk? En nutidsroman, skønt den ny tids tanker viser sig frugtesløse? Med skelen til Nietzsche og indskrænket af sygdom og pengenød til mest at være sammen med sine fiktive skikkelser, udfolder digteren en skarpt humoristisk og kompromisløs individualisme, hvis verbale udtryk han tilmed gennemvandr og reviderer om og om igen. Modsigelsesfylden udvider sig og klinger, mens læsere strides om "Lykke-Per" er dansk eller udansk, om Pontoppidan er romantiker eller anti-romantiker, om han fortæller om sine personer på deres vegne eller bekostning. Hvor kritikeren Edvard Brandes ser romanens langsomme, rykvisse udgivelse som symptomatisk for protagonistens livsløb, oplever andre den hjemløse individualitets historie som verdenshistorien i en nøddeskal. Kritikeren Niels Møller finder ikke bogen selvbiografisk, men selvoplevet af kunstneren, til hvis tvesyn han regner at denne i et andet værk erklæres for menneske, men kunsten selv for guddommelig. Digterens dobbeltliv med forlagsverdenen fortsætter derudad, alt imens han afviser landsmænd der gør en religiøs dyd af deres afmagt. Trods al sin Danmarkslede er Pontoppidans styrke, for litteraten Georg Brandes at se, at han skildrer folket ved at eksternalisere dets indre liv – samme Brandes som Pontoppidan senere portrætter ret nådes- og trøstesløst og uden at eksplicite sit tvesyn, da det i grunden er et stemningsudtryk, der må tale for sig selv (cf. 467-477).

Med sine hovedværker "Det forjættede Land" og "Lykke-Per" bag sig, styrer Pontoppidan i *Livsrusens* 5. afsnit, "Oldermanden", både personligt og digterisk mod "De Dødes Rige", titlen på hans tredje store romanværk. Økonomisk fortsat i klemme og mere ensom end nogensinde, skuffet over sine præstelige aner, tab af venskaber, ubehag ved dansk anti-tysk krigsneutralitet 1914-18, bliver Pontoppidans tvesyn nu så udtalt at kritikere som Hans Brix gør et nummer af det. Det nye storværk tegner ikke til at blive nogen Danmarkshistorie men, med Brix' ord, et sandt "kunstnerisk Billede af en Kulturperiode" (517). Selv kalder digteren det en "Destillation" (519), der nok engang må omarbejdes grundigt. Igen kan man mistænke årsagen for at være tosidig, en klostermentalitet a la Henri Nathansens versus en springfyrsånd a la Georg Brandes', "der slås med hinanden i Pontoppidans gemyt, ikke bare nu, men altid" (522). Også Vilh. Andersen kommenterer tvesynet og regner Pontoppidan for en fantastisk anti-fantast, mens denne selv erklærer sig for en folkelig forfatter – og som tidligere understreger at hans kunst er stemnings-, ikke menings-betonet (cf. 523). Efter utallige forviklinger og kompromiser tildeler Nobelkomiteen ham i 1917 sin halve pris, og vejen til større anerkendelse af hans værk er banet. Som tegn på dets usvækkede tvesyn, inficerer selv hans "stædige revanchisme" i forbindelse

med genforeningen i 1920 ikke hans ”digtersjæl” (562). Og når sidste kapitel af ”Oldermanden” munder ud i nok en omtale af fundamental tekstomarbejdelse fra Pontoppidans side, bestyrker det efter mit skøn kun at hans kunst drives mere af holdninger end meninger – hvad også Brix antyder med at kalde bogen ”Mands Himmerig” ”et Stykke moralsk Tidshistorie” (590).

Enden – i 6. afsnit, ”Oldingen” – er nær. Antoinette dør og begravnes – og efterlader sin mand endnu mere alene end før, selv om det aldrig står klart i *Livsrusen* hvor meget hun betød for ham eller hvor tæt de to kom hinanden. Bogens sidste kapitel handler lidt uklart om ”Selvbiografierne”, men tydeliggør dog at tvesynet følger Pontoppidan til dørs, livet ud. Hvad kom der ud af hans ”grundige overvejelser om følelselivets utøjlelighed” (632)? Hvordan kunne han vide at tro er medfødt – eller troede han det bare (632)? Hvordan ”brodere[r]” han som digter på virkeligheden (630) eller ”forlener melankolien og munterheden” (633), og hvad betød hans distante forhold til søskende – og familien i øvrigt – om noget overhovedet (633, 635)? Var figuren Schaff Pontoppidans fiktive alter ego, altså en biografisk figur (637), eller den gamle digters mytologisering af sit unge jeg til et modent, frigjort individ (639, 643)? Og er hans digtning i så fald opspind (versus sandhed) (cf. 640), som hans ”rene opspind” om sit opbrud fra ingeniørstudiet (641)? Alle spørgsmål som enten direkte eller indirekte fremgår af Behrendts tekst, og som også berører digterens gudserstatning og krypto-kristne diskurs og afslører virkeligheden i hans selvbiografiers fremstilling som ”gennemmanipuleret” (648).

I kort begreb ligner det livsrusens tømmermænd. Indre drift, ikke ydre forhold bestemmer Pontoppidans livsbane. Ordet livsrusen, udtalt med og uden stød, indrammer hans livsforståelse. Med stød, dens spontane og vitale del, uden stød, dens formkrævende side, der kan spærre vitaliteten inde. Undervejs til sig selv, nuvel, men ofte en risikofyldt proces der forceres til at sløre mere end den viser. Tvesyn til det sidste. Eller sagt med epilogens slutord, efter gamlingens død og begravelse: ”Pontoppidan har ført os derhen hvor han vil, ør af livsrusen og dens pris ... avet sit sind og trodset sin vilje igennem i en bestandig revision af sit liv og sit værk” (662).

* * *

Hvad netop revisionen angår, er Behrendt en autoritativ guide. Først i 1960erne skrev han speciale om Pontoppidans omarbejdelser, og hans fortrolighed med disse værkstedsprocesser er oplagt. Specielt fordi kilderne ofte rejser flere spørgsmål end de besvarer – de ”lader sig ikke let resumere” da udviklingen et materiale antyder ”kan også gå den anden vej” (594) – er en så kyndig vejleder til stor hjælp, især for den som er optaget af interaktionen mellem forskellige stadier af en tekst-produktion/-revision og af forløbets/samspillet betydning for totalforståelsen – hvad Pontoppidan selv i høj grad var, som det ses når han ikke holdt kortene tæt ind til kroppen, som i citatet hvor han kalder sine omskrivninger destillationsprocesser (519).

Nu og da beriger Behrendts indblik i denne værkstedspraksis citater fra kilden selv. Hvad man savner, er mest en overordnet udlægning af metodens semiotik. For hvad er det vi læser når vi læser? Er et værk (af Pontoppidan) aldrig færdigt, men fundamentalt en levende proces, ikke blot mellem tekst og læser, men indbyrdes mellem forskellige faser af det læste, svarende til digterens bonmot at ”Min Produktion var fra først til sidst et ganske privat Opgør med mig selv” (623)? En sådan tekst-interaktion kan godt ende i et flueknepperi, hvis betydning for forfatteren dårligt vedkommer læsere der ikke er besatte af at alt skal med og at ingen huller i deres kundskab må lades ufyldte. Et sted kigger digteren et manuskript igennem, hvad der ”medfører utallige nye smårettelser, der dog ikke uden videre kan skelnes fra tidligere rettelser i det bevarede oprindelige manuskript” (424). Netop her afstår Behrendt fra at se nærmere på sagen, men tit falder han for fristelsen og bruger mere plads til at kortlægge et revisionsforløb end hans egen udlægning af resultatet berettiger. Den ”træthed” der i forbindelse med ”Lykke-Per” melder sig ”overalt over det langsomme udgivelsesforløb” (369), kan også melde sig når Behrendt lægger sig i forløbenes baghjul.

Holder det stik at Pontoppidans revisionsmani er et udslag af hans tvesyn, ville da ikke en fordybelse i tvesynets fænomenologi alene af den grund have været et givende indslag i bogen? Hvornår er tvesyn fx skarpsyn, og hvornår mudrer det blot vandene? Mens en flom af *meninger* svirrer omkring begrebet, sætter Behrendt det kun antydningvist i relation til *holdning*. Med digterisk holdning forstår jeg det, som min gamle lærer Jørn Vosmar definerede som ”en måde at have verden på,” som praktisk lader sig bestemme ud fra eksistentialerne tid, rum, omverden og jeg. Således har Pontoppidans forhold til religiøse spørgsmål gerne mere substans på holdningsplan end hans (skiftende) meninger giver indtryk af, fx når hans attraktion til kristendommen som personlighedsdannende holdningsfaktor modvirker hans skepsis (som folkekirkemedlem og kirkegænger!) over for kirker og præster, ja over for religion som en kollektiv affære. Når han som kvart-kristen følte sig kristent forbundet (cf. 622), som i det gode forhold til sin kristne svigersøn (cf. 485), var det heller ikke grundet noget fælles synspunkt, men netop en holdning, der kunne fortjene nærmere tolkning af Behrendt.

Målt med *Livsrusens* egen alen burde dens svar på hvad der bidrog til Pontoppidans trodsige kamp ”med sig selv og sit stof” for at opnå en ”nøgttern forståelse af sin livsruse” være en hovedsag. At hans problematiske helbredstiltand var en faktor i kampen, er oplagt, men hvilken? En reel hindring på vejen til målet, eller et trumfkort i forhandlinger med forlag? Når Behrendt skriver at han ”var ikke hypokonder, men kunne godt bruge sygdomsanfald som måske overdrevne undskyldninger for forsinkelser” (625), efterlader formuleringen os med sit eget tvesyn at fordøje. Et spørgsmål er om Pontoppidans personlige

forhold fulgte samme spor. Betød de fleste i hans familie, som vi af og til hører lidt, noget om for ham? Vi ved at hans fraskilte kone inspirerede Hansine i ”Det forjættede land” (653), men hvad med hendes efterfølger, Antoinette? Var hun udover børnenes mor mest *handmaiden* i hans liv, eller stak parrets indbyrdes forhold dybere? Det forbliver uklart, hvorfor man må spørge hvad der berettiger dets omtale overhovedet. Fordi det trods alt påvirkede hans kreativitet – i så fald hvordan? Fordi hun gerne var hans første læser – med hvilken effekt? Bekræftede hendes reaktioner hans forventninger, eller skuffede de dem, og da med hvilken konsekvens? Bidrog hun til at han undervejs til sig selv kom under vejrs med sig selv? Eller kunne hun være ladt ude af betragtning, om ikke undertitlen *En bog om Henrik Pontoppidan* stillede Behrendt frit til at rejse eller ikke rejse den slags spørgsmål, som han nu fandt for godt?

Hvis Antoinettes rolle er ret klar, er nutidslæseres reaktion på Pontoppidan ikke klarere. Mens vi regelmæssigt hører om hans samtids, specielt dens kritikeres og forskeres, reception, inkl. flere kendte nordmænds og enkelte (særligt positive) svenskeres (575), så ophører registreringen af nye læserreaktioner stort set med digterens død. Senere forskere citeres her og der, men responsen til Pontoppidan i dag forbliver en hvid plet på Behrendts kort, skønt hans bog udkommer samtidig med en engelsk oversættelse (Larkins af ”Lykke-Per”, med efterskrift af Behrendt) der bestyrker dens emne globalt. Var anledningen ikke oplagt til at følge ørneflugten bort fra andedammen og se hvordan den her forløber?

* * *

I *Livsrusen* er Behrendt hverken billeddyrker eller -stormer, men en arkivarbejder hvis talløse kommentarer og referater ofte følges op af kvalificerede gæt. Den vanskelige kunst at fastholde en digter der ikke er for fastholdere uden at kvæle ham, kulminerer i slutkapitlet, hvor bogens titelbegreb gentages oftere end før – inden det spaltes i den stødte og ustødte form der tilsammen indrammer forfatterens tese om Pontoppidans anliggende. Det tvesyn som digteren selv i en typisk tale blottes med raffineret modifikation af tidligere udsagn (cf. 603) bevarer både sin flygtighed og prægnans.

Til disse dyder kommer *Livsrusens* kvalitet som håndværk såvel i bogtrykt som e-bogs format. Kun en enkelt gang går værkets vigtige gentagelsesidiom i selvsving og havner i selve satsen som en ufrivillig gentagelse af fire linjer om at Pontoppidans ”vederhæftighed var udadlig” (539). Ingen ringe ironi at noget der lyder lidt for godt til at være sandt, tilfældigt gentages. Kan en tvivlsom entydighed kompromitteres bedre end med et tvesyns *return as the repressed*? Resten på min errata-liste til *Livsrusen* hører mest hjemme i småtingsafdelingen – som udtagelser der bekræfter, at det meste i bogen er holdbart og på kulturhistorisk niveau.

Poul Houe

Flemming Behrendt. *Livsrusen. En bog om Henrik Pontoppidan*. Gad, København 2019.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

VOKSENÅSEN– HISTORIEN OM EN NASJONALGAVE

”Storslaget av normännerna att samla in nära 4 miljoner åt oss i den situation Norge befinner sej nu. Mera tveksamt blir det väl att finna en vettig användning för gåvan”, skriver Sveriges statsminister Tage Erlander i sin dagbok i mai 1955.

Da hadde Erlander vært i Oslo og fått overrakt tomten til det som skulle bli *Voksenåsen*. Et stykke svensk eiendom på norsk jord. ”Jag har en stark känsla av att dagens nationalgäveöverlämning kommer att betyda åtskilligt. Både för normännerna och för svenskarna”, noterer Erlander om det som da bare var to flaggstenger på en tomt på Oslos tak.

Fem år seinere, i oktober 1960, stod *Voksenåsen* ferdig og svensk øvrighet med konge og statsminister i spissen reiste med spesialtog fra Stockholm til Oslo for å være med på innvielsen.

”Blev det för många vackra ord om nordiskt samarbeite? Nej, jag tror att det i varje fall i går och inom varje talare fanns täckning för det som sades”, skriver Erlander da i sin dagbok og gir særlig ros til statsminister Gerhardsen. ”Einar Gerhardsens tal vid *Voksenåsen* var ett mästerverk. Han har en nästan ofattbar förmåga att öppna hjärtana på åhörerna. (...) Han är en stor tillgång för oss alla”, skriver Erlander.

Hva var det så den norske statsministeren hadde sagt? ”Her har hjelpen fra Sverige fått sitt synlige minnesmerke. Vi ville at det skulle være et levende minnesmerke, og det er vårt håp at dette huset til alle tider, sommer og vinter, skal være fylt av svenske venner på besøk i Norge. Og vi vil gjerne få komme hit og være sammen med dere. Dette stedet er fra nå av et lite stykke Sverige i Norge. Nordmarka er for oss et fredet og hellig sted. Et slikt lite stykke av Nordmarka var det beste vi syntes vi kunne gi dere. Og vi ville gjerne gi dere noe av det beste og kjæreste vi har”, sa Gerhardsen.

Erlander selv, på sin side, hadde sagt at ”den institution som vi i dag inviger, blir ett andligt kraftcentrum. Här kommer unga människors intresse för Norge och norsk kultur att väckas och stimuleras. Härifrån kommer mer fördjupad kännedom och vidgad förståelse mellan Norges og Sveriges folk att strömma ut... Det är ett löftesrikt tecken för framtiden, att Norges nationalgäva till Sverige fått formen av en institution, som sätter det kulturella samarbeitet och kontakten med ungdom i centrum.”

Karl Einar Ellingsen som var direktør på *Voksenåsen* i 20 år, fra 1996 til 2016, har nå skrevet nasjonalgavens historie. Ellingsen kom inn i styret allerede i 1990, og har vært med i ledelsen av institusjonen i halvparten av dens levetid.

Historien fram til 1985 ble fortalt av mangeårig direktør i svensk-norska samarbeidsfonden, Arne F. Andersson, i boka ”Norge og Sverige gjennom

1000 år i feide og fellesskap”. Andersson var med ved innvielsen i 1960, der ”presspubliciteten var övervåldigande både i Sverige och Norge. Voksenåsen trängde nästan helt undan unionskonungen Oscar IIs nytkomna memoarer från Oslotidningarnas förstasidor”.

Ellingsen kan trekke på Anderssons historie, men gir også interessante tillegg om de første år. Pengeinnsamlingen gikk tregt, men til slutt bevilget Stortinget én million kroner til nasjonalgaven og Forsvarsdepartementet stilte med gratis tomt på Voksenåsen. Selv om det ikke mangler på kjente fra politikk og organisasjonsliv som stod bak realiseringen av Voksenåsen, er det en mer ukjent person som hadde den største gjennomføringskraften: Aage Biering. Han var sentral i finansieringen av Hjemmefronten under krigen og tilbrakte det siste halve krigsåret i Sverige. Ellingsen har oppsøkt sønnen for å få vite mer om Biering og han forteller at faren ikke ønsket å ”bli kjent”.

De første årene ved Voksenåsen gikk driften bra, men da ti år var gått tok inntektene til å svikte. Nyhetens interesse var borte, anlegget begynte å bli slitt og det kom flere konkurrenter i det kommersielle markedet. Store likviditetsproblemer tvang institusjonen i kne. Framtidig driftsform ble utredet og det svensk-norske samarbeidsfondet ønsket å trekke seg ut som eier, men fortsatte i styret. Svenskhemmet Voksenåsen AS ble etablert som et norsk aksjeselskap, heleid av den svenske staten.

Debatten om hvordan Voksenåsen skal finansieres er noe av det mest interessante ved Ellingsens bok. Fra midten av 1970-tallet ble den kommersielle driften lagt ut til en kommersiell aktør, SARA-konsernet. Deres oppgave var å tjene penger og de drev med stor suksess i mange år. En del av overskuddet tilfalt eierne, men det kom kritikk mot at dette svekket synligheten til nasjonalgaven.

Ellingsen påpeker for øvrig at man de første år bygget kontakt med ulike organisasjoner, både politiske og kulturelle, som ble kjent med Voksenåsen og fortsatte å bruke institusjonen. Det samme gjaldt enkelte næringslivsorganisasjoner. Voksenåsen hadde også tidlig begynt å markere viktige svenske tradisjoner som Mårten Gås, Valborg, midsommar og Lucia og her var oppslutningen stor fra svensker i Oslo. Det gav et godt grunnlag for driften videre.

Gjennom hele 1980- og 1990-tallet ble den videre organiseringen av driften på Voksenåsen utredet. I 1999 kjøpte eierselskapet opp driftsselskapet og det var blitt én organisasjon og én ledelse. ”Endelig var styringen av Voksenåsen lagt opp med det som burde vært modellen langt tidligere; eieren i Stockholm legger budsjett, rammer og politiske føringer, og styret har alle fullmakter til å drive stedet i pakt med formålet og gjeldende vedtekter. Modellen har vist seg slitesterk, styringsverktøyene er endret og den tidligere tids utredninger var forbi”, skriver Ellingsen som selv førte denne utredningen i pennen.

Sitt mest aktive år hadde Voksenåsen i 2005 i forbindelse med markeringen av de hundre år siden oppløsningen av unionen med Sverige og det er en

imponerende liste over de seminarer og aktiviteter som institusjonen hadde det året. Også i forbindelse med Grunnlovsjubileet i 2014 var Voksenåsen aktiv.

Karl Einar Ellingsen har vært sentral i arbeidet med å vende Voksenåsens øyne utover Norden, noe som ble mulig etter en vedtektsendring. Resultatet er blant annet flere seminarrekker om Tyskland, Russland og Dag Hammarskjöld-senteret. Også et koreansk klokkeår står nå på Voksenåsen, selv om Ellingsen innrømmer at det var strid i styret om akkurat dette. Men han mener selv at det er et viktig symbol for Voksenåsen.

Ellingsen påpeker at ved fornyelse av møbler og interiør er Voksenåsen blitt forsvensket. Det var nødvendig at opplevelsen av svensk historie og kultur og ikke minst historien bak gaven, kom fram. Ellingsen mener det er utvilsomt at "forsvenskningen" har bidratt til å samle institusjonen og gjøre historien tydeligere.

Det er lett å konstatere at det i Voksenåsens 60-årige historie er funnet en "vettig anvendning" for nasjonalgaven. Det dokumenterer Ellingsen i sin bok. Så er spørsmålet om veien videre. Å kombinere børs og katedral er ikke lett – selv ikke for en nasjonalgave.

Jarle Skjørestad

Karl Einar Ellingsen. *Fra svenskehus til Sveriges hus – historien om nasjonalgaven Voksenåsen*. Skyline forlag, Oslo 2019.

EN MINISTER FÖRE SIN TID

Ulla Lindströms liv och arbete

Ulla Lindström (1909–1999) var en omstridd socialdemokratisk politiker i svensk etterkrigstid. Långvarigt konsultativt statsråd 1954–1966 med en bred palett av ärenden i regeringarna Tage Erlander. Omstridd, ofta förlöjligad får man väl säga. Inte minst i dåtidens tidningar.

Men Ulla Lindström kommer ut i vår tid som en moderniserande kraft i den svenska socialdemokratien og i Sverige.

Ulla Lindström föddes i en övre medelklassfamilj. Modern var utbildad pianist och konstnärligt lagd og blev en starkt oppmuntrade kraft för Ulla og hennes syskon. Fadern var den på sin tid kände, men något bisarre professorn og borgerlige politikern Nils Wohlin. Dotter og far fick en slitsam relation.

Jag har sällan läst en biografi där ett genusperspektiv är så effektivt som den som författaren, historikern *Gunnel Karlsson* ger i *En kvinna i regeringen. Statsrådet Ulla Lindströms liv och arbete*. Det har också en bas i vad Ulla Lindström själv såg og skrev i sina dagböcker, som också i en redigerad form blev utgivna i slutet på 1960-talet.

Ulla Lindström var studiebegåvad og skrev bra. Hon blev journalist og redaktör för flera tidningar, samtidigt. Hennes väg in i politiken gick genom kvinnopolitiskt engagemang og hon imponerades av Per Albin Hansson;

snart var hon socialdemokratiskt verksam i Stockholm. Hon engagerade sig i fredsrörelsen men också i frågor som lika löner för kvinnor och män och det manliga ”enförsörjarsystemet” med kvinnan som hemmafru.

Lindström invaldes av socialdemokraterna i riksdagens Första kammare 1946 och hon blev snabbt aktiv med utredningsuppdrag och i regeringskansliet. Hon valdes också in i riksdagens del i Sveriges FN-delegation vid generalförsamlingen och hon hade ett varmt uppskattande förhållande till utrikesminister Östen Undén.

Regeringschefen Tage Erlander hade utsett två kvinnliga statsråd tidigare, men han var inte nöjd med dem. Koalitionsregeringen med bondeförbundet saknade något kvinnligt statsråd. Erlander hade 1953 tagit upp Ulla Lindströms namn men de ledande manliga statsråden var helt emot, detta gällde dock med undranta av Undén.

Ett år senare hade motståndet minskat och Ulla Lindström utsågs till statsråd 1954. Det var som konsultativt statsråd vilket innebar att hon inte fick någon ”egen” politisk eller opolitisk ledningsorganisation, i likhet med vad de statsråd hade, som var chefer för ett departement. De regeringsärenden som hon skulle ansvara för kunde ha sett plottrigt ut. Konsumentfrågor, familjepolitik, medborgarskapsfrågor, biståndsfrågor.

Gunnel Karlsson noterar också att diskussionen mellan de manliga statsråden handlade om att leta fram uppgifter till ett kvinnligt statsråd, inte att skaffa en ny kompetens. Det fanns ett motstånd mot kvinnor, skriver Gunnel Karlsson – ”Problemet var att motståndet länge var osynligt för männen; för dem var det (och nu förenklar jag) kvinnorna som var problemet.”

Men om man följer Ulla Lindströms insatser i regeringen på hennes ansvarsområden och därtill lägger hennes insatser i socialdemokratiska partiet och som opinionsbildare, så kan man teckna en bild av att Lindström bar framtiden i sina händer, också för socialdemokraterna.

Inom ramen för familjepolitiken började Lindström förbereda mera statliga utgifter. Hon argumenterade från början emot skattesänkningar, som dåvarande finansminister Per Edvin Sköld stod för. Och i konsumentfrågorna kom hon i konflikt med den nye finansministern Gunnar Sträng.

Dagens kvinnofråga handlade enligt Ulla Lindström om de jäktade dubbelarbetande kvinnorna. Konsumentupplysningen, liksom barntillsyn och familjepolitik hängde samman på ett nytt sätt. Hon betonade att männen hade mycket att vinna på att kvinnorna kunde försörja sig själva.

Konkret betydde detta att Ulla Lindström drev fram höjda barnbidrag. Hon byggde upp olika former av stöd för en service inriktad på familjepolitik, mer barntillsyn i samhällelig regi, öppethållande utanför den vanliga arbetstiden i affärer, sjukvård och skola.

Biståndspolitik till fattiga länder var en ny sak på 1950-talet. Den lockade särskilt yngre människor, också i det egna partiet, bland dem Olof Palme. Där

kom man fram med ett långtidsmål – att 1% av BNP skulle gå till bistånd. Här drev Lindström på så mycket att hon 1966 ställde det som en avgångsfråga. Vilket det också blev. Men finansminister och regering fick öka takten, och några år senare förverkligades målet.

På det internationella planet gjorde hon befolkningspolitiken, dvs. födelsekontroll genom sexuell upplysning och preventivmedel, till en del av biståndspolitikerna.

Till Ulla Lindströms engagemang hörde också hennes motstånd mot atomkraften – både atombomber och den fredliga kärnenergin. Ulla Lindström, liksom Östen Undén och Gunnar Sträng var de i regeringen som motsatte sig förslagen i mitten av 1950-talet från ÖB att Sverige skulle anskaffa atomvapen. Socialdemokratiska Kvinnoförbundet blev en kraftfull aktör mot det. Tage Erlander med stöd av Olof Palme skapade successivt en uppskovslinje för frågan som senare mynnade ut i ett nej till svenska atomvapen.

När Ulla Lindström hade avgått kom hon många år senare att bli en av de ledande företrädarna för linje 3 i kärnkraftsomröstningen 1980. Linje 3 stod ju för en total kärnkraftsavveckling på tio år. Hon ville visa att det gick att vara kärnkraftsmotståndare och socialdemokrat. Idag skulle man kunna säga att hon vann till 50% i det att mer än hälften av kärnkraftsreaktorerna numera är stängda.

Gunnel Karlsson ger en övertygande bild av de beslutsprocesser som rådde inom regeringen, socialdemokraterna och det svenska samhället under tiden 1945–1968. Det hade med sig ett betydande mått av oförståelser och motsättningar från männens sida, när krävande och som det visade sig framsynta kvinnliga aktörer gjorde sig gällande.

Ulla Lindström ter sig som en av dem. I sina engagemang visade hon sig vara en framsynt politiker vars idéer präglar Sverige efter 1968.

Björn von Sydow

Gunnel Karlsson. *En kvinna i regeringen. Statsrådet Ulla Lindströms liv och arbete.* Appell Förlag. Stockholm 2020.

EN POLITIKERS UPPGÅNG OCH FALL

MONA SAHLINS BIOGRAFI

Få – om ens någon – politiker har varvat framgång i sin politiska karriär med snöpliga fall från en hög maktposition i samma utsträckning som *Mona Sahlin*. Hon gjorde en rekordkarriär mot ledande poster inom socialdemokratin. 1982, vid 25 års ålder, blev hon riksdagens yngsta ledamot och snabbt en av partiets mest profilerade personligheter, "Mona" med hela svenska folket. Därefter följde poster som arbetsmarknadsminister 1990, ledamotskap i partiets tunga verkställande utskott 1991 och samma år blev hon den som sekunderade dåvarande statsministern Ingvar Carlsson i valrörelsens avslutande partiledardebatt. 2007-2011 var hon partiledare för Socialdemokraterna.

I en ny bok med den något underfundiga titeln *Makt – Lös* (med författaren *Henrik Johnsson* som spökskrivare) ges en bild av framförallt tiden efter valförlusten 2010 då hon utsågs till nationell samordnare mot våldsbejakande extremism, en position som hon hastigt tvingades lämna 2016 efter att medierna avslöjat att hon utfärdat falska intyg åt en livvakt.

Men låt oss gå tillbaka till Ingvar Carlsson. Mona Sahlins politiska karriär var inte självklar. Det fanns många kompetenta yngre personer inom socialdemokratin, inte minst kvinnor, som sågs som möjliga framtida partiledare på 1990-talet. Men som partiordförande och statsminister var det Ingvar Carlsson, som fungerat som hennes mentor, som lyfte fram henne till posten som vice statsminister 1994 och därmed pekade ut henne som partiets kronprinsessa framför såväl Anna Lindh som Margot Wallström. Därför överraskar det inte att Mona Sahlin i boken uttrycker stor beundran för Ingvar Carlsson.

När Ingvar Carlsson 1995 meddelade att han tänkte avgå som partiledare var Mona Sahlin den enda som kandiderade att efterträda honom. Den planen fick ett abrupt slut när *Expressen* avslöjade att hon för rätt stora summor betalat privata utgifter med regeringens kontokort, det som kom att benämnas ”*Tobleroneaffären*”.

Efter att ha förlorat valet 2010, då socialdemokraterna fick 30,7 procent av rösterna, meddelade Mona Sahlin sin avgång. I december samma år hölls ett förtroenderåd då hon enligt boken höll sitt ärligaste tal där budskapet var präglat av självkritik mot partiets politik, det körde framåt utan kompass.

Vem som skulle efterträda henne var långtifrån självklart. När hon och hennes medarbetare spekulerade var det ingen som nämnde Håkan Juholts namn. Själv trodde hon däremot redan då på Stefan Löfven.

I Mona Sahlins bok fälls flera rätt giftiga omdömen. En som drabbas av det är Juholt som enligt henne inte skapade stabilitet i partiet och svängde i flera frågor som t.ex. om a-kassan och temporära medborgarskap.

I boken uttrycker Mona Sahlin stor besvikelse över att i praktiken ha tvingats forma ett samarbete med både Vänsterpartiet och Miljöpartiet, det rödgröna alternativet. Trycket på att samverka med V var starkt från LO-håll som såg MP som fackföreningsfientligt, från det hon kallar vänsterdistrikten inom socialdemokratin och även den egna partisekreteraren Marita Ulvskog. Sahlin gav efter ”Och jag ångrar det djupt idag.”

Mona Sahlin anser att hon behandlades annorlunda för att hon var kvinna, något hon funnit stöd för i en undersökning av medieprofessorn Kent Asp om valrörelsen 2010. Hon undrar också varför den dyra franska märkesväska hon fått av författaren Liza Marklund blev till en affär, men inte den ännu dyrare märkesklocka som Fredrik Reinfeldt bar.

I boken beskriver Mona Sahlin också det system som finns över parti-gränser. Hon uttalar uppskattning av Centerns Maud Olofsson, Moderaternas

Anna Kinberg-Batra och Liberalernas Birgitta Ohlsson, som var den som lanserade henne som Nationell samordnare mot våldsbejakande extremism.

Ingen kan tveka om att Mona Sahlin var rätt person för den uppgiften. Hon har haft ett livslångt engagemang mot rasism och högerextremism men också mot den militanta och kvinnoförtryckande islamismen. Priset har varit högt och gjort att hon fått utstå personliga hot och kränkningar och tvingats leva med livvakter. Det arbetet har också gett henne goda insikter t.ex. om konflikten mellan sunnimuslimer och shiamuslimer i Mellanöstern. Med förvåning relaterar hon ett möte med företrädare för Kriminalvårdsstyrelsen som hade ringa kunskap om denna, trots att de inom fängelsernas portar hade att hantera radikaliseringsen av muslimer.

I boken redogör Mona Sahlin för hur hon försökt att modernisera socialdemokratin, inta en positiv syn på hushållsnära tjänster – varför är det accepterat med manliga hantverkare men inte städare – hylla företagare som ”hjältar”, bejaka EU-samarbetet tydligare, ge utrymme för identitetspolitik där kritiker tyckte att hon skulle sluta prata om ”bögar och invandrare”. Hon lyfter också upp som en av sina framgångar när regeringen lade fram förslaget om att homosexuella skulle få adoptera.

Men allt hennes arbete för att modernisera sitt parti och göra en insats i det svenska samhället fick ett abrupt slut. Det skedde när det kom fram att hon hade skrivit ett inte helt korrekt intyg om vilken lön hennes livvakt hade när han skulle köpa en lägenhet. Sahlin återger vad som sedan hände; det satte igång spekulationer om att de hade ett förhållande – vilket var osant, däremot stod de varandra nära. När affären blev känd ringde kulturministern Alice Bah-Kuhnke och gav henne sparken via telefon, kallade inte ens upp henne för ett möte öga mot öga.

För den som vill fördjupa sin bild av Mona Sahlin och hennes politiska drivkrafter ger boken en del ökad kunskap, om än något rörig. Men även efter att ha läst den frågar man sig hur hon kunde uppvisa de omdömesbrister som gjorde att hon missade målet att bli Sveriges första kvinnliga statsminister.

Lars J Eriksson

Mona Sahlin, Henrik Johnsson. *Makt – Lös*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2020.

ILKKA SUOMINEN – FÖRETAGSLEDAREN SOM BLEV POLITIKER

Boken *Sinä osaat, sinä pystyt* (Du kan, du klarar det) beskriver *Ilkka Suominens* väg från familjeföretaget i Nakkila nära Björneborg, till samlingspartiets mest långvariga ordförande, minister, talman, Alko-direktör och Europaparlamentariker. Det var en strålande karriär, men framgångarna kom inte gratis. Hans liv beskrivs som en blandning av målmedvetenhet och tillfälligheter, resultat och misslyckanden. Men han visar vad man kan uppnå med en orädd inställning till livet.

Boken bygger på arkivmaterial som inte tidigare har publicerats, och ger en lite annorlunda infallsvinkel på Finlands politiska närhistoria, i synnerhet genom sina beskrivningar av det interna maktspelet inom samlingspartiet, regeringsbildningen 1987, Ilkka Suominens öst- och västrelationer och Finlands väg in i EU.

Boken är skriven av filosofie doktor *Riku Keski-Rauska* som är historieforskare och arkivchef. Boken är till sin upplägning närmast att jämföra med en vetenskaplig avhandling med omfattande källhänvisningar, litteraturförteckningar och personregister. Det har också i offentligheten noterats att det sällan i Finland skrivs så här omfattande biografier över nu levande personer. Boken är ett självständigt verk av författaren, men den har tillkommit i samarbete med Suominen.

Ilkka Suominen föddes 1939 i en gammal industrisläkt. Efter studentexamen skaffade han sig först specialutbildning inom skinnbranschen där familjeföretaget främst var verksamt under den tiden. Utbildningen förde honom till både England och Tyskland, och gav honom också från tidiga år goda kontakter i Europa. Under sin tid i ledningen för familjeföretaget avlade han senare också på rekordtid en statsvetenskaplig examen vid Helsingfors universitet. Framtidsutsikterna var inte till alla delar gynnsamma för företaget. Suominen gjorde sin plikt som företagsledare men valde sen att satsa på politiken. Han satt i riksdagen åren 1970–1975 och igen åren 1983–1994. Till partiledare för samlingspartiet valdes han 1979 och satt på posten rekordlänge, 12 år. Under de åren hann han också vara handels- och industriminister 1987–1991 och riksdagens talman 1991–1994. Efter en period som generaldirektör för det statliga alkoholmonopolet Alko avslutade han sin karriär som medlem av Europaparlamentet 1999–2004.

Ilkka Suominen karakteriseras som en vänlig, positiv och dynamisk politiker med god samarbetsförmåga. Men som författaren påpekar, fanns det också under Suominens nallebjörnsaktiga yta en stark politiker. För egen del hade jag förmånen att samarbeta med Ilkka Suominen under hans tid som riksdagens talman. Ett av hans uttryck har fastnat i minnet. Inför möten som han inte speciellt såg fram emot, brukade han säga ”vi ska lyssna snällt”. Det brukade betyda att efteråt gör vi sen i varje fall som planerat. I boken har Suominen, som nu är 81 år, också valt att, överraskande mycket för sin generation, berätta om sitt privatliv och sina tankar i olika svåra situationer.

När man skriver om Finlands inrikespolitik brukar Ilkka Suominens namn främst dyka upp i anslutning till regeringsbildningen 1987 och det sk. kas-saskåpsavtalet som partiledarna för samlingspartiet, centern och svenska folkpartiet då ingick inför riksdagsvalet. Avtalet var hemligt och innehöll en överenskommelse om att de tre partierna bildar en borgerlig regering om de

får majoritet i riksdagen. Att avtalet ingicks skriftligt berodde på den misstro som fanns mot centerledaren Paavo Väyrynen. Som hemliga politiska avtal brukar, läckte också det här ganska snabbt ut. Presidenten utsåg på den tiden regeringsbildare och president Mauno Koivisto såg till att det inte blev någonting av den borgerliga regeringsbasen. I stället tvingade han fram en regering baserad på samlingspartiet och socialdemokraterna. Trots valsegern gick Suominen miste om statsministerposten. Den gick till partikamraten Harri Holkeri. Suominen valde att svälja förtreten och acceptera posten som handels- och industriminister. Turerna kring avtalet ledde ändå till en gynnsam situation för samlingspartiet. Den långa politiska isoleringen av partiet hade brutits. Sedan dess har samlingspartiet igen varit en maktfaktor i finsk politik, och ett nästan permanent regeringsparti.

En för Finland mycket betydelsefull fråga, där Ilkka Suominens insats hade varit värd större uppmärksamhet och mera erkänsla, är hans tidiga ställningstaganden för ett medlemskap i EG/EU. Sommaren 1990 höll EDU (Europeiska demokratiska unionen), takorganisation för samlingspartiet och dess broderpartier i Europa, ett ordförandemöte i Helsingfors. På mötet kunde samlingspartiet visa upp sina utmärkta kontakter i Europa. På plats var bland annat premiärminister Margaret Thatcher och Jaques Chirac, som då var borgmästare i Paris. Förbundskansler Helmut Kohl kunde tyvärr inte delta, men till honom hade Ilkka Suominen redan i ett tidigt skede byggt upp goda och nära kontakter, också privat. I öppningstalet som Suominen höll på mötet försvarade han starkt den europeiska integrationen. Han sade också att Finland kommer att söka medlemskap i den Europeiska Gemenskapen ännu under 1990-talet. Han blev därmed den första i Finland som på regeringsnivå tog ställning för ett EG-medlemskap. Det var friskt vågat, och inte okontroversiellt på den tiden. Han fick kritik i medierna, och president Koivisto ville gå varsamt framåt. I boken avslöjar emellertid Suominen att president Koivisto redan vid den tiden hade kommit betydligt längre i sitt tänkande, än vad han ville säga offentligt. För Suominen nämnde Koivisto att han trodde att Finlands medlemskap kan realiseras till och med snabbare än vad Suominen hade antytt i sitt tal. Finlands utrikespolitiska rörelsefrihet hade blivit större. Tidsandan hade förändrats, men alla hade ännu inte lärt sig att tolka tecknen rätt. EG-frågan bidrog sedan också till att skapa ett samförstånd mellan Suominen och Koivisto. Några år senare, redan 1995, var både Finland och Sverige medlemmar. Under Suominens tid som partiledare lades grunden för en positiv och konstruktiv Europalinje inom samlingspartiet. Den kom sedan att gälla en lång tid framöver, till slutet av Jyrki Katainens och Alexander Stubbs statsministerperioder under första delen av 2010-talet.

”Du kan, du klarar det” är trots sin detaljrikedom och sina nästan 600 sidor en välskrivna och lättläst bok. Ilkka Suominen säger själv att den bästa

tiden i hans politiska liv var åren som riksdagens talman. Under den tiden var Suominen också ledare för både Nordiska rådet och OSSE:s parlamentariska församling, och han var med om att starta upp det arktiska samarbetet. Det hade varit intressant att få läsa lite mera om den tiden också, men författaren har av naturliga skäl fokuserat på den allmänna politiska utvecklingen.

Guy Lindström

Riku Keski-Rauska. *Sinä osaat, sinä pystyt. Ilkka Suomisen elämä.* (Du kan, du klarar det. Ilkka Suominens liv). Docendo. Livonia Print, Lettland 2020.

LØGN OG LATIN I DE ISLANDSKE SAGAER

Keld Zeruneith har skrevet et imponerende værk om de islandske sagaer

I 1970erne arbejdede jeg som studentermedhjælper i den danske afdeling på Det Kongelige Bibliotek i København. Vi havde meget udveksling med Island. Hver gang vi fik en fax fra Reykjavik, stod der tak for sagaerne. Tilbageleveringen af disse ti år før, derfor måske delvist tilgivet århundredes danske overherredømme? På den anden side var der lidt sagaagtig knurren på tråden. Hvorfor i alverden, mente islændingene, havde biblioteket katalogiseret disse verdensberømte sagaer under digt og sværmeri og ikke historie?

På sæt og vis siger disse aspekter adskilligt om kernen i forskeren dr. phil. *Keld Zeruneiths* velskrevne, skelsættende og vældige værk *Da de tog land* som både er mytekritisk, mentalhistorisk, psykologisk og litteraturvidenskabelig i hele sit sigte og væsen. Islands fortidige og samtidige selvforståelse ligger i sagaerne og afspejler øens stolte historie helt ned i detaljer. Vikingelandet over alle de andre nordiske, en fremsynet fristat i et Norden regeret af middelalderlige konger. Ikke underligt at Islands historiesyn ligner USA's i opfattelse af frihedshungrende folk som drog vest på for at grundlægge et alternativt rige. Hvor hver var sin egen lykkes smed i samdrægtighed med andre, kun først Odin siden Gud som herre. Skæbnestærke mutte mænd på hesteryg med skjold og sværd, særegne kny, kloge og kønne kvinder.

De islandske sagaer om Njal, Egil, Gunløg og Gisle og alle de andre, elsker vi her i Danmark også som en del af vor egen kultur, drejer sig mestendels om den periode som på dansk hedder landvindingstiden, mere islandsk landnamstiden. Fra ungefær 800tallet til 1000tallet, det runde tal hvor øriget bliver kristent. Sådant da. Slet ikke så parlamentarisk som sagn og saga siger det. Zeruneith tager en holmgang med de gængse opfattelser af Island som Nordens første folkestyre, hvor overgangen fra hedenskab til romerkirken var gnidningsløs og glat. Han skriver grundigt og gennemanalyserende om tiden for sagaernes nedskrevne tilblivelse og deres egen fremstilling af såkaldt fakta. 1200tallets katolske storhøvdingetid med forfatteren til bl.a. "Edda", den nor-

ske konges tragisk håndgangne mand Snorre som omdrejningspunkt. Hvor fristaten på grund af vold og vendetta større end på Sicilien, opløses og bliver en provins i Norge. Zeruneith påviser de mange myter omkring sagaerne som sanddruelig historieskrivning. Dernæst deres dialektiske skildring af overgang fra asatroens barske Tor til barmhjertelige Hvide Krist. At sagaskriverne latent lobhudler hedenskabets æressamfund med slægters rettergang, alligevel støtter det kristne skyldssamfund med individuel frelse og fælles salmesang.

Vejen til denne ambiguitet går over skjaldedigtning og skjaldes symbolsk barokke drømme om ting som skal komme, andre gå under. For den læge læser som kun kender den islandske sagalitteratur, er der meget nyt at hente om denne særegne genre og stridbare skole. Forfatteren gennemgår omhyggeligt og interessant "skjaldskab", den nordiske middelalder-digterskole som alt for ofte glemmes, når norrøn litteratur behandles og diskuteres. Forholdet mellem poesi og prosa og den helt særlige intention, denne digtning politisk havde omkring konge og adel. I tredje del af "Da de tog land" får vi en solid og kyndig gennemgang af de store sagaer med kaos og kærlighed, for nu at citere professor Thomas Bredsdorffs klassiker i så henseende. Hans bog "Kaos og kærlighed" om stovte mænds svaghed, stærke kvinders list. I dette fallokrate og patriarkalske samfund handler mænd bedst uden kvinder, som det er besværligt med, men umuligt uden. Eneste anke i så henseende er bogens afvikling af den korteste og mest spegede af alle sagaer og ganske uden sex, den 'modernistiske' Ravnkels saga om bod og bedring. Blandt andre har forfatteren Poul Vad i sit mesterstykke "Nord for Vatnajökul" ment at historiens morale peger frem mod Machiavellis værk "Fyrsten", med gusten statsraison, pragmatisk afkald og agnostisk realpolitik. Andre mener at den afspejler den religiøse skepsis og desillusion i anden del af 1200tallet i det katolske Europa, som også artikuleres i Dantes "Guddommelige Komedie". Her er den mest læst som længsel efter andre guder end de hedenske i en turbulent tid før kristendommen.

Absolut mindre detaljer. Over for en lærd bog som på alle måder giver os det store billede af den islandske saga, fra politisk dannelse, stilens lavmælte poesi til nordisk poetik og metrik. Der er mange navne at holde rede på. I min gymnasietid mente jeg, at en saga var vikingetidens 'telefonbog', hvor abonnenterne slog hinanden ihjel. Men Zeruneith skriver det hele i et overskueligt mandtal m/k, hvor sagaerne vokser i substans og størrelse, mens læseren bliver klogere. Og får mig fængslet i Covid19-kassematte til at længes efter det sagasmukke Island.

Bo Tao Michaëlis

Keld Zeruneith. *Da de tog land: Historie, drømme og digtning i sagatidens Island.* Gyldendal, København 2021.

VIKTIG OG VELSKRIVEN BIOGRAFI OM OLE HENRIK MAGGA

«Det er en uendelig lang vei fra Ávževuopmi til universitetet og academia, enn si til myndighetene i hovedstaden. Eller til selveste FN. Men det var dit *Ole Henrik Maggas* livsløp gikk. Mot de fleste odds. For Ole Henrik begynte på skolen uten å kunne et ord norsk.»

Han tok eksamen artium på gymnaset i Asker som preseterist, og studerte både realfag og samisk språk ved Universitetet i Oslo. I ein pause frå studeringa tok han militær utdanning, og var reserveoffiser i fleire år. Han blei den første samem som tok doktorgrad på eige morsmål, i 1986. Han arbeidde som professor i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo 1987-1990, har vore høgskoledosent, museumslektor ved Tromsø Museum, professor i samisk språk ved UiT Norges arktiske universitet, og professor ved Samisk høgskole i Guovdageaidnu (Kautokeino) frå 1997. Parallelt med yrkeskarrieren har Magga vore den fremste samepolitikaren i Norden. Han var tidleg leiar i Oslo Sámiid Searvi (Oslo sameforening), leiar i Norske Samers Riksforbund 1980-1985, – blant anna i perioden med den djuptgripande konflikten om utbygging av Altaelva. Den strategiske rolla Magga spelte i desse åra var eit viktig premiss for at det få år etter var mogleg å etablere det norske sametinget. Han blei valt som den aller første sametingspresidenten 1989-1997, og sat som representant i sametinget heilt til 2005. Dei siste åtte åra hadde han fleire oppgåver for samar og andre urfolk internasjonalt, mens presidentposten gjekk over til partifellen Sven-Roald Nystø.

Journalisten og forfatteren *Per Lars Tonstad* har skrive ei samtalebok om Ole Henrik Magga. Det er ei viktig, innholdsrik og informativ bok. Tonstad følgjer Magga nokså kronologisk gjennom livet, eit liv der tru på gjennomslag for solid kunnskap, klok argumentasjon og dei lange linjer, er rettesnora. Tonstad arbeidde som journalist i Nord-Norge i 25 år, og har også gitt ut fleire bøker om samerett, urfolk og ein biografi om den samiske musikaren Mari Boine. Per Lars Tonstad kan den samiske historia, både gjennom fleire hundre år og den nære historia i dei viktige åra som gav samane ein heilt annan status politisk og kulturelt enn før.

I boka auser forfatteren forsiktig av kunnskapen sin, i omtalar og samtalar der han lar Ole Henrik Magga føre ordet. Og der Magga er smålåten om si eiga rolle, grip Tonstad varsamt inn og plasserer Ole Henrik Magga der han høyrer heime. Magga har vore språkforskar, og like mykje språkpolitikar. I eit moderne samfunn er det ikkje nok at samisk er eit fagspråk innan reindrift, utmarksliv og husflid. For å overleve må samisk vere eit språk i kvardagen, bak datamaskinene, i barnehagen og skolen, på kontora og i møteromma. Samisk er også blitt eit scenespråk. Det gjeld både nordsamisk og sørsamisk, og etter kvart også lulesamisk. Store musikarar som Nils-Aslak Valkeapää, Mari Boine, Inga Juuso, Frode Fjellheim, Ella Marie Hætta Eriksen, Sofie Jannok (frå svensk side av grensa), Wimme Saari (frå finsk side) har hatt/

har karrierar internasjonalt, og i 1980 nådde Mattis Hætta og norske Sverre Kjelsberg heilt til den internasjonale finalen i Melodi Grand Prix med «Samiid Ædnan» (samisk jord). Også innan litteratur, teater og kunst står det samiske stadig sterkare. I heile denne utviklinga har Ole Henrik Magga vore ein som har løfta folk fram, og gitt mange ein solid språkleg bakgrunn og sjølvtilitt.

Ute i den store verda var han så tidleg som i 1975 på stiftingsmøtet for Verdsrådet for urfolk, han arbeidde systematisk og strategisk i FNs/UNESCOs Verdiskommisjon for kultur og utvikling i første del av 1990-talet, og det var berre naturleg at det var Ole Henrik Magga som blei valt til den aller første leiaren for FNs Permanente forum for urfolkssaker i 2002. I det norske samarbeidet var han tilsett på Nordisk Samisk Institutt, og leia arbeidet med å få gjort ferdig både ein ny sørsamisk og ein ny nordsamisk skriftnormal. Han var fleire gonger observatør på vegner av Nordisk sameråd på sesjonar i Nordisk råd. Under teikna hugsar godt da Finlands samarbeidsminister Ole Norrback som vertskap på ein temasesjon i Mariehamn midt på 1990-talet gav Ole Henrik Magga rolla med å takke for maten, nettopp med ønske om å få eit sterkt og sakleg politisk innlegg frå sametingspresidenten. Takketalen var nettopp ein slik velformulert tale med tyngde, med joik som avslutning. Som pensjonist arbeider Ole Henrik Magga og kona Lajla Margareta Mattson med det sørsamiske språket, med konas heimtrakter i Jämtland som arbeidsplass.

Tonstad siterer motpartar og samarbeidspartnarar undervegs i dette livsverket. Tidlegare høgsterettsjustitiarius Carsten Smith meiner at Magga var «en historisk lykke», for både samane, nasjonen Norge og all verdas urfolk. Thorbjørn Jagland, norsk statsminister 1996-1997, seinare utanriksminister og frå 2009 til 2019 generalsekretær i Europarådet er like rosande: «en av de fire viktigste personene i norsk etterkrigshistorie» (ved siden av Einar Gerhardsen, Jens Evensen og Thor Heyerdahl).

Ole Henrik Magga har, naturleg nok, fått noen av dei høgaste utmerkingar og heidersteikn det er mogleg å få i Norge. Per Lars Tonstad legg til at enda meir har nok orda frå ein eldre sjøsame varma: «Takk for at du har gjort mitt liv lettere».

Jan Kløvstad

Per Lars Tonstad. *Ole Henrik Magga. Kamp og kompromiss*. Pax forlag, Oslo 2020.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Lars J Eriksson, politisk redaktör *Skånska Dagbladet*, Malmö

Poul Houe, professor em, Minnetonka

Jan Kløvstad, sekreterare i Letterstedtska föreningens avdelning i Norge

Guy Lindström, *NT*:s redaktör i Finland

Bo Tao Michaëlis, cand. mag, Köpenhamn

Jarle Skjørestad, seksjonsleiar, Stortinget, Oslo

Björn von Sydow, fd talman, ordförande LF huvudstyrelse, Sigtuna

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om Litteraturen i Norden 2020

Utarbetat av fil.kand Louise Hertzberg

Aðalsteinsson, Aðalsteinn Emil 168 Adolphsen, Peter 144 Agnarsdóttir, Hlín 163 Alvarez, Emilio (pseudonym) 140 Ambjørnsen, Ingvar 175 Andersson, Claes 153 Andkjær Olsen, Ursula 140 Arif, Arazo 182 Armand, Halldór 163 Árnadóttir, Þóra Karítas 164 Aust, Kurt 177 Axelsson, Majgull 182 Baldursdóttir, Kristín Marja 164 Balle, Solvej 140 Bazeghi, Shadi 140 Bertell, Ann-Luise 158, 159, 160 Bjarnadóttir, Hulda Sigrún 162 Björnsdóttir, Sigríður Hagalín 163 Björnsdóttir, Sigrún 166 Blómkvist, Stella 165 Bonde, Lina 160 de Bourg, Frits 178 Bragadóttir, María Elísabet 168 Bragi, Steinar 161 Brander, Juhani 150 Brandt, Per Aage 140 Broberg, Maria 182 Brændjord, Karoline 135, 170, 177 Burton, Nina 180 Byskov, Kristian 144 Carmona-Alvarez, Pedro 177 Dan, Alexander 161, 162 Davíðsdóttir, Vilborg 164	Ekman, Kerstin 183 Eric, Caspar 140 Falsig Pedersen, Sidsel 144 Flatland, Helga 170, 175 Flensmarck, Kristofer 185 Folkhammar, Kristoffer 186 Fosnes Hansen, Erik 175 Fosse, Jon 170, 174 Fossum, Karin 178 Frostenson, Katarina 184 Glaz Serup, Martin 140 Granström, Helena 184 Grotrian, Simon 140 Grimsrud, Beate 170 Guðmundsson, Kristján Hrafn 168 Guðnadóttir, Rut 162 Guillou, Jan 182 Gunnarsson, Jónas Reynir 164 Hagerfors, Lennart 184 Hallberg, Anna 186 Hammar, Edith 160 Hansson, Carola 182 Hansson, Ulrika 159, 160 Harðarson, Bjarni 164 Haslund Gjerrild, Rakel 144 Hede, Ida Marie 144 Heikkonen, Olli 152 Henriksen, Levi 176 Hjorth, Vigdis 170, 174, 171 Hjálmtýsdóttir, Lóa 163 Hoem, Edvard 175 Holmström, Johanna 155, 156, 157 Hotakainen, Kari 145

- Huotariinen, Vilja-Tuulia 152
 Indriðason, Arnaldur 166
 Ingadóttir, Eyrún 164
 Ísleifsdóttir, Benný Síf 164
 Itäranta, Emmi 149
 Jacobsen, Roy 172
 Jensen, Kenneth 144
 Jessen, Ida 143
 Johans, Sebastian 160, 182
 Johansson, Hanna 182, 185
 Jónasson, Ragnar 165
 Jónsson, Anton Helgi 167
 Júlíusdóttir, Katrín 165
 Jökulsdóttir, Elísabet 163
 Jørgensen, Hans Otto 144
 Kaaja, Anu 146, 147
 Kaalø, Sten 140
 Kajaste, Helmi 151
 Kalman Stefánsson, Jón 163
 Kangaskoski, Matti 151
 Kæmpe, Jens 140
 Kinnunen, Tommi 148
 Kjos Fonn, Maria 171, 175
 Knausgård, Karl Ove 135, 170,
 173, 174
 Knútsdóttir, Hildur 162
 Korneliussen, Niviaq 144
 Kylänpää, Riitta 153
 Kytömäki, Anni 147, 148
 Kännö, Heikki 148
 Laakso, Laura 146, 150
 Labba, Elin Anna 181
 Laitila Kälvenmark, Tiina 149
 Larsen, Terje Holtet 171, 175
 Lárusdóttir, Ragnheiður 167
 Lassen, Jakob 138
 Laugesen, Peter 139
 Leandoer, Kristoffer 180
 Lillpers, Birgitta 186
 Lind, Cecilie 140
 Lindberg, Stefan 184
 Linde, Heidi 175
 Lindell, Unni 178
 Linderborg, Åsa 184
 Lindman Mata, Erik 182
 Lundberg, Patrik 185
 Lykke Holm, Johanne 184
 Madsen, Svend Åge 144
 Magnúsdóttir, Arndís Lóa 167
 Máni, Stefán 165
 Mathiesen, Eske K. 137, 138,
 139, 140
 Motturi, Alexander 179
 Mytting, Lars 171, 173
 Nielsen, Ingrid 177
 Nielsen, Peter 140
 Nikolajsen, Rasmus 140
 Nilssen, Olaug 170, 171, 175
 Nirstedt, Gunnar 182
 Nordenhof, Asta Olivia 142
 Norlin, Annika 182
 Nurmi, Aura 151
 Næss, Sven Petter 178
 Ólafsdóttir, Auður Ava 163
 Ólafsson, Ólafur Jóhann 163
 Óskarsdóttir, Halla Þórlaug 167
 Pálsdóttir, Sólveig 163
 Pleijel, Agneta 183
 Rasi-Koskinen, Marisa 145, 146, 150
 Raunio, Katja 147
 Ravn, Olga 144
 Renberg, Tore 170, 171, 173
 Rengfors, Hanna-Linnea 182
 Rieder, Anna 139
 Romero Niknami, Lizette 182
 Runefelt, Eva 186
 Rådström, Niklas 186
 Saabye Christensen, Lars 175
 Saleh, Donia 182
 Salmenniemi, Harry 150

- Sandgren, Lydia 181
Santanen, Eino 150
Scavenius, Ursula 144
Schulman, Alex 185
Sem-Sandberg, Steve 183
Shakar, Zeshan 170, 175
Sharif, Gulraiz 175
Sigurðardóttir, Lilja 165
Sigurðardóttir, Yrsa 165
Sigurðsson, Ófeigur 167
Sigurvinsdóttir, Kristín Björg 162
Silfverberg, Anu 150, 151
Silveri, Sini 152
Simonsen, Niels 140
Smirnoff, Karin 184
Smith, Amalie 144
Smærup Sørensen, Jens 144
Sonck, Josefin 160
Steffen, Nielsen Knud 140
Steinsdóttir, Kristín 164
Sternberg (pseudonym), 140
Stochholm, Nicolaj 140
Storå, Siv 154, 155, 156
Suchanek, Jonas 144
Sveinbjörnsdóttir, Sveinbjörg 164
Tellerup, Malte 144
Thorup, Kirsten 143
Thunbo Pedersen, Christoffer 139
Tichý, Andrzej 179, 180
Tidholm, Thomas, 180
Torsson, Björner 186
Tölli, Elsa 151
Törnkvist, Karl Daniel 182
Þórarinsdóttir, Arndís 162, 167
Þrastardóttir, Sigurbjörg 168
Vaage, Lars Amund 171, 174
Vairinen, Virpi 152
Vartiainen, Jyri 150
Vilhjálmisdóttir, Linda 135, 167
Viljanen, Taneli 151
Wallin, Kristiina 152
Westö, Kjell 157, 158, 183
Ågren, Gösta 153
Åhman, Axel 160
Åsbrink, Elisabeth 185
Ægisdóttir, Eva Björg 165
Östergren, Klas 183
Øyehaug, Gunnhild 175, 176

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrift 2/21 är temanumret Litteraturen i Norden det gångna året. Artikelblocket inleds med en betraktelse av *NT*:s redaktör i Danmark Henrik Wivel. Lars Bukdahl skriver om den danska bokutgivningen under 2020. Den finska litteraturen under föregående år analyseras av Vesa Rantama. Tomi Riitamaa redogör för läsvärda finlandssvenska skönlitterära verk under året. Úlfhildur Dagsdóttir skriver under rubriken ”Tvåtusentjugo störningar och en måne” om det isländska bokåret 2020. *NT*:s norske redaktör Hans H. Skei menar att det kan hävdas att det står bättre till på romanfronten i Norge detta år än de flesta år. Therese Eriksson analyserar under rubriken ”Mitt emot debutanterna står elefanterna” utgivningen av svensk litteratur 2020.

Ytterligare bidrag på artikelsidan i numret är Fredrik Sterzels text om när tvåkammarriksdagen i Sverige ersattes av en enkammarriksdag. Harpa Þórsdóttir skriver om Islands konstmuseum. Marianne Nordenlöw har fördjupat sig i Axel Törnemans konstnärskap.

I *NT-Intervjun* porträtterar Henrik Wilén den finlandssvenska författaren Monika Fagerholm som fick Nordiska rådets litteraturpris 2020.

För egen räkning skrivs av Bengt Lindroth utifrån hans nyutkomna bok ”Vi som inte var med i kriget. Om Sverige, Norden, Europa & Coronan”. Anders Ljunggren skriver i *Krönikan om nordiskt samarbete* under rubriken ”Minskad kulturbudget bidrar inte till ett mer hållbart och integrerat Norden”.

Under avdelningen *Letterstedtska föreningen* sammanfattar Guy Lindström den tredje Letterstedt-föreläsningen på temat ”Nordiska värderingar”. Lena Wiklund har tecknat minnesord över Marthe Urzander.

Bokessän är skriven av Poul Houe utifrån en bok om nobelpristagaren Henrik Pontoppidan.

Under avdelningen *Kring böcker och människor* finns sex bidrag. Jarle Skjørestad skriver om nationalgåvan Voksenåsen. Björn von Sydow har läst en bok om politikern Ulla Lindström. Lars J Eriksson har fördjupat sig i politikern Mona Sahlins biografi. Guy Lindström skriver en recension med rubriken ”Ilkka Suominen – Företagsledaren som blev politiker”. Bo Tao Michaëlis har förkovrat sig med Keld Zeruneiths ”Da de tog land: Historie, drømme og digtning i sagatidens Island”. Recensionsavdelningen avslutas med Jan Kløvstad bidrag om Ole Henrik Magga.

Sist i numret återfinns registret över de i litteraturöversikterna omnämnda författarna.

LW

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskrift 2/21 on tavanomainen kuluneen vuoden pohjoismaisen kirjallisuuden teemanumero. Artikkeliosuuden aloittaa *NT:n* Tanskan-toimittaja Henrik Wivel. Lars Bukdahl kirjoittaa Tanskan julkaisuista 2020. Kuluneen vuoden suomalaista kirjallisuutta analysoi Vesa Rantama. Tomi Riitamaa selostaa lukemisen arvoisia suomenruotsalaisia teoksia. Úlfhildur Dagsdóttir kirjoittaa Islannin kirjavuodesta 2020 otsikolla ”Tvátusentjugo stórningar och en máne”. *NT:n* norjalaisen toimittajan Hans H. Skein mielestä voi väittää, että Norjan romaanirintama voi tänä vuonna useimpia vuosia paremmin. Therese Eriksson analysoi otsikon ” Mitt emot debutanterna står elefanterna” alla Ruotsissa 2020 julkaistua kirjallisuutta.

Lehden artikkeliosuudessa on myös Fredrik Sterzelin teksti Ruotsin valtiopäivien kahden kamarin korvaamisesta yhdellä. Harpa Þórsdóttir kirjoittaa Islannin taidemuseosta. Marianne Nordenlöw on syventynyt i Axel Törnemanin taiteilijantyöhön.

NT:n haastattelussa Henrik Wilén on tavannut suomenruotsalaisen kirjailijan Monika Fagerholmin, joka sai Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon 2020.

För egen räkning -palstan kirjoittaa Bengt Lindroth lähtökohtanaan äskettäin ilmestynyt kirjansa ”Vi som inte var med i kriget. Om Sverige, Norden, Europa & Coronan”. Anders Ljunggrenin *Krönikan om nordiskt samarbete* on saanut otsikon ”Minskad kulturbudget bidrar inte till ett mer hållbart och integrerat Norden”.

Letterstedtska föreningen -osastossa Guy Lindström tiivistää kolmannen Letterstedt-luennon, jonka aihe oli ”Nordiska värderingar”. Lena Wiklund on kirjoittanut muistosanat Marthe Urzanderista.

Bokessän pohjautuu kirjaan Nobel-kirjailija Henrik Pontoppidanista ja sen on kirjoittanut Poul Houe.

Osiossa *Kring böcker och människor* on kuusi artikkelia. Jarle Skjørestad kirjoittaa kansallislahja Voksenåsenenista. Björn von Sydow on lukenut kirjan poliitikko Ulla Lindströmistä. Lars J Eriksson on syventynyt poliitikko Mona Sahlinin elämäkertaan. Guy Lindström kirjoittaa arvion, jonka otsikko on ”Ilkka Suominen – Företagsledaren som blev politiker”. Bo Tao Michaëlis on perehtynyt Keld Zeruneithin kirjaan ”Da de tog land: Historie, drømme og digtning i sagatidens Island”. Arvosteluosastossa on viimeisenä Jan Kløvstadin artikkeli Ole Henrik Maggasta.

Viimeisenä lehdessä on kirjallisuuskatsauksissa mainittujen kirjailijoiden luettelo.

LW

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2021 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2021 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen arbetar sedan 1875 med att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12. E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionssekreterare: Fil. kand. Louise Hertzberg
Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsvej 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel. +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Hallgerðargata 7, IS-105 Reykjavík
Tel. +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no